

Jan Gálvez Rastrojo

MEMÒRIA ORAL, HISTÒRIA I PATRIMONI DEL COMUNALISME AL PREPIRINEU. EL CAS DE SAPEIRA

TREBALL FI DE MÀSTER

Dirigit per la Dra. Federica Ravera

**Màster interuniversitari en
Gestió d'Àrees de Muntanya**

Conques, Pallars Jussà

2025

***Fotografia del poble de Sapeira al 1970. Autoria: Jordi Mir. Font: Arxiu Comarcal del Pallars Jussà**

“Yo pregunto a los presentes
Si no se han puesto a pensar
Que esta tierra es de nosotros
Y no del que tenga más

Yo pregunto si en la tierra
Nunca habrá pensado usted
Que si las manos son nuestras
Es nuestro lo que nos den

A desalambrar, a desalambrar
Que la tierra es nuestra, es tuya y de aquel
De Pedro y María, de Juan y José”

A desalambrar. Daniel Viglitti

Agraïments

Vull agrair en primer lloc, poder haver format part del projecte d'Usnea i de la seva recerca, per això, agrair a l'Ana, el Joan, el Jaume i el Víctor la seva ajuda en tot moment, i el mutu agraïment de poder-nos haver trobat.

A la petita família de Cal Corder, per ser refugi, riure i cuidar-me durant les últimes setmanes tan feixugues i mandroses de l'Agost. La Cate, la Joana, el Víctor, i l'Iñaki.

A la meva tutora, la Federica, per haver-me orientat des d'un inici i haver estat al costat.

A la Lena, per tot el curs al seu costat, pel plaer de compartir aquest màster amb ella, i per haver-me apropat a la geografia i a tantes altres coses des de la seva passió i il·lusió.

A en Martí, perquè junts l'admiració per les muntanyes va créixer i sense aquesta, res no tindria massa sentit.

Finalment, gràcies a totes les persones que han participat de les entrevistes, als veïns i veïnes de Sapeira, que sense elles no hagués estat possible aquesta investigació.

ÍNDIX

1.	INTRODUCCIÓ	8
2.	MARC TEÒRIC I CONCEPTUAL.....	9
1.1.	Estudis sobre comunals.....	9
1.2.	Ecologia política	10
1.3.	Els comunals i les desamortitzacions a l'Estat Espanyol	11
1.4.	Els comunals al Prepirineu català: diferències territorials i evolució	15
1.5.	Conceptes sobre el comunal al Pirineu	16
1.6.	La casa: l'altre cara del comunal.....	18
3.	PREGUNTES DE RECERCA I OBJECTIUS.....	19
	Objectiu general	19
	Objectius específics	20
4.	MARC METODOLÒGIC	20
4.1.	El projecte d'USNEA RP	20
4.2.	Àrea d'estudi: Sapeira	21
4.3.	Metodologia i eines	27
5.	RESULTATS.....	35
a.	Anàlisi històric del comunisme a Sapeira.....	35
b.	Béns i serveis comunals de Sapeira	41
1.	El bosc.....	42
2.	Les pastures	48
3.	Les boïgues	49
4.	El molí i el forn	51
5.	Els camins.....	53
6.	Les cases i el patrimoni	56
7.	L'aigua o les fonts.	57
c.	La governança del comunal	58
1.	El Comú de veïns	58
2.	L'Ajuntament.....	61
3.	L'administració Estatal	63
4.	Allò comú i allò privat.....	66
d.	El comunal en el futur.....	69
6.	CONCLUSIONS	72
	Reflexions finals i línies a seguir.....	73
7.	BIBLIOGRAFIA	74

8. ANNEXOS	79
Annex 1. GUIÓ D'ENTREVISTA PER VEÏNS I VEÏNES	79
Annex 2. Document consentiment informat	81
Annex 3. Codificacions entrevistes	82
Annex 4. Fons Ajuntament de Sapeira. Arxiu Comarcal de Tremp	85
Annex 5. Certificat de l'Organisme Autònom de Gestió i Recaptació de Tributs Locals de la Diputació de Lleida sobre la propietat del COMÚ DE VEÏNS DE SAPEIRA.	94

Resum

Els béns comunals representen una part important de la superfície geogràfic que de les zones de muntanya com el Pirineu però aquestes pràctiques també han tingut un pes decisiu en les societats tradicionals.

El Prepirineu, dins d'aquests territoris de muntanya representa una realitat sovint oblidada, amb unes condicions geogràfiques i socials diferenciades. El cas del poble de Sapeira, a la frontera entre Aragó i Catalunya permet mostrar les singularitats d'aquesta regió.

Mitjançant la revisió bibliogràfica sobre els estudis sobre comunals al Pirineu i entrevistes realitzades al veïnat de Sapeira s'analitza quina ha estat l'evolució dels béns i pràctiques comunals en aquesta comunitat des de mitjans del segle XIX.

Paraules clau

comunal, desamortització, Prepirineu, ecologia política, Estat

1. INTRODUCCIÓ

L'interès per la realització d'un treball de final de màster sobre els comunals al Pirineu és conèixer de ben a prop quines estructures de propietat i formes de gestió dels recursos i del territori es donen de forma específica a les zones de muntanya, atesa la seva complexitat a nivell geogràfic que condiciona les activitats socioeconòmiques que s'hi desenvolupen. Les comunitats de muntanya estan influenciades per molts factors que escapen a les lògiques urbanes merament capitalistes, on estructures tradicionals persistents fins fa pocs es barregen i articulen contra o amb la lògica del capital. Es busca poder esbossar una diagnosi, un anàlisi de l'estat amb què ens trobem en el món rural de muntanya, i poder ajudar a plantejar propostes emancipatòries per aquest i per a les perifèries dins el context occidental.

Per tal de poder explorar aquest tòpic de recerca he col·laborat amb la associació USNEA RP¹. Aquesta col·laboració és resultat de la voluntat que no aquesta no sigui una tesi que quedés únicament en un calaix, sinó que pogués esdevenir un petita ajuda per a aquelles persones que s'hi troben compromeses amb el territori i pugui servir com un retorn cap a aquest. És així com aquesta voluntat ha coincidit amb el premi de la Fundació Emprius que es va endur el col·lectiu Usnea RP, durant la tardor de l'any passat, premi que s'atorgava a la millor proposta per la posada en valor del comunisme. La seva proposta s'articulava a través d'una investigació sobre el comunisme a Sapeira, la realització d'un documental audiovisual i diverses accions de divulgació al voltant del "fer cumó"², de recuperació dels treballs col·lectius, concentrats a Sapeira, però afectant també al conjunt de la Terreta.

Aquest treball se centra en la part d'investigació sobre l'estat del comunisme a la Terreta a través de la consulta de fonts primàries, secundàries i la realització de diferents entrevistes que han servit tant per al present estudi, com per a l'elaboració del documental. Aquesta investigació s'espera que puguin ser un retorna al territori com una eina de memòria, anàlisi i acció.

L'interès envers l'estudi dels comunals al Pirineu prové del fet que són una zona on les estructures d'aquestes institucions, el seu control sobre la propietat de les terres i altres infraestructures i les seves formes d'organització per un ús i gestió col·lectiu dels recursos naturals i el territori ha estat molt més conservada que en altres zones, malgrat els profunds canvis soferts al llarg del temps. Les àrees del Prepirineu, on aquests comunals van tenir també

¹ L'Associació Usnea Reproductiu i Productiu és un col·lectiu agroecològic que treballa pel desenvolupament de Sapeira a través de l'impuls del sector primari. Vid. pàg. 20

² *Fer cumó* és la variació fonètica dialectal del parlarès i el Ribagorça que reflecteix el *fer comú*. *Anar a comú*, o *fer comú*, són expressions per descriure allò que volia dir anar fer treball col·lectiu per al comú, és a dir, per al poble. (e.g. camins, arreglar la font, etc.). Vid. pàg. 17

una presència molt important, són zones menys estudiades i on el despoblament ha estat molt acusat en les darreres dècades, produint un trencament i desestructuració de la societat i la economia rural que encara avui dia persisteix.

2. MARC TEÒRIC I CONCEPTUAL

1.1. Estudis sobre comunals

Els comunals han estat àmpliament estudiats des de diferents àmbits i també pel que fa a les aproximacions al concepte. En primer lloc, seguint l'exposició que realitzada per Vaccaro i Beltran (2017), l'estudi sobre la gestió dels comunals ha esdevingut un aspecte central que ha volgut ser explicat des de la crisi institucional fins als problemes ambientals.

El comunal ha estat presentat de vegades com a projecte polític. Podem situar aquesta visió i les conceptualitzacions que s'han realitzat sobre els comunals entre dos pols:

1. D'una banda, com la forma de propietat i de gestió col·lectiva associada a l'antic règim, i que va lligada a un endarreriment en la producció i el desenvolupament agrícola. Aquesta tesi va ser posada sobre la taula sobretot degut als estudis de Hardin (1968) sobre els tancaments a Anglaterra i com l'accés lliure als recursos comunals provoca la fallida o la "tragèdia dels comunals".
2. D'altra banda, la concepció del comunal com aquella organització social més igualitària i horitzontal que desapareix amb l'estat liberal i els tancaments. En aquest sentit, Elinor Ostrom (1990) va contribuir amb la refutació de molts dels arguments de Hardin, mostrant fins a quin punt les mateixes comunitats tendien a un ús sostenible dels recursos a través d'institucions que permetien l'autogestió d'aquests.

Aquestes aproximacions han anat entre la demonització del comunal com a endarreriment de l'antic règim i la idealització d'aquest a partir del seu pressuposat igualitarisme entre els membres de la comunitat (Beltran i Vaccaro, 2017, p. 237).

Són coneguts els estudis sobre els tancaments que es van produir a Anglaterra durant el segle XVIII i el paper que van tenir en la proletarització de la població pagesa com a mà d'obra per a les ciutats, en especial els fets des de la perspectiva de la historiografia marxista per part de Thompson (1989). Hi hagut diferents conceptualitzacions del comunal, en primer lloc com aquella estructura de propietat en què era un col·lectiu de persones qui tenia el domini sobre aquests i en gaudia dels recursos, principalment referits a pastures i boscos (Nieto-Romero, Valente, Figueiredo i Parra, 2019).

També, però, hi ha la conceptualització més referida a les pràctiques comunals o el *commoning* (Linebaugh, 2010) en anglès, en aquest cas, el focus se situa més aviat sobre totes les pràctiques

i accions que acaben esdevenint quelcom comú, sobre tot aquella estructura comunitària que permetia garantir la reproducció d'aquella societat (De Angelis, 2009, Gibson-Graham i Healy, 2016).

Cal fer notar també, com els estudis sobre els comunals, principalment realitzats des de l'economia, l'antropologia i les ciències polítiques, es diferencien entre aquells en els que hi jau una visió política del concepte (Vaccaro, Beltran i Del Mármol, 2023), ja sigui en el sentit de defensa o rebuig, i aquells que estudien els comunals com aquelles propietats existents que institucionalment han estat reconegudes com a tal, des d'una vessant més aviat de la història del dret. El debat que es podria donar aquí i del que cal ser conscients és que des de l'aparició dels diferents estats liberals i de la propietat individual es dona un trencament amb les institucions anteriors i cal tenir en compte la vessant històrica a l'hora de referir-nos amb el llenguatge que fem servir. No són només les categories lingüístiques que són utilitzades les que canvien, sinó que ho és també l'estructuració territorial i social sencera a la que es refereixen.

A l'Estat espanyol, durant el segle XIX, es creen els primers ajuntaments³ que coneixem avui dia com la unitat administrativa més petita, però és també en el terreny ideològic —l'aparició de la propietat individual⁴— on aquests canvis acaben reconfigurant tota la societat, és a dir, les figures de propietat i jurídiques que existeixen prèviament. En els casos de les zones rurals i de muntanya, els comunals no desapareixen de la nit al dia sinó que depenent de la zona estudiada aquesta desestructuració es du a terme d'una manera més o menys exitosa.

1.2. Ecologia política

L'ecologia política neix com un camp interdisciplinari que combina aportacions de l'antropologia, la geografia i l'economia política per estudiar els conflictes ambientals en relació amb les estructures socials i de poder (Robbins, 2004). A diferència d'enfocaments més tècnics o conservacionistes, l'ecologia política posa l'èmfasi en els processos històrics i polítics que determinen qui té accés als recursos naturals, qui en controla l'ús i quines comunitats en pateixen les conseqüències de la seva explotació.

En el cas del comunisme i dels béns comunals, l'ecologia política ens ofereix un marc per analitzar com la pèrdua o la transformació d'aquests espais respon a processos de desposseïció i concentració de poder. Les teories d'autors com David Harvey (2020)—amb el concepte

³ Es revisarà quin és el procés de transició entre la figura de la Universitat com a forma de governança dels pobles cap a l'ajuntament. Sent un clar exemple a l'escala local de com es transforma la governança de l'edat moderna cap a l'edat contemporània (si entenem el procés de transformació de les figures de l'antic règim cap a aquelles pròpies de l'estat liberal centralitzat).

d'acumulació per desposseïó⁵— mostren que la privatització dels béns comuns al llarg de la història moderna ha estat un mecanisme clau per a l'expansió del capitalisme.

L'ecologia política posa de relleu que la gestió dels comuns no és mai neutra ni homogènia: la manera com es distribueixen els drets d'ús o s'organitza l'accés als recursos reflecteix les jerarquies socials i relacions de poder internes a la comunitat, però també com aquesta incorpora el context socioeconòmic més ampli. Des d'aquesta perspectiva, el comunisme no ha de ser llegit directament com una pràctica solidària o igualitària, sinó com un camp de disputa social on existeix un context més ampli que la comunitat o cas estudiat que afecta ecològica, social i políticament aquell medi.

Els conflictes històrics entorn dels comuns al Pirineu troben paral·lelismes i llocs des d'on repensar-se en els conflictes actuals arreu del món, com la lluita dels pobles indígenes per defensar els seus territoris col·lectius davant les pressions de l'extractivisme neocolonial, que es donen també en aquelles zones de muntanya on la persistència de les comunitats tradicionals i pràctiques ramaderes vinculades amb el comunal és més habitual degut a la dificultat de grans assentaments i desplegament de gran indústria. És el cas de Uttarakhand, a l'Índia i en la fronterera amb el Tibet, on famílies de la comunitat són expulsades o criminalitzades per dur a terme pràctiques tradicionals com el pastoreig (Raman, 2025, Stevens, 2022).

Aquest marc ens permet entendre els comuns com a espais on es creuen dimensions econòmiques, socials, culturals i ecològiques que cal comprendre per tal de veure el per què de la seva desestructuració -a quins motius i canvis estructurals respon- i la vigència o possibilitat de reconceptualització d'aquests per la transformació social (Coltorti, De Marchi i Mazzorana, 2019), com un camp on es disputa el poder i la sobirania sobre els recursos.

1.3. Els comuns i les desamortitzacions a l'Estat Espanyol

En aquest primer apartat s'explicaran els processos històrics de desestructuració del comunal que s'han seguit al llarg del segle XIX, però que en alguns casos cal remuntar-se al segle XVIII, i que permeten donar compte dels processos de privatització i la construcció de l'estat-nació que coneixem, amb la idea de propietat associada a la revolució liberal. Això significa que es dona una abolició de les formes jurídiques dels senyorius i es busca la centralització administrativa en l'estat. Cal tenir en compte aquest aspecte per entendre tota l'evolució que es dona des d'un punt de partida amb un grau d'autonomia política de les comunitats molt elevat, a un de gairebé nul al final del procés.

Tot aquest procés de centralització en un nou aparell estatal prové de la difusió entre la nova classe en ascens (la burgesia) de les idees liberals, que des del segle XVIII ja s'estaven difonent entre algunes elits. Per a la burgesia, i per l'avenç d'aquesta, és precís l'abolició de les antigues formes estamentals per tal de poder expandir el seu poder en nous territoris. Alguns dels problemes amb els que es troba el nou estat són el deute per les diferents guerres amb la resta d'estats, però també no poder accedir a terres que són propietat o bé de la noblesa, o bé del poble, comunals⁶.

Aquí cal destacar que en molts casos el traspàs entre noblesa i burgesia va haver-hi un procés de sinergia, "de tal manera que part d'aquesta noblesa va acabar entrant al món dels negocis i l'alta burgesia va aconseguir ennoblir-se; de fet, les monarquies europees van concedir molts títols nobiliaris als burgesos durant el segle XIX" (Montagut, 2022).

Les classes dirigents es troben amb un canvi de model socioeconòmic que cal adaptar al territori concret on es troba. Tot i produir-se una desamortització de forma general a tot l'estat, aquesta afecta de fet més o menys a cada territori segons els interessos que existeixen de les classes dominants en relació a la pèrdua o manteniment d'aquests i també segons al resistència que troben l'estat amb les classes més populars.

Aquesta resistència cal explicar-la remuntant-nos a les organitzacions socials i administratives que existien prèviament, prèvies a la creació de l'estat liberal, basades en unes societats o comunitats que difereixen molt de l'actual i que cal tenir en compte per tal de poder entendre el procés de desestructuració que pateixen.

Així, la desamortització de Madoz (1855) que es dona entre els segles XIX i XX a l'Estat espanyol, es pot interpretar no només com una reforma administrativa o legal, sinó com un procés de reordenació del territori que trenca amb les pràctiques comunals i obliga a la pagesia a integrar-se en les noves relacions de mercat nacional i internacional on es veu encara més desposseït.

A la Taula 1 es mostren les diferents vies per les quals es desarticulen els comunals a les muntanyes mediterrànies. No es tracta només a través de la subhasta directe o la posada en venda de les muntanyes, sinó que és un procés multifactorial en què les vies legals, productives i socioambientals actuen en la mateixa direcció i a contracorrent de les comunitats amb què es troba que habiten aquests territoris per tal d'aconseguir els interessos que existeixen en el moment.

⁶ També ocorre amb l'església, que es busca limitar o controlar el seu poder a través de la desamortització de Mendizábal.

Els comunals continuen sent avui en dia un tema de conflicte d'interessos ben a prop de casa nostra, del qual fins i tot se n'ha fet una sèrie amb molt de seguiment a Catalunya com *Tor*⁷. Sovint en el discurs públic i mediàtic no es reconeix que es tracta de zones que tenen aquest caràcter col·lectiu: la manca de protecció jurídica d'aquestes terres i d'aquestes comunitats fa que siguin percebudes com a espais "buits" o "disponibles", quan en realitat han estat, i encara són, propietat⁸ d'un poble o recursos d'ús comú. Recursos tan essencials com l'aigua, els cultius, o els boscos constitueixen l'eix de la vida comunitària i del manteniment de pràctiques socials i culturals arrelades. La seva apropiació o privatització implica no només un desplaçament material, sinó també una pèrdua de sobirania col·lectiva i una vulneració del dret d'aquestes comunitats a decidir sobre el seu territori. En aquest sentit, la problemàtica dels comunals no es pot entendre únicament com un debat sobre la gestió econòmica de recursos naturals, sinó sobre la gestió sostenible⁹ d'aquests (Agrawal, 2001).

Des de l'anàlisi de la lluita de classes, ens trobem amb el cas d'una nova classe dominant que precisa de la proletarització de la pagesia per tal de poder extraure una plusvàlua d'aquesta. Això és vehiculat a través del nou concepte de propietat privada, que es ve desenvolupant des del segle XVIII amb les idees il·lustrades, el que més afecta a la societat del moment, del segle XIX, quan ja no es tracta només de la difusió de les idees, sinó que ve acompanyat d'una transformació de tot l'aparell estatal que l'envolta, és a dir, que és aplicat als territoris per tal de privatitzar a aquests i poder transformar les estructures feudals que perduren. Aquest nou ús també necessitarà d'una nova classe social que serà creada, el proletariat, aquell qui no posseeix dels mitjans de producció i es veu obligat a vendre la seva força de treball per la seva desposseïció dels mitjans de vida.

El problema principal per l'evolució cap a l'estat liberal modern i cap a la industrialització, com a objectiu de la burgesia, és que precisa d'aquesta mà d'obra. Una mà d'obra que fins al moment, tot i les condicions materials de subsistència, encara disposa dels mitjans de producció per si mateixa, és a dir, la pagesia pot produir per si mateixa per sobreviure. Per al cas que ens pertoca, al Pallars, en els casos en què aquesta població no disposa de prou terreny per cultivar o de prou ramat, la població disposa del comunal de poble, on pot cultivar en petites rompudes al bosc (*boïgues*), o collir llenya, i existeix un percentatge de població que ha de fer de jornalier. El comú i els seus béns, possibilita tota la reproducció social de les capes més baixes d'aquesta comunitat.

⁷ <https://www.3cat.cat/premsa/tor-la-serie-imbatible-dels-dilluns-arriba-a-ultim-capitol/nota-de-premsa/3298062/>

⁸ No es tracta de propietat com l'entendem jurídicament avui. És a dir, ni tan sols els pobles que disposen de comunals entenen aquells territoris com a seus, ho entenen com un espai del que poden gaudir, però al qual també pertanyen, com veurem més endavant.

⁹ Sostenible des del punt de vista ambiental i social, que permeti que la societat i el seu entorn pugui mantenir-se al llarg del temps.

El que ens interessa aquí és observar com es produeix la transformació de tot el treball no assalariat en assalariat al llarg del segle XIX i XX, la proletarització d'aquestes capes de la població que es dona de forma similar a la resta de països. Aquesta tesi permet explicar les diferents desamortitzacions, que no es donen de la mateixa manera als Països Catalans ni a altres indrets de l'Estat Espanyol, ni a la resta de països, on també es produeixen aquests processos de tancament de terres per a possibilitar el desenvolupament industrial.

Amb la desamortització de Madoz es van posar en venda la majoria dels comunals de l'estat espanyol. Les terres sortien a subhasta i les compraven aquells que disposaven de diners per poder fer-ho. Amb això, amb el que ens trobem a nivell estatal és amb el fet que les millors terres, com una devesa a Extremadura, eren les que es venien més cares, però també eren comprades per les mateixes elits, ja fos la mateixa noblesa o la burgesia en creixement. La fusió entre ambdós estaments es va donar sobretot en aquest sentit; mentre que la noblesa havia de cedir en alguns dels seus drets i privilegis per a aburgesar-se, la burgesia cercava aquestes terres al món rural que molts cops l'apropaven a l'obtenció de títols nobiliaris i envoltar-se de tot el poder de la noblesa.

A les zones de muntanya, on la situació geogràfica condiona fortament la producció agrària i l'extensió de les terres aquestes desamortitzacions no es van produir de la mateixa manera, sinó que el seu abast va ser molt menor pel que fa a subhastes.

Taula 1. Vies de desarticulació de la propietat comunal. Muntanyes mediterrànies. Segles XVIII

- XX

<i>Tipo de vía</i>	<i>Factores de desarticulación</i>	<i>Consecuencias político-económicas</i>	<i>Consecuencias socioambientales</i>
Vía jurídica	Desamortización. Deslindes términos municipales. Deslindes servidumbres. Apropiaciones terrenos.	Privatización terrenos comunales. «Construcción del territorio».	«Agriculturización y ganaderización» del comunal.
Vía productiva	Legislación forestal: • Subastas públicas anuales. Sistema arbitrado de uso.	Privatización uso. Mercantilización. Salarización economía rural. Oligarquización. Municipalización y estatalización de propiedad comunal.	Triunfo manejo comercial: pérdida de biodiversidad. Degradación pisos bioclimáticos Incremento dominio arbustivo del monte.
Vía socioambiental	Conflictos ambientales. Modos de uso campesino <i>versus</i> modos de uso comercial.	— Triunfo lógica intercambio frente a lógica de uso. Monetarización rentas ambientales.	Pérdida de saheres campeSInOs. Ruptura relación hombre/ecosistema.

Font: Ortega Santos, A. (2001). *La Desarticulación de la Propiedad Comunal en España, Siglos XVIII-XX. Una Aproximación multicausal y socioambiental a la Historia de los Montes Públicos*. <https://hdl.handle.net/10481/105654>

1.4. Els comunals al Prepirineu català: diferències territorials i evolució

Les zones de muntanya alberguen la major part d'hectàrees per terres comunals, són territoris molt heterogenis i on el medi físic és un limitant clau per les activitats econòmiques, donant lloc a estructures socials diferenciades de les que podem trobar a la plana en un mateix territori. En el cas del Pirineu, l'estudi dels comunals ha tingut aportacions importants de Vaccaro i Beltran (2007), Bringué i Portella (1996) i els diferents volums impulsats per l'IDAPA, la Fundació del Món Rural i la Universitat de Lleida sobre els termes tradicionals i els comunals de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran¹⁰.

¹⁰ Vegueria compresa per les comarques del Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell, la Cerdanya i l'Aran.

A mitjan segle XX, una part molt significativa de la superfície dels territoris pirinencs i prepirinencs mantenia titularitat compartida entre monts d'utilitat pública, comunals i propietats de societats de veïns. Segons les dades de l'època, el 62,1 % de la superfície cadastral de Catalunya es trobava sota aquest règim, amb grans diferències territorials: mentre a la Vall d'Aran el 91,4 % del sòl era comunal, a la Terreta la xifra era del 65,6 %, a la Conca Dellà del 51,5 % i a la Conca de Dalt del 60,2 % (Bonales, 2003).

Aquestes diferències reflecteixen les particularitats ecològiques i socioeconòmiques de cada zona. Mentre que a la Vall d'Aran predominaven les pastures i boscos que sustentaven una ramaderia extensiva, al Pallars Jussà i en concret a la Terreta es combinaven espais de secà i zones més deforestades, amb una economia que tendia més cap a l'agricultura complementada per les activitats forestals i pastorals.

Fins al segle XX, el Prepirineu establia una relació de complementarietat amb l'Alt Pirineu, on les limitacions orogràfiques restringien la producció de certs productes, sobretot oli, vinya i cereal, i l'arribada des de la plana era llarga i difícil per les barreres prepirinènques com el Montsec. La gestió dels comunals en aquest context tenia una doble funció: d'una banda, fer compatibles les pràctiques comunals amb el progrés econòmic; de l'altra, reduir els costos de producció ramadera de les elits locals i garantir fertilitzants naturals per a les terres de conreu del terme.

En aquest sentit, la gestió comunal al segle XIX es pot entendre com una eina de control sobre els recursos, que permetia mantenir un equilibri fràgil entre les necessitats de subsistència de les famílies pageses i els interessos econòmics dels grups dominants, que van anar variant segons el context socioeconòmic predominant.

1.5. Conceptes sobre el comunal al Pirineu

El comú: El comú tal i com el farem servir en el present treball es referirà al conjunt de béns i serveis dels que disposa un poble, en què també s'hi troba inclòs aquest. En l'àmbit dels Països Catalans, i per al cas que ens pertoca, aquest terme també és utilitzat per referir-se al que actualment coneixem com a municipi o el que prèviament se li denominava Universitat o Comú. El Comú o Universitat, fins a mitjan del segle XIX, estava configurat pel conjunt de veïns, terres, béns i serveis d'un determinat territori. En aquest hi podíem trobar els les terres comunals, les cases, els veïns i les estructures de governança (el Consell o Assembla General) que es diferenciaven de l'estructura administrativa senyorial d'aquell territori.

És interessant considerar l'etimologia de la paraula mateixa, *comú*. Provenent del llatí *communis*. Aquesta presenta el mateix significat que té per nosaltres *comú*, però en el seu origen és la formació *con-* ("fer quelcom plegats") + *-mūnis* ("deure o servei"). El que ens mostra aquesta

composició de la paraula és com l'arrel, *mūnis*, també la trobem en l'origen de la paraula *municipi*, i podem trobar-nos altres llengües, com el francès, on la *commune*, es correspon amb el municipi, mostrant així l'arrel compartida d'aquest sentit de comú, de "fer comú" i de municipi en un primer moment.

Des del món anglosaxó s'acostuma a fer servir el terme *commons* per referir-se tant als comunals com a aquest comú, però també per referir-se a aquells que no són senyors (*lords*).

Els comunals: són tots aquells béns i serveis que conformen el comú. En aquest treball s'entendrà des d'una perspectiva àmplia, on es treballarà també al voltant dels comunals com l'aigua, l'electricitat¹¹, o el mateix patrimoni immaterial¹². Els comunals han estat estudiats principalment com aquells béns de propietat col·lectiva en oposició als de propietat privada individual. Caldrà analitzar quina ha estat l'evolució d'aquests respecte a la seva forma de governança sobretot, i qui i com ho gestiona al llarg del temps.

Fer comú / Fer cumó: Expressió que es refereix a les pràctiques o treballs en comú o comunals on hi participava tota la comunitat. Hi ha diferents pràctiques que coincideixen amb aquest terme *fer comú* o segons la varietat dialectal ribagorçana/pallaresa; *fer cumó*. En la majoria dels casos es referia a obres d'arranjament d'infraestructures que només es podia fer de forma col·lectiva.

En anglès, la terminologia que més s'aproxima és *commoning*. Aquest terme és utilitzat molt sovint també per referir-se a pràctiques com poden ser els menjar comunitaris o tota organització de feines col·lectives i de posada en comú. Té també un denotació política forta, en vinculació amb la tradició alternativa anticapitalista (Kolioulis, 2022).

Cal tenir en compte aquí la diferència entre la bibliografia que ens trobem que ha estudiat els béns comunals, més aviat des d'una perspectiva jurídica i en relació a les propietats i la que ho ha fet de les feines comunals, més difícil de documentar amb fonts primàries. Tot i així, ens trobem encara reminiscència d'aquests treballs col·lectius que eren presents en les comunitats rurals en el dret actual¹³.

¹¹ Pel que fa a l'aigua i l'electricitat és interessant l'evolució del canvi d'ús de les moles de l'Alt Pirineu, en un inici per moldre farina, més tard transformades com a serradores, i finalment, ja al segle XX, moltes funcionaven com a minicentrals elèctriques pel poble. Pel que fa a l'ús de l'aigua, aquest era controvertit i generava fortes discussions entre la pagesia i l'ús per l'electricitat. Donant-se casos en què fins i tot el poble demanava als pagesos que deixessin l'aigua per gaudir d'electricitat per l'enllumenat de la festa (Griñó i Boneta, 2019).

¹² Aquests són els comunals que Ostrom (1990) denomina com a RUC (Recursos d'Ús Comú) i als que dedica gran part de l'obra.

¹³ L'art. 26 de la Llei 7/1985, Reguladora de les Bases de Règim Local (LBRL) i algunes lleis autonòmiques permeten que els municipis puguin establir prestacions personals obligatòries per a obres i serveis municipals, sempre que estiguin recollides en ordenances municipals. Normalment són excepcionals i subjectes a límits (durada, proporcionalitat, compensació en exempció de tributs). En molts llocs, això ha quedat en desús, però legalment existeix la possibilitat.

1.6. La casa: l'altre cara del comunal

El concepte de comunitat ha estat objecte de nombrosos debats que abasten des de la mateixa definició del terme fins als processos de constitució o desagregació d'aquesta (Bonales, 2003, p.197). La casa, en la societat pirinenca, ha de ser entesa com la unitat social, però també com la unitat d'exploració econòmica des d'on s'articula la comunitat. La casa es troba conformada per una família extensa, el pare, o cap de família, la mare, els fills i filles, que proporcionaran mà d'obra i o seran receptors de l'herència, els padrins o avis, i també molts cops, altres membres, criats o jornalers que s'acullen a la mateixa casa (*afillament*) mentre fan cabals per poder emancipar-se (cabalers) i formar una altra casa o continuar amb l'herència d'una ja existent (Bonales, 2003).

Segons Comas d'Argemir (1994); "la casa és la unitat de producció, (...) on s'inscriuen les relacions domèstiques i de parentiu i on es dona la integració ideològica dels individus".

És important tenir en compte com funciona l'herència indivisa que caracteritza el mode de reproducció social de la comunitat pirinenca¹⁴. Dins la casa, l'hereu és el fill més gran que rebrà tota la propietat i se n'haurà de fer càrrec de la continuació de la casa, mentre que els seus germans són els cabalers, que hauran de treballar per la casa per aconseguir fer el cabal i emancipar-se, o d'altra banda, emigrar per guanyar cabals i formar una família, ja que no tenen mitjà de subsistència. Amb les dones ocorre de la mateixa manera, pot ser la pubilla o hereva, o cabalera.

En aquest estudi no es pretén fer una descripció etnogràfica de la casa, sinó que es pretén delimitar el marc més ampli de sociabilitat: la comunitat i l'estructura policèntrica que es dona entre ambdues (Beltran, 1996), al Pirineu la casa s'integra dins la comunitat.

La comunitat, no en un sentit abstracte, sinó com el poble¹⁵, rebia el nom de Universitat i no era un ens abstracte, sinó format per tots els veïns en un terme determinat. Aquesta estructura va funcionar durant segles com a marc de relació entre cases, basant-se en les pràctiques comunals tant en l'àmbit econòmic (gestió de boscos, pastures, camins) com en l'àmbit social i polític (organització d'assemblees, regulació de conflictes, etc).

Els canvis polítics del segle XIX van provocar una profunda transformació legislativa i social que afectà de manera directa les comunitats. Es va voler identificar de forma progressiva comunitat amb municipi i béns comunals -si no eren venuts- amb béns municipals, però aquests, en els casos del Pirineu, no eren coincidents la majoria dels cops, per la distància que existia amb la

¹⁴ L'abast de l'herència amb la figura de l'hereu és més ampli que el marc geogràfic del Pirineu, però en altres casos, la forma social i de propietat que pren degut en gran mesura a l'entorn geogràfic. Les masies, a les zones de plana, també deriven de la figura de l'hereu però en un context geogràfic on hi ha un major grau d'accés a la terra cultivable que al Pirineu.

¹⁵ Al llarg del treball es farà servir el terme poble o comunitat per referir-se a la mateixa unitat d'estudi.

creació centralitzada d'aquests ajuntaments. Aquest procés, que no reconeixia la personalitat jurídica pròpia de les comunitats va suposar un punt d'inflexió en la història de les institucions comunals, en tant que es van veure subordinades a lògiques estatals i a una nova concepció de la propietat i de la gestió territorial regida per nous paràmetres aliens.

Aquest procés va provocar també al seu temps, una reorganització sociopolítica a les zones de muntanya, on el pes de les elits locals, la comunitat o l'estat van agafar un pes diferenciat segons els interessos econòmics emergents que es donaven (Beltran, 1993).

3. PREGUNTES DE RECERCA I OBJECTIUS

A través del cas d'estudi de la història dels comunals a Sapeira des de mitjans del segle XIX es plantegen una sèrie de preguntes que sorgeixen de la voluntat d'explorar de quina forma concreta s'articula la lògica de desarticulació dels comunals en un marc geogràfic concret. Aquestes preguntes es corresponen amb els objectius expressats al següent apartat:

- Quina és la importància de la desarticulació dels comunals en el procés de canvi històric i econòmic que es produeix al segle XIX?
- Quin ha estat el paper dels comunals en la comunitat de Sapeira des del segle XIX fins avui dia?
- Fins a quin punt es manté l'existència d'aquest tipus d'estructura social i de propietat avui dia a Sapeira i quins són els vestigis que en queden?
- Quins han estat els organismes que han gestionat i controlat els comunals a Sapeira i de quina forma ho han fet?
- Quin potencial tenen els comunals per resoldre les problemàtiques que ens trobem avui dia a Sapeira ?

Objectiu general

Contribuir al coneixement del paper actual i futur dels comunals al poble de Sapeira, una comunitat del Prepirineu occidental (Pallars Jussà), a partir de l'anàlisi de l'evolució històrica, socioeconòmica i cultural d'aquesta comunitat en relació als béns i pràctiques comunals.

Objectius específics

1. Reconstruir la història del comunal a Sapeira a partir de fonts documentals i la història oral des del segle XIX fins avui dia.
2. Identificar i caracteritzar els béns comunals actuals de Sapeira.
3. Recollir i sistematitzar la memòria oral de les veïnes sobre els comunals i la història recent de Sapeira
4. Descriure les formes de governança del comunal a Sapeira durant l'època contemporània.
5. Esbossar el potencial dels comunals en un futur i les problemàtiques que es poden abordar a través de la reconceptualització d'aquests.

4. MARC METODOLÒGIC

4.1. El projecte d'USNEA RP

El projecte USNEA RP (Usnea Reproductiu i Productiu) és una associació amb seu a Sapeira, a la vall de la Terreta, que parteix de la producció primària com a eina de transformació territorial, social i ecològica. Es tracta d'un projecte impulsat per quatre joves amb formació i experiència en enginyeria agrícola, ciències ambientals, filosofia política i gestió forestal, que cerquen contribuir a la revitalització del territori mitjançant pràctiques agroecològiques, cooperatives i arrelades. El projecte neix per fer front al despoblament, la pèrdua del patrimoni i la crisi ecosocial, tractant de construir alternatives de vida viables al món rural i parteixin des de la pràctica agroecològica i col·lectiva posada al centre.

USNEA RP proposa un model de nova pagesia basat en la compatibilitat entre producció i conservació, orientat a desenvolupar una activitat agrícola i ramadera sostenible que permeti preservar i regenerar els ecosistemes de la zona. El projecte s'articula al voltant de diverses línies de treball, com el relleu de l'explotació agrícola de Casa Mestre, l'aposta per l'aprofitament forestal sostenible, la creació d'un espai d'acampada per a activitats pedagògiques i la posada en marxa d'un projecte de ramaderia extensiva.

El projecte busca establir vincles sòlids amb la població local i amb xarxes agroecològiques existents, com ara l'Escola de Pastors i empreses del sector primari de la Terreta o la Ribagorça, i també altres entitats que treballin per la custòdia del territori.

USNEA RP reconeix la importància del patrimoni immaterial i de les pràctiques comunals, com el *fer cumó*, en la construcció d'un territori viu. El projecte no es limita a la producció, sinó que

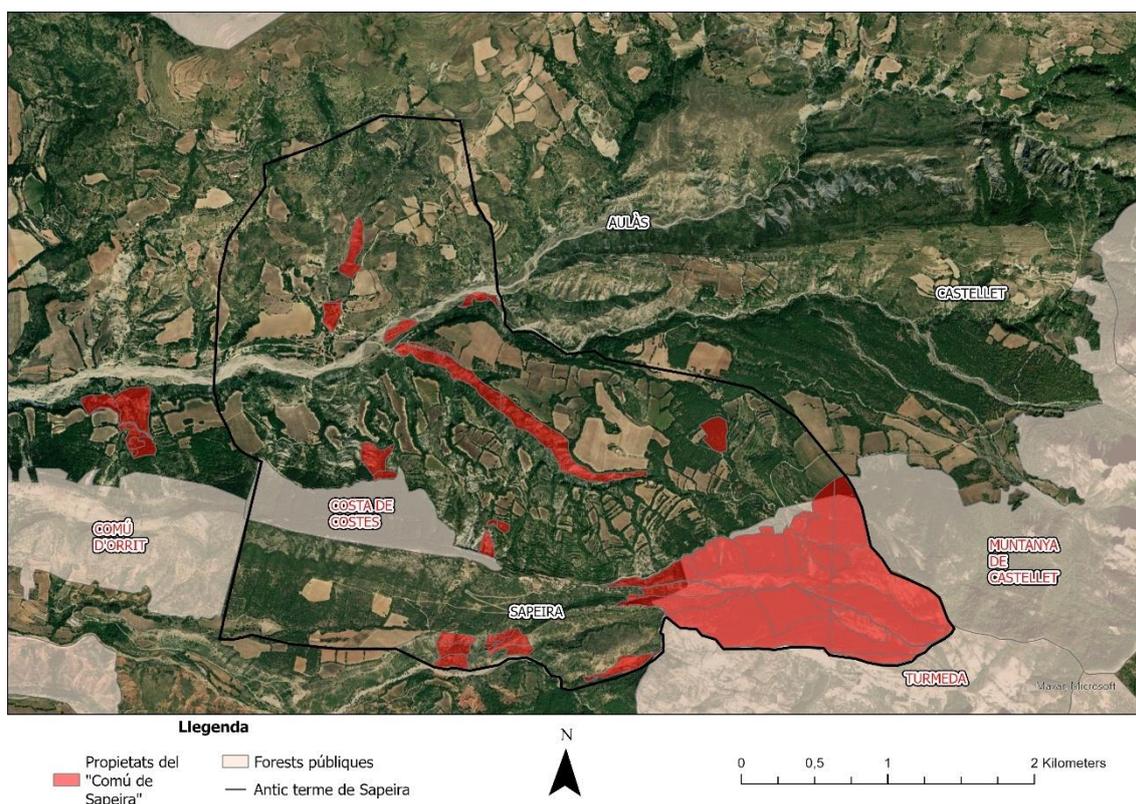
incorpora una vessant pedagògica i cultural, amb activitats de formació, educació ambiental i recuperació del patrimoni, com les festes populars, les trobades i els treballs col·lectius.

Durant aquest any, de manera paral·lela a aquest treball, s'han estat realitzant diferents activacions a Sapeira (*cumó*) per tal de difondre i recuperar nous sentits del comunisme, a banda de la realització del documental audiovisual sobre el comunal al poble.

Aquest TFM s'emmarca dins d'aquest projecte i parteix del treball desenvolupat pel projecte USNEA RP, dedicat a la recerca i reactivació de pràctiques comunals com a formes de gestió col·lectiva del territori. La recuperació de la Festa Major, l'enregistrament i difusió de la memòria oral, la rehabilitació d'espais comuns i l'impuls de camins tradicionals constitueixen algunes de les accions actuals que enllacen amb la pràctica històrica del comunal i la reflexió sobre el seu paper en el present.

4.2. Àrea d'estudi: Sapeira

Mapa 1. Antic terme tradicional de Sapeira (hipotètic) sobre ortofoto.

Els límits del terme s'haurien de correspondre amb el terme de Sapeira fins al 1847. S'ha seguit el criteri del mapa realitzat per la Universitat de Lleida a "Els termes tradicionals dels pobles i béns comunals del Pallars Jussà" (2021). S'ha seguit el límit de les forests públiques (Costa de Costes i Bosc de les Escomes). Els límits a banda d'aquestes forests són hipotètics i basats en la recerca històrica sobre l'adscripció de les diferents finques, les parcel·les del cadastre, els límits naturals (rius i barrancs). Les parcel·les que són propietat del "Comú de Sapeira" són les així registrades al cadastre. La no inclusió de la parcel·la sobre Orrit es deu a la no correspondència

amb la documentació que s'ha trobat respecte a les finques que confronten, que pertanyen a a cases d'Orrit.

Font: Elaboració pròpia amb dades obtingudes de l'ICGC (forests públiques) i del cadastre. La delimitació és pròpia.

L'estudi es desenvolupa al nucli i antic terme de Sapeira (Mapa 1), dins l'actual municipi de Tremp (comarca del Pallars Jussà). El marc geogràfic del cas d'estudi correspon a l'antic terme de Sapeira existent abans de 1847, moment en què es crea l'Ajuntament de Sapeira mitjançant l'agregació de termes veïns, i el nucli passa a esdevenir la capital de la partida municipal.

Sapeira forma part de la Terreta, coneguda històricament també com la Noguera o el Clot d'Areny, en referència a la capitalitat d'aquest territori que és Areny de Noguera actualment. Aquest territori correspon a la conca mitjana del riu Noguera Ribagorçana, dividit entre la Ribagorça d'Osca a ponent i el vessant ribagorçà del Pallars Jussà a llevant. Es tracta d'un espai fronterer i complex dins el Prepirineu català i aragonès, històricament dividit per la frontera administrativa que assignava la riba dreta a Aragó i la riba esquerra a Catalunya. La seva extensió geogràfica abasta des de la serra del Montsec o el Pont de Montanyana¹⁶ fins a la serra de Sant Gervàs.

Es tracta d'un territori amb recursos naturals limitats —especialment pel que fa a l'aigua i les zones conreables—, factor que ha condicionat històricament la seva economia i ha intensificat el despoblament, especialment des de mitjan segle XX. Aquest èxode rural, comú a moltes zones de muntanya, s'ha vist accentuat per l'aïllament geogràfic i administratiu.

La vall mitjana de la Noguera Ribagorçana, vall veïna de la Noguera Pallaresa, neix als vessants meridionals del Pirineu axial i, amb direcció predominantment nord-sud, travessa el Prepirineu fins desembocar a la plana de Lleida on conflueix amb el Segre. En aquest recorregut, especialment en el curs mitjà, el riu es veu obligat a travessar un seguit de serres prepirinenques d'orientació est-oest, cosa que origina congostos com els d'Escalles i de Mont-rebei que conformen la barrera prepirinenca. Aquestes actuen com a barreres naturals que han condicionat històricament les comunicacions i les dinàmiques humanes de l'entorn. El resultat és una compartimentació del territori en conques: la Conca de Tremp a la vall de la Noguera Pallaresa i la Terreta, a la vall mitjana de la Noguera Ribagorçana.

¹⁶ Existeixen debats al voltant de la delimitació de la Terreta. De manera genèric es fa servir la delimitació fins al Montsec pel sud, però això inclouria una part de la Clua i de la Feixa, considerades unitats territorials diferenciades, pertanyents al municipi de Sant Esteve de la Sarga. Per veure la discussió sobre aquesta qüestió, mirar el "Capítol 1. Marc geogràfic de la Terreta" a *La demografia i l'economia de la Clotada d'Areny (1900-1980)* de Tremosa, R. (1991).

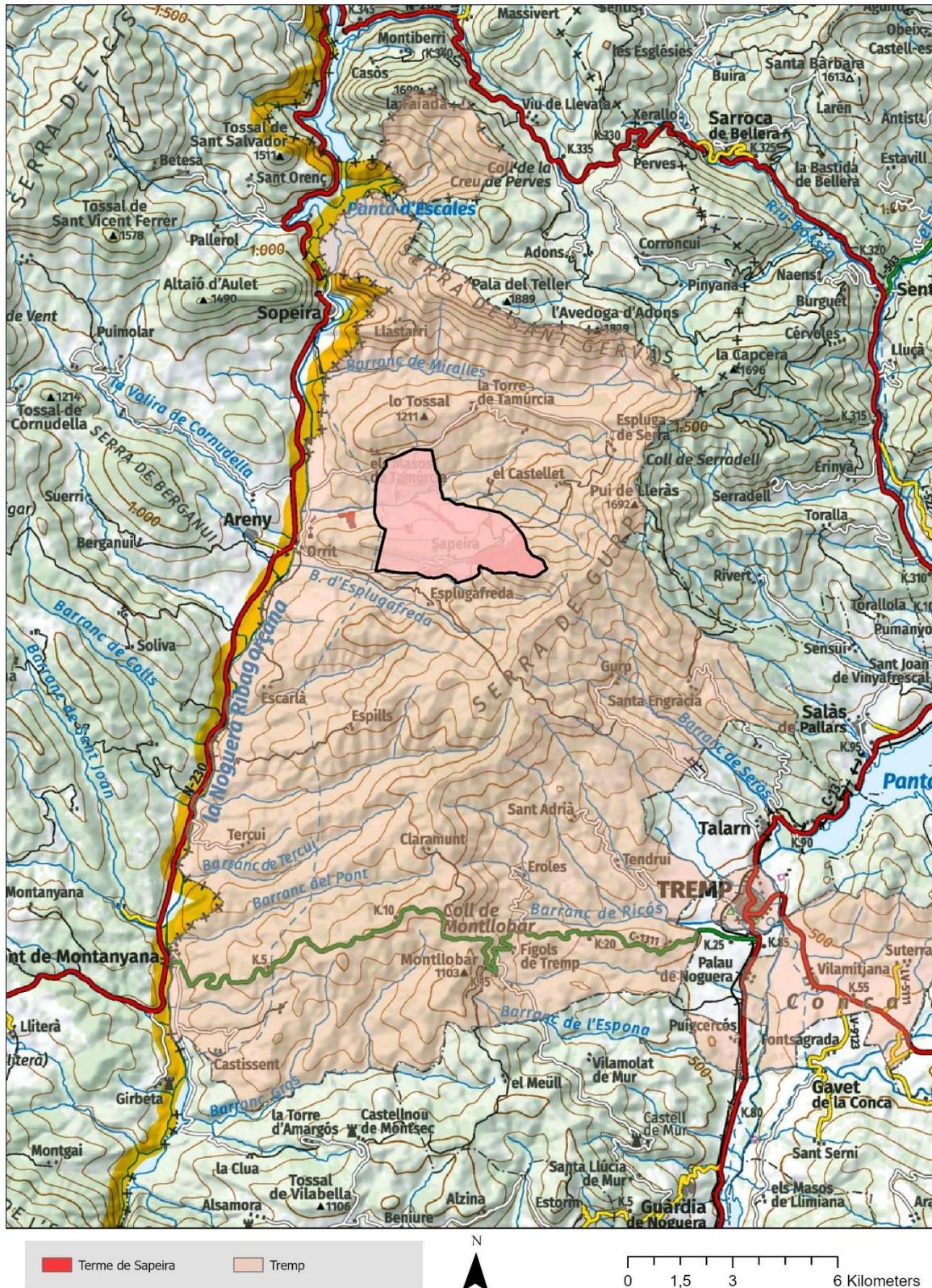
La Terreta es configura com una unitat geogràfica que abasta aproximadament 425 km². El seu perímetre queda definit per un conjunt de serres que limiten la conca i li confereixen una morfologia tancada. Al nord, la serra de Sant Gervàs separa la Terreta de la capçalera alta de la Noguera Ribagorçana (amb Pont de Suert com a capital); al sud, el Montsec d'Ares i el Montsec d'Estall marquen la frontera natural amb la vall d'Àger i la plana de Lleida. A l'est, les serres de Gurp o Lleràs i de Montllobar estableixen la divisòria d'aigües amb la conca del riu Noguera Pallaresa, mentre que a l'oest les serres de Cis, Berganui, Sant Marc, Palleroa i Giró delimiten la separació amb les valls dels rius Isàvena i Queixigar, amb una morfologia més suau.

El riu Noguera Ribagorçana és l'eix vertebrador que ha articulat i ha fet un paper cohesionador en la vida de les comunitats humanes que s'hi han establert i actualment és l'eix a través del qual discorre la carretera principal que connecta Lleida amb la Val d'Aran i França, l'N-230.

El poble de Sapeira, etimològicament provinent del llatí *ipsa petra* (sobre la pedra) segons Coromines (1989), es troba encimbellat dalt del serrat de la Costa, a uns 1000m d'altitud. És un assentament de l'edat mitjana, de l'època altmedieval, determinat per un marcat sistema defensiu, com bé indica la seva posició i els nombrosos castells. Moltes poblacions es van establir en terrasses de solana o en punts encimbellats —com és el cas de Sapeira—, prioritzant la defensa, però també en ser les úniques zones planes que es trobaven sense risc d'inundacions dels nombrosos barrancs que ens trobem. Es tracta d'un nucli concentrat amb alguns masos dispersos en el terme, sobretot a la banda nord, on l'orografia és més plana que al vessant sud. La serra de la Costa sobre la que està situat Sapeira té orientació E-W pel que dona lloc a dos vessants d'orientació nord-sud, l'obaga i la solana, on es distribueixen els conreus i horts al voltant del poble. Sapeira es troba en l'interfluvi dels barrancs de Solà (N) i d'Esplugafreda (S).

El grau d'aprofitament per conreu agrícola és molt baix, la major part del terme està constituïda per terra improductiva que era utilitzada per alimentar el bestiar i utilitzar la llenya. Dins dels conreus productius, només una petita part era de regadiu, mentre que la immensa majoria era de secà i en bancals.

Mapa 2. Situació de l'antic terme de Sapeira dins del municipi actual de Tremp.

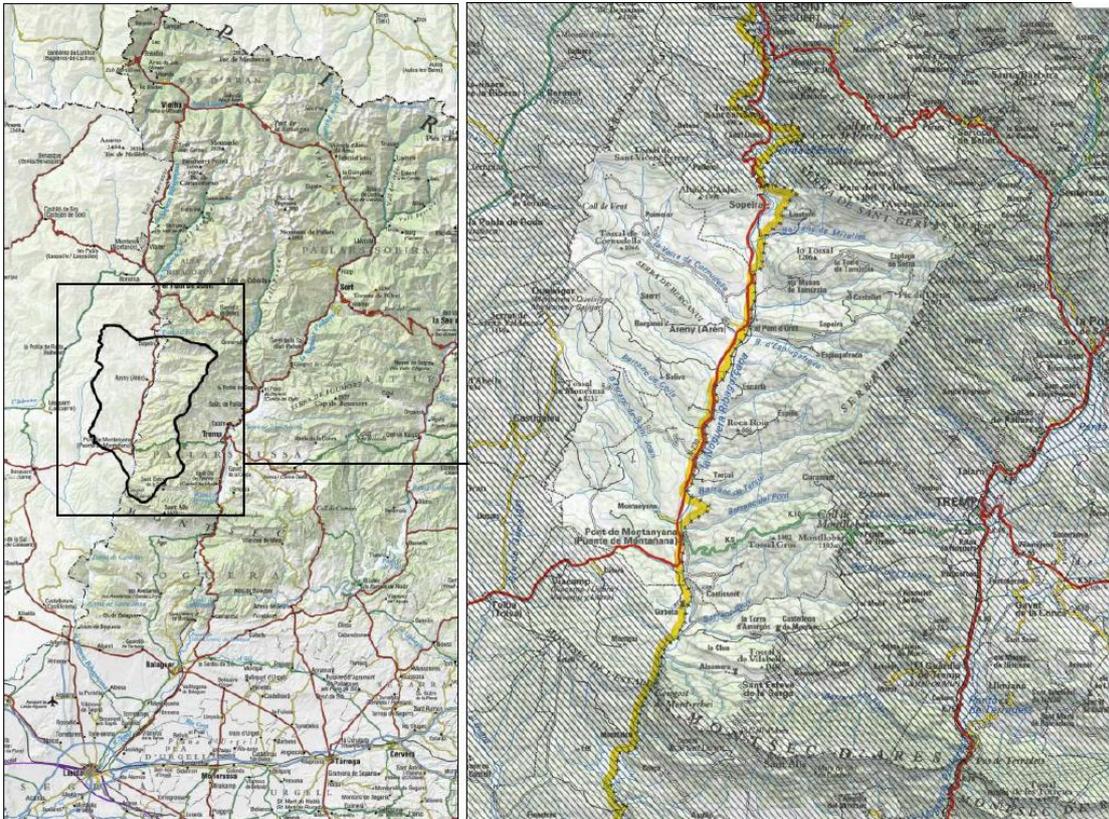

Els límits de Sapeira estan elaborats seguint una reconstrucció dels límits proposats a *El termes tradicionals dels pobles i béns comunals del Pallars Jussà* (2021).

Font: Elaboració pròpia. Mapa base del topogràfic 1:250.000 de l'ICGC.

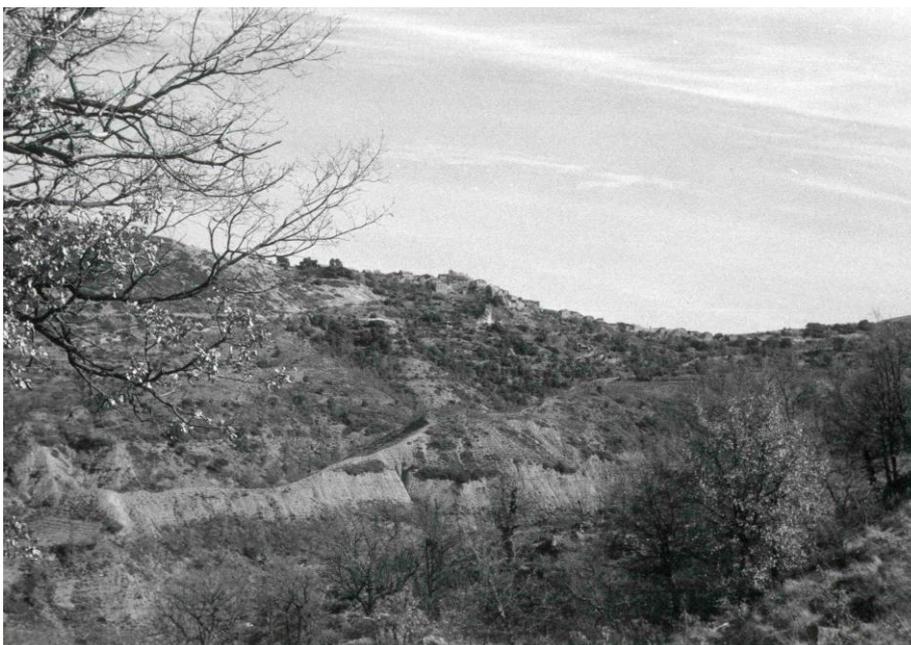
La Terreta com a marc territorial

Mapa 3. Marc geogràfic de la Terreta en relació a la província de Lleida i a nivell comarcal.

En aquests mapes s'observa com l'autora inclou l'àrea de la Clua dins l'àmbit de la Terreta, nosaltres hem preferit per limitar-ho fins al pont de Montanyana, coincidint amb el límit de la carretera de Montllobar (en verd al mapa).

Font: Rosàs Redondo, L. (2016). *El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta* (Tesi doctoral, Universitat de Barcelona). Recuperat de Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <http://hdl.handle.net/2445/107960>. No disposa d'escala, l'orientació és a nord.

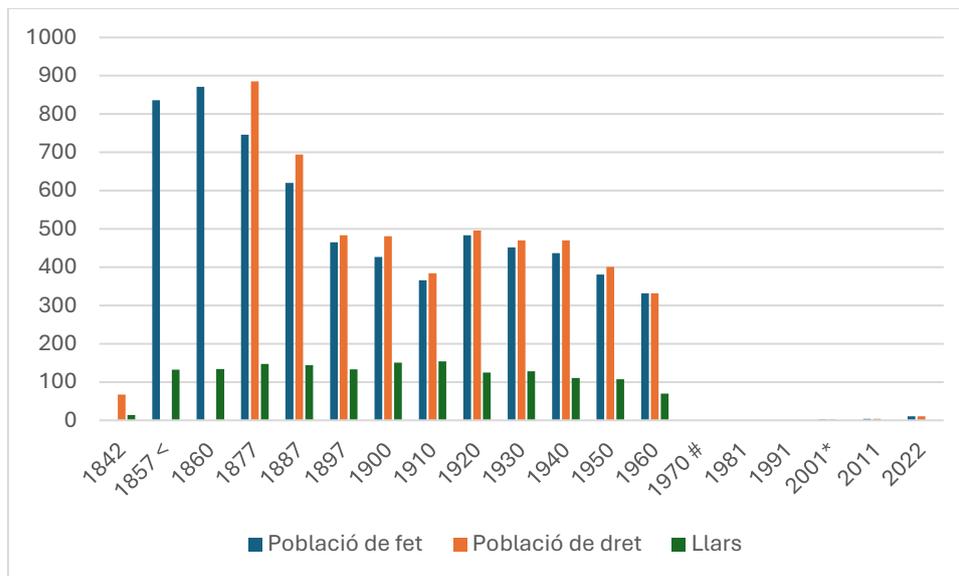

Fotografia 1.
Sapeira des de prop d'Esplugafreda als anys 70.

S'observa el poble encimbellat a la carena del serrat.
Autoria: Jordi Mir i Parache. Font: ACPJ

Demografia actual i històrica

Il·lustració 1. Població de Sapeira des del 1842 fins al 2022 representada per un gràfic de barres.

< Entre el Cens de 1857 i l'anterior, creix el terme del municipi perquè incorpora 255157 (Escarlà), 255162 (Espills), 255163 (Esplugafreda), 255274 (Orrit), 255360 (Tercui). Les dades del 1842 corresponen a la població considerada com a veïna del poble de Sapeira.

Entre el Cens de 1970 i l'anterior, aquest municipi desapareix perquè s'integra al municipi 25234 (Tremp).

*Les dades corresponen a la informació extreta del IDESCAT corresponent a l'entitat singular de Sapeira.

Font: Dades del INE (fins al 1970) i de l'IDESCAT (a partir del 2001).

De l'evolució de la població des del 1842 cal considerar alguns aspectes. En primer lloc, com la població corresponent a Sapeira, l'antic terme (abans del 1847) és la corresponent amb la primera dada de 1842, posteriorment és la suma de tots els termes que conformen l'Ajuntament de Sapeira (1847-1970). Malgrat això, durant la primera part del segle XIX hi ha un gran augment demogràfic que dona lloc a aquestes dades que contrasten fortament amb les actuals. Segons Sabartés (1993) la població estaria al voltant del 600 habitants a mitjans de segle XIX al nucli de Sapeira, i pel període 1890 – 1960 se situaria al voltant dels 150 habitants.

Sapeira experimenta una baixada de la població a les darreries del segle XIX degut a la crisi finisecular, però es manté relativament estable fins als anys 50 i 60, quan es despobra per complet per l'èxode rural massiu del camp a la ciutat. A l'apartat de resultats es desenvoluparà quins són els motius que porten a aquesta evolució demogràfica.

Des de 1970, el vessant català de la Terreta està integrat dins el municipi de Tremp, fet que ha tingut conseqüències significatives per a la gestió del territori. La distància administrativa i el despoblament han contribuït a la desconexió institucional i a la pèrdua de patrimoni local.

Tanmateix, en les darreres dècades han sorgit iniciatives veïnals com l'Associació de Veïns de Sapeira (1988) o l'associació Fem Terreta (2014), que han impulsat processos de recuperació i posada en valor del patrimoni material i immaterial. Malgrat la seva despoblació a la dècada dels setanta, Sapeira continua essent considerada la capital simbòlica de la Terreta i actualment compta amb 11 habitants censats al 2024, tot i que la població que hi visqui tot l'any de forma permanent són 4 persones, 2 cases.

4.3. Metodologia i eines

Per tal de respondre a les preguntes d'investigació i assolir els objectius específics plantejats, s'ha dissenyat una metodologia basada en la combinació de diferents tècniques qualitatives. Combinar la recerca documental, la revisió bibliogràfica amb el treball de caire etnogràfic neix de la voluntat de situar al centre la veu i l'experiència de les persones que hi han viscut o hi mantenen un vincle actiu amb el poble. El procés s'ha estructurat en dues fases principals: d'una banda, aquesta primera recerca documental i bibliogràfica, orientada a reconstruir l'evolució històrica dels comunals en el context de l'Estat liberal i dels processos de desamortització; i, de l'altra, un treball etnogràfic que ha consistit en la realització d'entrevistes semi-estructurades i en l'observació participant en diversos espais i activitats comunitàries contrastada amb la primera fase.

La complementarietat d'aquestes dues fases respon a la necessitat d'abordar el comunal des d'una mirada històrica i alhora poder documentar i registrar quines són les vivències que han existit i encara avui dia persisteixen sobre aquest. Tanmateix, aquestes fonts escrites mostren límits clars, ja sigui pel volum de material que hi ha manuscrit, per la fragmentació de la informació disponible i per la manca de registre en determinats períodes.

Per això l'etnografia i la recollida de testimonis orals esdevenen una aportació important a través de la memòria viscuda, el relat de les pràctiques quotidianes i les percepcions subjectives que no apareixen als arxius. En combinar els dos enfocaments es busca obtenir una visió més completa per poder entendre com aquests processos es desenvolupen des del segle XIX fins avui dia a Sapeira.

a) Revisió documental

La metodologia del treball s'ha basat principalment en una recerca en les fonts documentals existents que ens permetin poder tenir una visió acurada de l'evolució del comunal des del segle XIX, amb la instauració de l'estat liberal, fins als nostres dies.

Una de les primeres tasques a realitzar ha estat la consulta de la bibliografia sobre comunals per tal de poder donar compte de quin era l'estat de la qüestió fins ara. La metodologia ha buscat

anar des d'allò més global i contextual, de les conceptualitzacions sobre allò comú, fins a poder concretar què és allò que ha ocorregut a Sapeira.

La recerca bibliogràfica s'ha realitzat de forma més general, sobre comunisme i les diferents conceptualitzacions del comunal com a bé i com a institució a partir de les quals poder entendre els diferents significats que es dona al comunal, qüestions que s'expliquen al marc teòric i conceptual. A partir de la literatura consultada es presenta una síntesi de les teories que hi ha presents i com afecten aquestes al cas concret que ens pertoca al Prepirineu, per tal de comprendre com els comunals s'han transformat i fins a quin punt han esdevingut o poden esdevenir mitjans per a l'emancipació de les classes més populars.

En segon lloc, s'ha realitzat una segona recerca per explorar l'estat de la qüestió sobre comunisme a una escala regional, al Pirineu i Prepirineu. Es tracta d'un nivell més intermedi entre allò més global i el més particular (que seria el cas del nucli de Sapeira). S'han realitzat consultes a documents que han tractat els comunals en un àmbit pirinenc, un àmbit força més estudiat que el de l'àmbit de la Terreta pel que fa als comunals i que ens dona algunes categories des d'on aproximar-nos a l'àmbit d'estudi.

Finalment, s'ha realitzat una cerca i anàlisi de les diferents fonts primàries i secundàries sobre Sapeira. Aquí ha estat la consulta de documents de l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà la que ha permès contrastar millor l'estat de la qüestió més enllà del segle XX (que sí ha estat més fàcilment reconstruït a través de la memòria oral) i situar les referències de les persones entrevistades. Cal considerar aquí les limitacions en la interpretació d'aquestes fonts i com ha estat també la consulta de fonts primàries i els estudis realitzats per Jacinto Bonales els que han permès una interpretació més acurada de l'evolució del comunal a la Terreta fins al segle XX.

És a través dels estudis realitzats sobre el territori respecte a la història i els processos de desamortització, conjuntament, amb una revisió de l'anàlisi històric de desenvolupament de l'estat liberal i el capitalisme¹⁷ el que ha permès donar resposta a les preguntes i objectius que es plantejaven sobre aquesta primera part del treball que es correspon amb el primer objectiu específic.

Cal fer alguns apunts pel que fa a l'estudi realitzat sobre les fonts primàries. Aquest estudi s'ha centrat en l'anàlisi dels arxius del Fons de l'Ajuntament de Sapeira que es trobaven a l'ACPI. Aquests arxius disposaven informació del terme municipal des de la creació d'aquest al 1847. L'arxiu disposa de força informació sobre aquesta època, però fins a finals del segle XIX, aquesta informació és molts cops en forma de manuscrit que cal analitzar acuradament per poder llegir-

17

los i comprendre allò que s'explica, aspecte que ha resultat limitant degut a l'abast d'aquest estudi.

D'altra banda, cal indicar que donat que la majoria de documents són des de les acaballes del segle XIX, la majoria de subhastes i desamortitzacions ja es podien haver acabat, pel que caldria recórrer a la poca documentació prèvia a la constitució dels ajuntaments per determinar bé quins són els comunals existents al segle XVIII i principis del XIX. Un dels aspectes que limiten l'estudi d'aquesta època prèvia és la manca de documentació organitzada i delimitada (com és l'arxivada per part d'un Ajuntament).

Cartografia

L'àmbit d'estudi és el poble de Sapeira, corresponent amb els límits del terme abans del 1847. L'elaboració de la cartografia i l'obtenció d'aquesta ha estat difícil per la delimitació a un cas d'estudi que no encaixa amb la divisió administrativa oficial, que inclou altres termes. És per això que totes les dades s'han hagut de contrastar a través d'altres referències sobre el termenal de Sapeira i ser verificades a través de diverses fonts. El mateix ocorre amb les dades estadístiques que s'han utilitzat.

b) Entrevistes semi-estructurades

Per tal d'estudiar quin és l'estat de la qüestió sobre els comunals al terme de Sapeira s'ha realitzat un anàlisi de les entrevistes en base al marc conceptual que ha aportat la revisió bibliogràfica realitzada i s'ha seguit aquesta metodologia per tal de poder tenir fonts orals que ens expliquessin com ha estat la història de la vall en primera persona i poder contrastar amb allò que ha estat estudiat i escrit sobre aquest territori. Això ha permès tenir referències orals sobre tot el període comprès des de la dictadura fins els nostres dies, tenint referències també sobre els períodes anteriors de manera indirecta.

En primer lloc, es van realitzar les entrevistes en col·laboració amb el col·lectiu Usnea RP i es va fer un anàlisi d'aquestes. *Es tracta d'entrevistes semiestructurades a veïnes, ramaders de la vall, persones vinculades a l'administració pública local i supralocal, persones expertes en comunisme i/o en història de la vall, etc. Les persones entrevistades son seleccionades a partir d'altres persones conegudes i amb la tècnica de bola de neu, buscant en conjunt la paritat de gènere i representativitat de diferents sectors* (Usnea RP, 2024). Aquestes entrevistes es van realitzar amb diferents guions que es van determinar amb Usnea RP segons els diferent perfils de les informants (Annex 1).

El perfil dels informants és divers però tenen en comú que o bé s'ha buscat l'experiència viscuda a la vall, amb perfils de persones grans que puguin explicar el seu relat de vida, o bé persones que hagin estat especialitzades en algun tema concret sobre la vall i donin aquesta visió en

tercera persona, però com a referents en aquesta informació, seria el cas de ramaders joves amb vincles forts amb la vall, o persones investigadores que també tenien aquesta relació personal amb el territori.

El guió de les entrevistes, tot i l'adaptació a cadascun dels perfils, tenia una estructura comuna (Annex 1) que s'ha dividit segons la mateixa estructura del treball; passat (història sobre el comunal), present i futur, tenint també un apartat per la història personal, aspecte que permetia contextualitzar el perfil de l'informant. Aquest guió s'ha pactat de forma col·lectiva a l'hora de realitzar les entrevistes i ha servit d'estructura per a aquestes.

A l'hora de triar els informants, es va realitzar una llista dels diferents persones que podien complir amb els perfils i es va anar determinant quin era el perfil més adient per entrevistar segons s'anava coneixent més informació i es podia anar filtrant quins informants podien aportar més o menys a la investigació (mètode bola de neu). Els perfils triats (amb els seus corresponents guions) han estat els següents:

Taula 2. Perfil de les persones informants.

Veïns/veïnes	Gènere	Edat	Vincle amb el poble?	Professió	Casa
Ex-presidenta AVV	Femení	60-70	Hi vivia de jove i segona residència. Ex- presidenta de l'Associació de Veïns de Sapeira	Infermera (Reus)	Jumperna
Veïna Casa Eduardo	Femení	80-90	Hi vivia de jove.	Jubilada. Viu a Barcelona	Eduardo
Veí Casa Mestre	Masculí	80-90	Hi viva de jove i actualment també	Criava mules a Sapeira i operari a Barcelona.	Mestre
Veí pastor	Masculí	80-90	Hi viva de jove i actualment també	Pastor de jove i quan es va jubilar.	Torre
Usnea	Masculí	20-30	Segona residència i Associació de Veïns.	Tècnic. Esparreguera	

Ramaders	Gènere	Edat	Vincle amb el poble	Professió	Casa
Ramader jove	Masc.	20-30	Fill de Torres de Tamúrcia, pastor de la vall de la Terreta.	Pastor i historiadador	Quina
Ramader gran	Masc.	50-60	Viu a Masos de Tamúrcia i pastor de la vall de la Terreta.	-	Rafel
Administració pública	Gènere	Edat	Vincle amb el poble?	Professió	Casa
Ex-secretari	Masc.	70-80	No té vincle amb Sapeira. Ex-secretari de Llavorsí i expert en comunals.	Secretari. Actualment jubilat	- -
Experts comunisme	Gènere	Edat	Vincle amb el poble?	Professió	Casa
Arxiver ACPJ	Masc.	50-60	Investigador sobre les desamortitzacions del Prepirineu i els comunals al Pallars Jussà.	Arxiver de l'ACPJ. Doctor en història	-
Catedràtic UB	Masc.	60-70	Investigador de la vall. La seva dona és de Sapeira.	Doctor en geografia.	-

Font: Elaboració pròpia

El criteri que s'ha seguit a l'hora de triar les diferents persones del perfil de VEÏNES va ser que haguessin viscut al poble al menys durant la infància i en poguessin donar testimoni del context del poble en aquell moment (període 1940 – 1960). També s'ha acabat destriant entre altres informants segons la seva vinculació més o menys forta amb els comunals (des de la ramaderia fins a l'Associació de Veïns del Comú de Sapeira).

Pel que fa a la resta de perfils, es va triar fer entrevistes a persones especialitzades o en vinculació amb l'administració pública perquè d'aquesta manera es podien donar referències de persones que havien treballat sobre el tema, però que d'alguna manera també es trobaven arrelades o vinculades amb aquell territori d'una manera més enllà de la merament professional. Aquest aspecte ha sigut important per obtenir visions de diferents figures del territori, des del ramader

que hi viu tot l'any fins a la persona que més aviat ha estudiat aquella zona des de l'acadèmia (tot i tenir algun vincle). En els resultats, quan sigui convenient, s'indicaran aquests aspectes si és necessari a l'hora d'elaborar el relat compartit.

Totes les persones van ser informades i se'ls hi va llegir el consentiment informat (Annex 2). La majoria de les persones veïnes entrevistades ja eren conegudes des d'abans, i quan no ho eren, es va tractar d'establir algun vincle previ de confiança amb la persona per tal que aquesta pogués sentir-se còmoda i en confiança respecte a allò que se li preguntava, sobretot pel que fa a les veïnes. Finalment, amb el consentiment es donava a les persones la possibilitat de retractar-se d'allò dit i gravat.

A l'actual s'exposa només un pseudònim de les persones, tot i que la majoria d'elles apareixen al documental audiovisual. Es considera innecessari l'exposició dels noms per l'objectiu del treball, puix allò que interessa és el perfil concret de la persona i el testimoni que dona.

Una de les principals limitacions a l'hora de l'elaboració del treball és la no coincidència de tot el període que es desitja estudiar (aparició l'estat liberal al segle XIX) amb el període del que les informants aporten informació. Tot i aquesta obvietat, cal esmentar que hi ha altres limitacions a l'hora de poder tenir una anàlisi que en altres contextos podria haver estat més exhaustiu.

Sapeira, i el conjunt de la Terreta, han patit un despoblament molt fort pel que els testimonis, no han viscut durant tota la seva vida allà. Sapeira es va despoblar a finals del segle XIX, pel que testimonis que hem recollit, malgrat que alguns d'ells hagin tornat a viure, no han viscut sempre al poble i han tornat a habitar-hi només a partir de la seva jubilació.

Aquest aspecte determina en certa manera que l'evolució i la història que ens poden explicar sobre el poble queda dividida en allò viscut durant la infància, i allò que han viscut després, quan ja vivien fora, i el poble va esdevenir un espai on anar durant el temps lliure, però cap de les persones entrevistades va tornar a viure i treballar a Sapeira.

En el cas dels pastors entrevistats de la vall, sí que ens trobem amb el pastor gran de Masos de Tamúrcia que s'ha mantingut a la vall. Cal tenir en compte això a l'hora d'interpretar les diferents visions que se'n deriven de cada informant, donat que el testimoniatge ha variat força.

c) Visites i observació participant

A més de les entrevistes i la revisió bibliogràfica, una part important de a l'hora d'elaborar el treball ha estat l'observació i participació en diferents espais de la Terreta i del Pallars. Això ha permès obtenir una visió més àmplia més enllà de les entrevistes formals que s'han realitzat.

Els espais dels que s'ha participat al llarg de l'elaboració del treball han estat:

- Institut Desenvolupament i Promoció de l'Alt Pirineu i Aran (IDAPA): És l'entitat autònoma vinculada al Departament de Territori encarregada d'impulsar i finançar diferents projectes de desenvolupament per al territori de l'Alt Pirineu i Aran (APiA). Conjuntament amb la Fundació Món Rural s'han anat promovent línies de treball al voltant dels comunals, entre ells congressos i més tard les publicacions disponibles sobre béns comunals i termes dels diferents pobles de les comarques de l'APiA. La meua participació va ser en tant que alumne de pràctiques curriculars del màster, fet que em va permetre conèixer quines aportacions s'havien fet i quines línies de treball es duïen a terme en un àmbit institucional, al mateix temps que poder observar les limitacions de l'administració supralocal en segons quins aspectes.
- USNEA RP: A més de la coordinació amb el grup, també hi hagut una participació i observació durant els diferents "cumós" (accions de dinamització col·lectiva al voltant dels comunals) que s'han realitzat al poble de Sapeira.
- Vivències de la vall, la comarca i el Pirineu: Durant el temps que ha durat l'elaboració de treball s'han realitzat activitats més enllà de les entrevistes a pobles de la vall com Aulàs (construcció de murs de pedra seca) i durant tot el temps el meu domicili s'ha trobat a Conques, a la Conca Dellà. Poder viure a prop de la zona d'estudi, i al mateix temps poder conèixer el context sobre els comunals de la Conca ha permès tenir una visió més àmplia i poder comparar quins trets característics i comuns presentava el cas d'estudi respecte al Pallars Jussà i al Pirineu.

d) Anàlisi de les entrevistes

L'anàlisi d'aquestes entrevistes es va realitzar amb una primera fase de codificació amb l'ajuda del programa de programari lliure QualCoder per l'anàlisi qualitativa de dades. Amb aquest s'han creat una sèrie de codis i categories per analitzar el contingut i associar-los a les diferents parts de les entrevistes.

La creació d'aquests codis i categories s'ha basat en l'estructura proposada per Wengraf (2001) a *Qualitative Research Interviewing*. En aquesta s'explica com a través de quatre components es pot compondre la recerca biogràfica:

- Història – *history / lived life*:
- Història explicada – *told story-text*
- Intersubjectivitat – *inter/subjectivity*
- Context

Il·lustració 2. Components de la recerca biogràfica. Model de diamant.

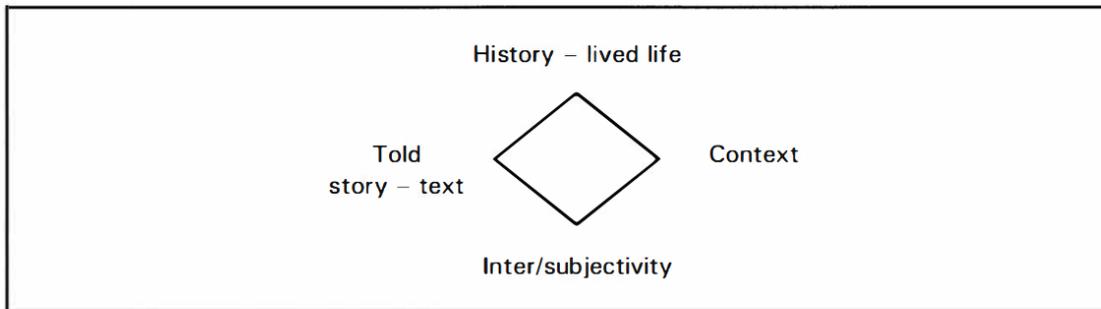

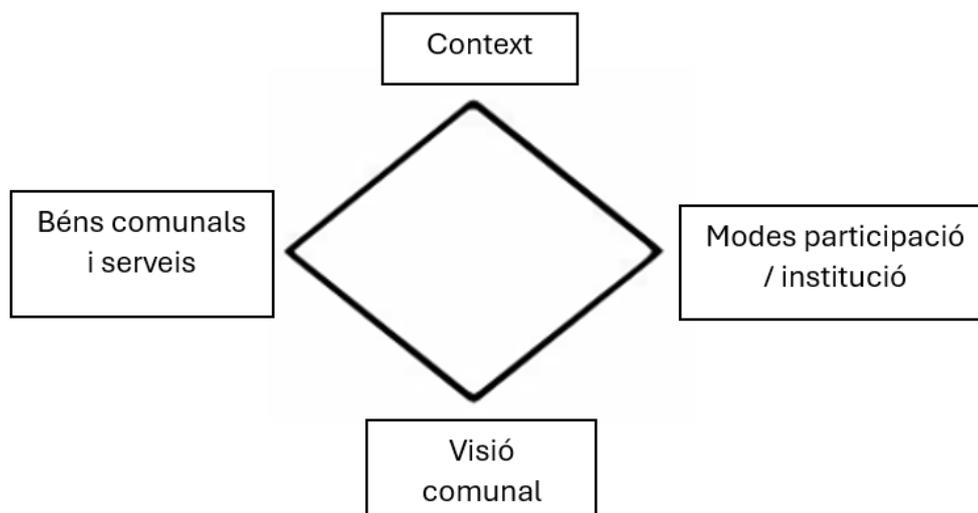
FIGURE 13.2 The Four Implicit Components of Biographical Research – Diamond Model

Font: Wengraf, 2001

En el cas que ens pertoca, donat que es tracta d'un nombre d'informants elevat i d'entrevistes úniques, no es pot reconstruir biogràficament la vida de tots els subjectes i és preferible modificar les categories que es fan servir per la codificació. Els eixos que guien la classificació en les diferents categories i que serveixen per l'estructuració i anàlisi de dades s'han basat en el guió seguit per a les entrevistes i en el cos que també articula aquest treball. Es tracta d'una estructura senzilla pel que fa a l'anàlisi del passat, present i futur.

Ens trobem amb un treball dividit en quatre apartats, però dels quals, el primer, sobre l'anàlisi històric, presenta un apartat on ha estat la recerca bibliogràfica i la consulta de fonts primàries les que han permès la reconstrucció història en paral·lel amb les entrevistes realitzades.

Figura 1. Model de diamant utilitzat per l'anàlisi de les dades.

Font: Elaboració pròpia a partir del model de diamant de Wengraf (2001).

A partir d'aquestes categories es desenvolupen els codis que entren en cadascuna de les categories, permeten trobar quines interrelacions existeixen entre ells i després poder fer una anàlisi més acurat en base a l'informe generat per part del programa Qualcoder. (Annex 3. Codificacions entrevistes.)

A partir de les quatre categories s'ha establert el relat comú que ha pogut proporcionar el programa QualCoder, donant les estadístiques quantitatives sobre els cops que s'ha codificat i parlat sobre un determinat tema o categoria per cadascun dels informants i a continuació, analitzant de forma general què és el que cada informant ha aportat sobre aquell tema. D'aquesta manera s'ha buscat establir un relat compartit d'allò explicat al llarg de les diferents entrevistes, que d'altra manera no seria possible donada la llargada de cadascuna de les entrevistes i el contingut obtingut.

S'ha decidit no exposar en el cos del treball el contingut estadístic obtingut de l'aplicació puix que es tracta d'un anàlisi en brut de les dades que cal contrastar amb les mateixes entrevistes. La codificació és realitzada manualment és allò que ha permès conèixer en profunditat i repassar el contingut de les entrevistes, codificació que la majoria dels cops havia de venir acompanyada d'una escolta de les gravacions per corregir les transcripcions automàtiques.

5. RESULTATS

a. Anàlisi històric del comunisme a Sapeira

Quan se li pregunta Jacinto Bonales, historiador i actual director de l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà (ACPJ) sobre els moments claus que han determinat el desenvolupament dels comunals a la Terreta, ens contesta:

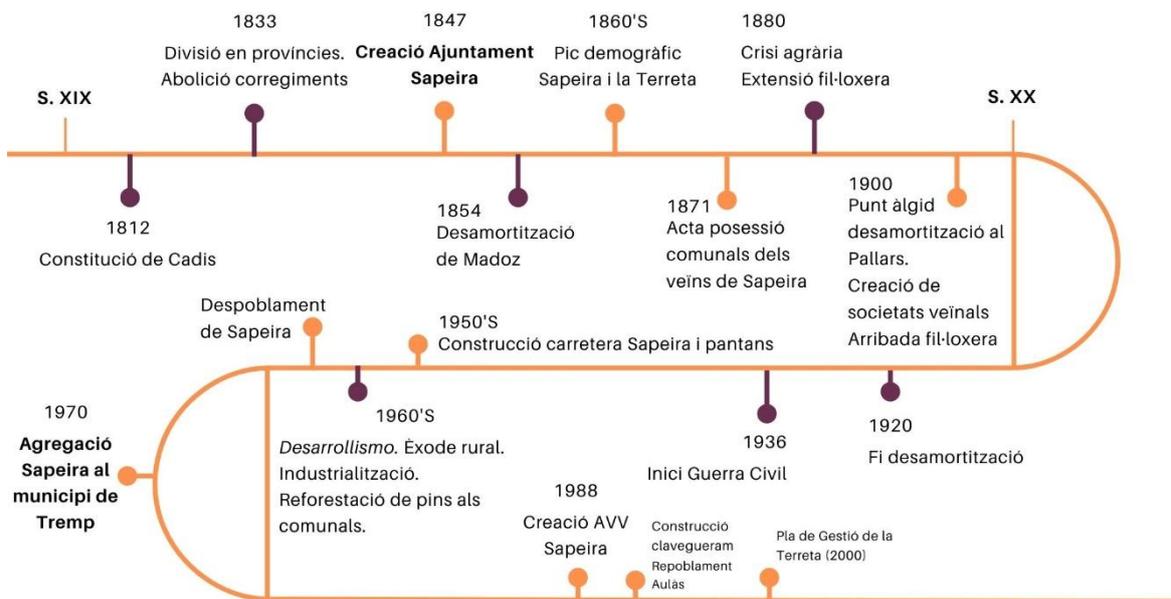
El següent moment clau és la creació de l'estat liberal, el 1833, sobretot, més que la desamortització, perquè és la creació de la idea de la propietat privada.

Arxiver ACPJ

La idea de la propietat privada significa que cadascú pot fer el que vol amb la seva, terra, pel que s'acaba la negociació col·lectiva que predominava les comunitats anteriors.

Tu pots posar vinya en una parcel·la que normalment s'utilitzava per fer cereal i després aprofitat per tothom per les pastures. Si fiques vinya ja no se pot aprofitar. Acaben generant-se les normes que es prohibeix que el bestiar entri dintre de les terres dels altres. La idea de propietat privada és molt important per a la finalització dels usos comunals. Això significa un primer trencament dintre del poble. (Arixver ACPJ).

Il·lustració 3. Línia del temps dels principals esdeveniments des del segle XIX a Sapeira.

En color fosc; els esdeveniments que ocorren a nivell d'Estat espanyol. Font: Elaboració pròpia

DESAMORTITZACIONS: LA DESPOSSESIÓ DE LA PAGESIA MÉS POBRE (1854 – 1920)

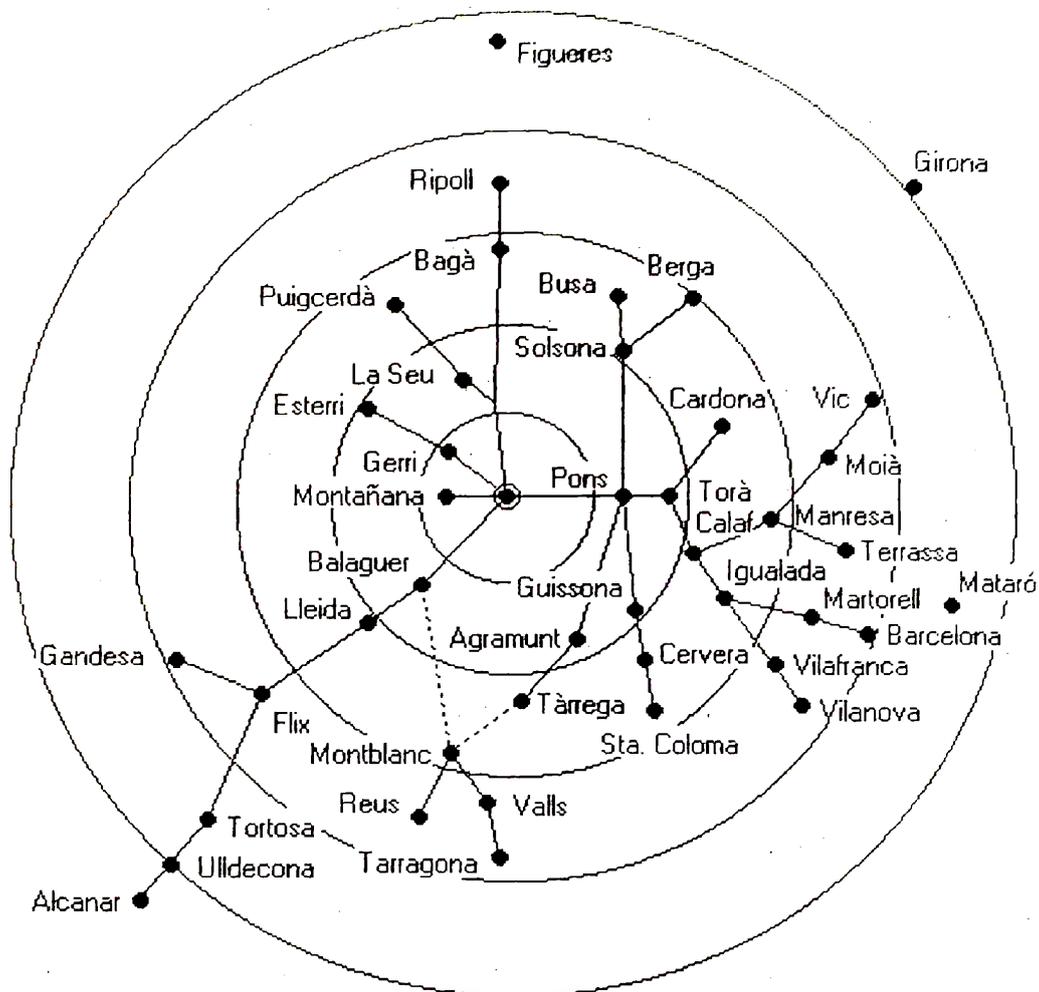
L'anàlisi exposat al marc teòric ens val per pensar a nivell estatal amb quin objectiu es pensa la desamortització, que afecta al sud d'Espanya, però no val per explicar què es va produir exactament a Sapeira, o més extensament, al Prepirineu. Sapeira es troba situat al Prepirineu, on els recursos són escassos, tant l'aigua com la terra, hi ha poques zones planes i barrancs intermitents, pel que el desenvolupament de l'agricultura és complex. D'altra banda, les pastures i boscos presentaven els mateixos problemes, de bosc n'hi havia poc i les pastures no admetien grans ramats, si es compara amb una devesa del sud de la península.

Aquestes dificultats del Prepirineu occidental són accentuades per la manca d'aigua i la llunyania als grans centres comercials i van fer que les subhastes de les terres comunals no triomfessin. La majoria de terres no les va comprar ningú per "la poca capacitat d'extracció de recursos i els molts riscos que comportaven" (entrevista Arxiver ACPJ)

LES LIMITACIONS OROGRÀFIQUES DEL PREPIRINEU / PALLARS

Cal entendre que quan ens referim a la llunyania respecte als grans centres comercials, com podia ser Barcelona o Reus, parlem de trajectes de més de 30 o 40 hores fins a aquestes ciutats a principis del segle XIX (II-lustració 4). Al Pirineu, allò que determina el comerç i el seu aïllament és l'orografia interna, amb valls aïllades entre sí, i la barrera externa del Prepirineu, en el cas del Pallars, el Montsec, que dificultava les comunicacions i l'intercanvi productes. Per arribar a Sapeira, avui dia cal fer la volta fins a Benavarri per evitar el congost de Montrebei, que encara avui dia és insalvable amb cotxe si es ve des de la plana de Lleida. Des de la conca de Tremp, cal arribar-hi a través del coll de Montllobar, amb un trajecte d'una hora des de Tremp.

II-lustració 4. Distància en hores de Talarn a diferents punts de Catalunya a principis del segle XIX.

Nota: línia cada 10 hores. II-lustració extreta de J. Bonales: *Comunidad rural...* Font: Pedro Serra y Bosch: *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña.*

Desinterès Elits I Acció Veinal

Tot i donar-se aquesta situació, en què no hi havia un interès massa gran de les elits per la compra de les terres, que quedaven aïllades i no eren massa rendibles, els diferents pobles es van organitzar per la por a que aquestes terres fossin comprades, com si passava a altres llocs.

“Llavors molts veïns, molts pobles, diuen hem de fer algo, hem de participar nosaltres. Hi ha una espècie d’universitat per comprar les muntanyes que fins ara eren seves, però ara estan expropiades.”

Arxiver ACPJ

Tot i que les terres no tinguin compradors, aquestes corren perill de perdre’s pel fet que són posades en venda, en qualsevol moment poden passar a ser d’algun propietari, deixar de ser comunals. És per això que els pobles s’organitzen per defensar aquests nous comunals, que passaran a ser dels diferents municipis. En el cas del Pirineu català, el comú dels veïns manté les decisions transcendents sobre el futur de l’espai comunal -de forma alegal- amb el beneplàcit dels municipis liberals, que no actua davant les diferents decisions assembleàries. El punt d’unió serà la creació de juntes veïnals que escolliran representants per la institució municipal, sobretot recaient en les cases més acomodades que coincideixen amb aquelles que controlaven el Consell o el Comú (Bonales, 2003, p.435).

Les antigues Universitats, o Comuns són englobats sota la figura del municipi, que a partir de l’any 1847, passa a ser el municipi de Sapeira, incloent els termes:

“TERCUI: inclou *Comú de Veïns de Tercui*.

ORRIT: inclou la forest *Comú de Veïns d’Orrit*, de la qual n’és antecedent *Costa i Obaga*, exclosa del CUP. (Lluís Bonet). 65,96 ha

ESPLUGAFREDA: en el Cadastre de 1960 hi consten 403 ha de comunal (Bonales).

ESPILLS: inclou *Bosc d’Espills* (240). 1218,15 ha

ESCARLÀ: el comú de veïns té la propietat de 321 ha segons el Cadastre de 1960 (Bonales).”

Alguns d’aquests termes, malgrat que van passar a formar part en primer lloc de Sapeira (1847) i posteriorment de Tremp (1970), avui dia continuen apareixent boscos com a pertanyents al Comú, com és el cas d’Orrit, que actualment és de titularitat privada¹⁸.

¹⁸ Dades de la capa de Forests públiques de l’Hipermapa de la Generalitat.

Canvis governança – els caps de família

El que ens trobem és amb la desaparició també de l'estructura bàsica de governança d'aquests comunals, de la Universitat. La Universitat estava formada per tots del poble, però l'òrgan polític o de decisió era el Consell General, format per aquells que tenien drets polítics, és a dir els caps de família de cada casa.

“Penseu que en una casa, i parlem que eren cases amb famílies externes, extenses, que hi havia l'avi, el pare, algun germà del pare, els fills, els mossos, les criades, que tenien una casa, de tots aquests només una persona tenia drets polítics. Només una persona era el veí, el cap de casa.

D'aquest consell general només se reunia per decidir temes concrets. Crear un crèdit, demanar un préstec, decidir la tinguda, és a dir, el nombre de caps de bestiar a la muntanya, decidir si se podia treure llenya per fer boigues o només era per el forn de pa, per les cases, etcètera. Això se parlava en l'assemblea i se decidia en l'assemblea.”

Arxiver ACPJ

En adquirir el municipi i l'Ajuntament tot el pes administratiu d'allò que abans era el terme es donen diferents situacions arreu de l'estat. Al Pirineu, es produeix aquesta connivència entre les estructures antigues i les noves. A nivell del comunal, això fa que es mantingui l'ús i governança de manera molt semblant i que la nova administració estatal s'incorpori molt més poc a poc que en altres zones, el principal motiu és donat que no té gaires interessos al Pirineu pels aspectes esmentats abans.

No hi haurà un interès de l'estat pel Pirineu fins anys més tard, quan comencin a desenvolupar-se projectes al voltant de la construcció d'infraestructures hídriques (hidroelèctriques i canals de reg), per una explotació forestal més acusada o per la necessitat d'extracció de mà d'obra d'aquests indrets.

Durant el segle XIX, la importància principal del Pirineu és per la ramaderia, pel que interessa mantenir les zones comunals com a zones d'explotació per als ramats. A Sapeira, no arribarà la carretera fins als anys 50, quan la construcció de pantans a la zona del Pirineu i Prepirineu es troba en auge i la companyia Enher obrirà diferents pistes a les valls de la Terreta per la construcció del canal subterrani entre Sopeira i Pont de Montanyana (Tremosa, 1991).

Diferència social

La diferència entre les diferents famílies o cases consistia en les terres productives de les que disposava, com a principal factor productiu de valor. La casa equival a la propietat ja que el més

comú és que l'explotació no sigui individual sinó familiar. En el cas de Sapeira, ens trobem amb una situació on no existeixen grans diferències en la possessió d'aquestes terres.

Com es pot observar a la Taula 3, la majoria de les propietats es troben entre 1 i 10 ha (66,66% de la població i el 55,84% de la superfície), mentre que prop d'un 18% concentra un 43,23% en propietats d'entre 10 i 20 h i només un 13,64% té menys d'1 ha. Cal remarcar com no existeix en cap dels pobles de la Terreta, cap gran propietari, amb més de 40 ha, i en el cas de Sapeira, cap en té més de 20 ha.

Taula 3. Estructura de la propietat a 6 poblacions de la perifèria de la comarca al 1864.

Intervalo Hectàreas	Escarlà		Espills		Esplugafreda		Orrit		Sapeira		Tercui	
	%P	%S	%P	%S	%P	%S	%P	%S	%P	%S	%P	%S
< 1	0	0	8,70	0,26	0	0	13,64	0,76	15,38	0,93	0	0
>=1-<5	31,25	7,12	21,74	4,68	55,56	11,74	27,27	11,90	33,33	14,79	20,00	4,54
>=5-<10	12,50	6,33	13,04	5,77	0	0	45,45	44,92	33,33	41,05	6,67	4,41
>=10-<20	50,00	74,91	13,04	14,14	33,33	59,20	9,09	21,36	17,95	43,23	46,67	44,35
>=20-<40	6,25	11,64	43,48	75,15	11,11	29,06	4,55	21,05	0	0	26,67	46,70
>=40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Nota: P = propietarios; S = superficie. **Fuentes:** AMT, fondo AMSA, amillamiento de 1864.

Font: Cambio social... Bonales, J.

Les propietats són petites o mitjanes, i la distribució no és gaire desigual pel que fa a terres, però existeixen altres factors que cal considerar d'aquestes (Vaccaro i Beltran, 2017), com és la productivitat que tenen, el pendent, si són forestals o agrícoles, o l'accés a aquestes. La majoria dels cops, les parcel·les estan dividides en diferents llocs, com ens comenten els informants, sobretot per poder tenir policultius i assegurar algun tipus de producció, sense arriscar-ho tot a una única parcel·la o cultiu. El policultiu es tracta de la triada mediterrània (oli, vinya i cereals) majoritàriament¹⁹, però també existeix horta i el cultiu d'altres aliments com les trufes, sovint a les boïgues.

“Cada u tenia les seves terres però no era una parcel·la. Tenies aquí un tros, allà un altre. Allà tenives un altre. Normalment aquí, hi havia 10 hectàrees, posaven que hi havia cinc o sis, ho féven per la contribució”

Veí Casa Mestre

“Mira, els trossos eren partits, però tothom tenia de tot.”

Veïna Casa Eduardo

En aquest fragment, el veí, que es tracta d'una de les persones més grans entrevistades i que havia fet de pastor, ens parla de com en primer lloc les terres es trobaven distribuïdes, i en segon

¹⁹ Importància del policultiu mediterrani a la zona del Prepirineu com a zona de comerç amb l'Alt Pirineu.

lloc, de com molts cops existien pràctiques fraudulentes a l'hora de declarar les finques per tal de no pagar tant. Això passava perquè molts cops, també eren terres difícils de treballar i amb accés difícil.

Crisi finisecular, muntanyes en venda i instauració del capitalisme

La situació respecte als cultius i l'estructura de propietat va canviar poc des de mitjans del segle XIX fins a mitjans del segle XX a Sapeira (-, p.272). Les zones més muntanyoses del Prepirineu, com Sapeira es dedicaven principalment al cereal i a la ramaderia.

A les acaballes del segle XIX es produeix una crisi generalitzada en el sector agrícola fruit de diversos factors que condicionen aquesta arreu de l'estat. Algunes d'aquests són naturals, com l'arribada de la fil·loxera, però és la instauració del capitalisme agrari que es ve donant des del mitjans de segle el que acaba produint aquesta crisi (Garrabou et al., 1992) generalitzada. En el cas de Sapeira, es produirà una emigració que es pot observar en la davallada poblacional que s'observa a la Il·lustració 1, durant els anys 70 del segle XIX.

b. Béns i serveis comunals de Sapeira

En aquest apartat es tractarà d'exposar els diferents béns comunals i serveis dels que disposa o ha disposat el poble de Sapeira, tenint en compte el seu origen i evolució.

A través de les entrevistes i de la consulta de fonts ens trobem amb diferents comunals que s'han pogut documentar:

- EL MONT (bosc, pastures i boïgues):
 - Bosc o Serra de les Escomes (CUP 241). 219,6 ha: Conformat pel barranc de Llepós, Guardioles, etc.
 - Costa de Costes o Obac de Barreda (CUP 336).
 - (Turmeda, CUP 335): No s'ha pogut corroborar la seva pertinença com a comunal de Sapeira, ja que en alguns documents apareix també vinculat a Gurrp i Esplugafreda. Tot i així, segons el Diccionari de Madoz²⁰, Turmeda compta amb cultius del poble de Sapeira, pel que s'ha considerat posar-ho aquí.
 - Altres parcel·les aïllades més petites repartides pel terme que corresponen al Comú de Veïns segons el Registre de Propietat de les quals no es té més informació.

²⁰,

- El molí i el forn
- Els camins
 - o El camí vell a Tremp
 - o El camí a Pobla
 - o El camí de Sapeira (o la carretera)
- Les cases i el patrimoni
- Les fonts (font Vella, font de la Pereta, font de la Coma, font del Poble, font de l'Obac).

1. El bosc

El bosc, a Sapeira, fins als anys 50 era gairebé inexistent, ho podem trobar a les fotografies del vol americà de 1945 i en la documentació que trobem de l'època sobre aquests²¹.

“El bosc també estava limitat, estava molt controlat. Pràcticament no quedava bosc. Per tant, els matolls s’havien de vigilar, no hi havia cap cabra. Els pobles no acceptaven que hi entrés ni una cabra al municipi. Alguna vila sí que acceptava alguna cabra perquè podia donar llet pels malalts. Només pels malalts. Era tot per les ovelles...”

Arxiver

La pressió antròpica sobre la vall era molt forta, la població, segons les dades que tenim, al 1900, al nucli de Sapeira hi vivien 148 persones, però en tot el municipi hi vivien 427 persones i si ens rumentem al 1860, abans de l'emigració per la crisi finisecular, hi havia més de 800 persones a tota la vall (Il·lustració 1). Es dona una davallada poblacional de més del 90% a tot l'antic terme municipal en menys 70 anys, quan durant els 60 es despobla gran part de la vall²². També ens mostra les fortes restriccions que existien sobre l'ús, limitant així des del propi poble que entressin cabres, i centrant-se sobretot en la producció de cries d'oví per vendre.

Passem d'una explotació forta del medi forestal, amb un espai molt reduït per aquest, on es prioritzen les pastures, a una situació en l'actualitat on l'emboscament és cada cop més gran i representa un repte de gestió (Pla i Banqué, 2023).

Quan es parla de l'explotació dels boscos, es parla de l'extracció de fusta menuda i fusta grossa (Annex 4.1.) però també de les rompudes que s'hi fan per cultivar (les boigues), les carboneres, la caça i més endavant al segle XX, la recol·lecció de trumfes.

²² Recordar que actualment, al nucli de Sapeira, hi viuen 4 persones.

“S’hi fiquen dos branquillons de matoll, es fa una flameta, i que estigués tot el dia. Les mestresses de casa n’anaven atansant mentre s’anaven cremant els matolls perquè s’havien de tocar. Però és que no n’hi havia (de fusta). Estem parlant d’una societat orgànica, amb la qual cosa tot ve del bosc, del camp.”

Arxiver

“A les robreres feien les carboneres. Que per cert, totes les carboneres venien els valencians. Que eren molt pobres, els de València. Teules, que es feien tot el dia al sol i carboneres.”

Veïna Casa Eduardo

Si comparem els dos fragments, ens trobem amb el fet que la majoria de les famílies, no feia servir fusta grossa per alimentar les llars de foc de casa, sinó que s’usava molt més petits branquillons, reservant la fusta grossa per al forn de pa. Els altres usos, com les carboneres, o les teules, indiquen com durant l’època sobre la que són entrevistats els informants, ja existia un cert moviment migratori per produir certs productes, en aquest cas, migració valenciana. Les persones que es veien obligades a moure’s d’un lloc a un altre, per tal de treballar temporalment acostumaven els sectors més pauperitzats, puix que allà on arribaven, no gaudien dels drets de veïnatge que sí posseïen la resta. La veïna també explica com aquests vivien en petites cabanes temporals fetes amb allò que trobaven.

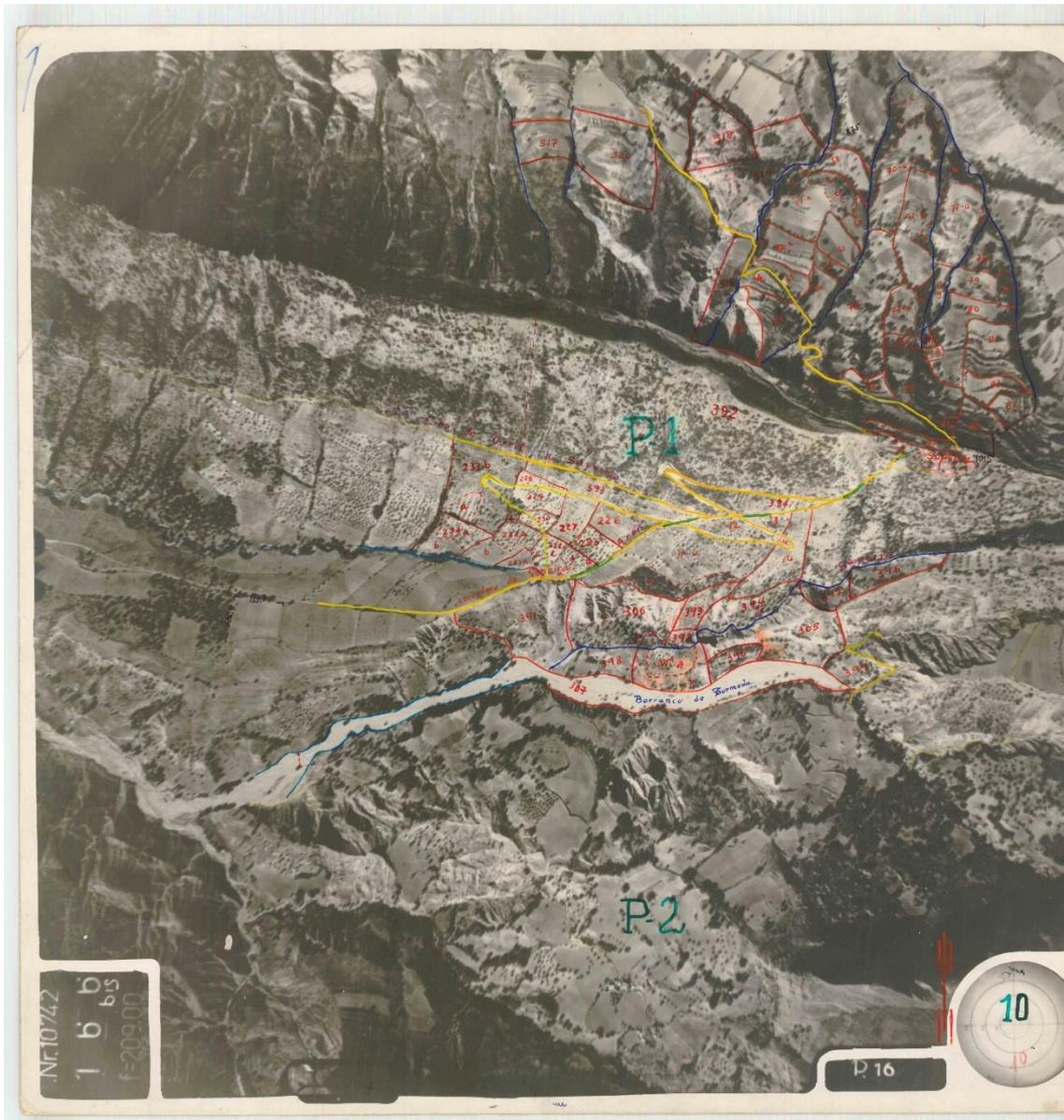
Imatge 1. Ortofotos corresponents al vol americà de 1945 (a dalt) i del 2024 (avall) amb Sapeira al punt taronja.

Les fotografies estan orientades a nord. Els barrancs que s'observen més marcats són els d'Esplugafreda (sota Sapeira) i el del Solà (més marcat a nord). S'observa clarament la zona reforestada a la Costa de Costes (en vermell). Font: Elaboració pròpia. Imatges de l'ortofoto de l'ICGC

El bosc, tot i que s'hagi decidit separar en apartats diferents respecte a les pastures, conformava una unitat molts cops amb aquesta, l'espai de bosc, pastures, i zones agrícoles es troba en una única unitat, en forma de mosaic agroforestal i que hom pot denominar com a *mont*. Sapeira es troba en una zona molt accidentada, on gairebé la totalitat del terreny es troba amb un pendent superior del 20%, en un terreny format per barrancs i penyes i cingleres de conglomerat, on l'erosió hídrica per episodis d'aiguats és molt gran, les zones per al cultiu són poques, properes al poble, o a la zona del Seix, prop del barranc, l'únic lloc pla. I la resta, és aprofitat per pastures majoritàriament.

Imatge 2. Fotografia aèria núm.10 del 1954 amb les parcel·lacions segons el cadastre.

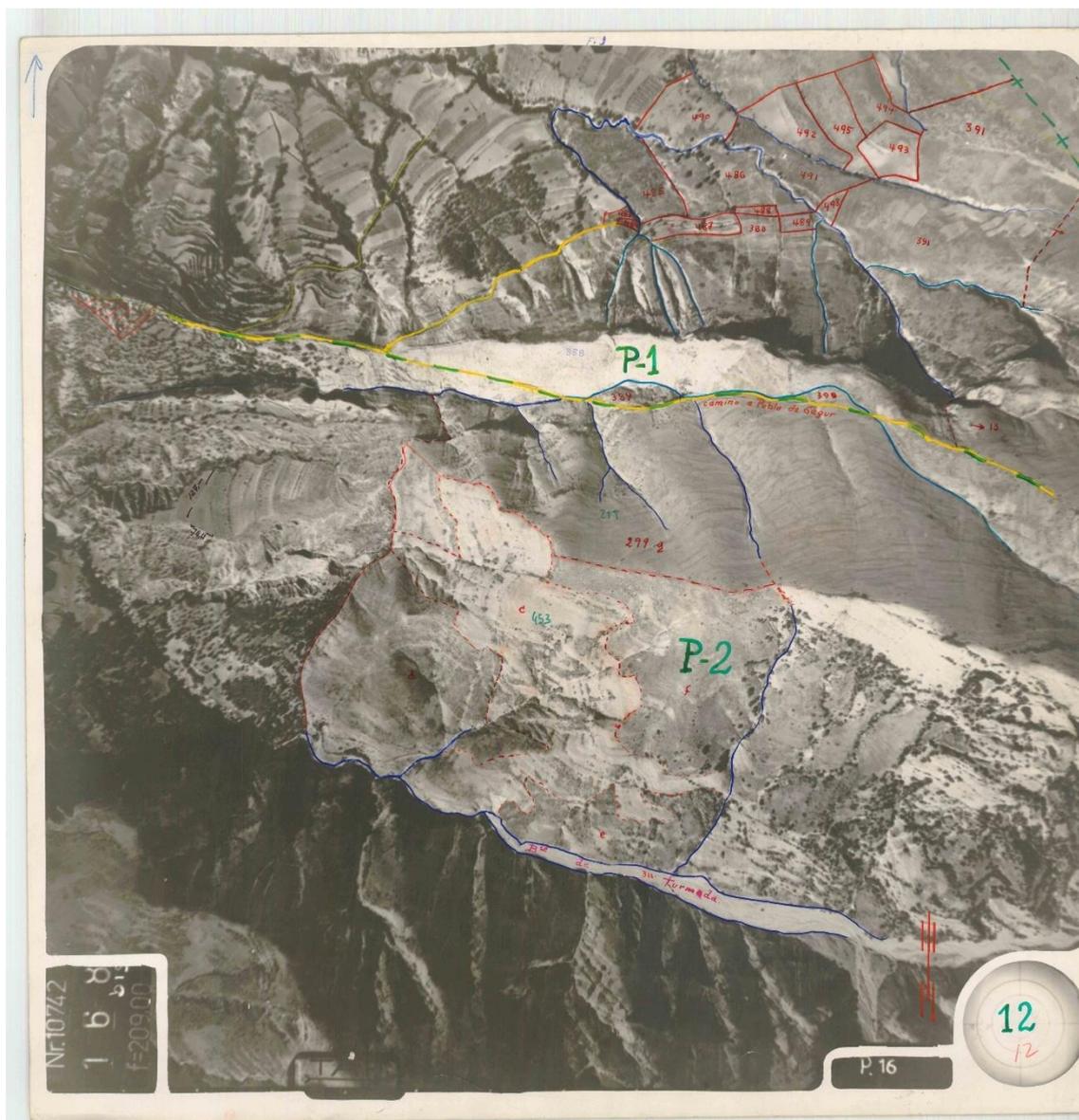
Es pot observar el mosaic agroforestal que existeix en la combinació entre zones arbòries i de cultiu. Les diferents parcel·lacions també permeten observar les zones de cultiu intensiu a les zones planes de la solana (el Seix, al costat del barranc de Barreda) i a l'obaga a prop del Poble. Font: Arxiu Històric de Lleida.

El principal bosc comunal de Sapeira del que s'ha aconseguit documentació és el bosc de les Escomes, que encara avui queda registrat (Annex 5) com a pertanyent al poble de Sapeira, tot i que la propietat sigui del municipi de Tremp. Tot i així, amb les referències a l'ús del bosc com a recurs, de vegades anaven més enllà d'allò permès.

“A vegades hi ha hagut gent que no tenia any i ha anat a tallar allà. En teoria no es podia fer, però es tallava.” Veí Casa Mestre

Al bosc de les Escomes, que trobem referenciat com la parcel·la 299 a la *Fotografia 2*, podem observar l'estat en què es trobava als anys 50. La vegetació tenia una densitat molt baixa i no hi ha presència d'arbres. És per això que ens indica que la població havia d'anar a realitzar extraccions de fusta d'altres zones.

Imatge 3. Fotografia aèria núm.12 del 1954 amb les parcel·lacions segons el cadastre.

El nucli de Sapeira queda a la part esquerra de la fotografia, on acaba la línia groga que indica el camí cap a Pobla de Segur. Font: Arxiu Històric de Lleida.

A l'hora de tallar llenya, aquesta s'obtenia del poc bosc del que disposava el terme de Sapeira, però també n'hi havia altres boscos on els conflictes no són exposats a nivell d'entrevistes, però que sí que es troben documentats a l'arxiu respecte a l'explotació dels recursos sense el permís de l'administració durant els anys 50 (Annexos 4.4. i 4.5.).

Com podem observar, no era possible obtenir tota la llenya necessària de la zona del Bosc de les Escomes, que més aviat era per aprofitament ramader. Als documents que tenim dels aprofitaments del 1893 al Bosc o Serra de les Escomes (Annex 4.1.), s'indica que hi ha un aprofitament total durant l'any de "100 cargas de leña menuda"²³. Tenint en compte que cada càrrega són uns 125kg²⁴, això equivaldria a uns 12500 kg comptabilitzats de manera oficial tot l'any per tota la població de Sapeira que són, quantitat que resulta insuficient per tota la població tenint en compte el consum que se'n feia en aquell moment, un mínim d'uns 450 kg escalfant la cuina només (Travesser-Baro, 2017). Aquest fet ens indica que l'extracció de llenya s'havia de fer segurament també d'altres indrets, tenint en compte també que ens trobem amb un aprofitament que, oficialment, apareix com d'un particular.

"Però llavors hi ha uns tros al cementiri. Del cementiri cap allà hi ha tallades, que deien una tallada. Tot el poble té tallades allà. Llavors anaven allà la gent que no tenia llenya, anaven allà... Botiguer per exemple. Per fer quatre peces de tronfons anaven a fer una cargueta de llenya i l'anaven a portar d'allà."

Veïna de Casa Eduardo

"La solana també era comunal però cada u tenia una tallada, una parcel·la de reboll, per a l'hivern, per fer el calder per a la pastura per al tocino."

Veïna de Casa Eduardo

Aquest espai al que es refereix, es correspon amb la parcel·la número 392 de la *Fotografia 1*, que la trobem catalogada actualment com la CUP 336 pertanyent a la Generalitat de Catalunya, denominada Costa de Costes, Obac de Barreda o Obac de la Costa. Aquesta zona, seguint el procés de catalogació d'utilitat pública (CUP), va ser primer considerada com a CUP, però sota la figura, a diferència d'altres, de poder ser alienable del poble. És una zona que va ser repoblada per pins, degut segurament a la forta erosió que es presenta a la zona. A l'ACPI es disposa de la carta enviada a l'Alcalde de Sapeira al 1959, per dur a terme aquesta repoblació ²⁵.

²⁴ S'ha seguit les equivalències de Bonales (2003), tanmateix, en tractar-se de llenya, aquesta podia variar molt en el seu pes degut a l'heterogeneïtat que presenta i el contingut en aigua que pot tenir, si és seca o no. En tractar-se de llenya menuda, i com corroborem amb altres testimonis, el pes era segurament molt menor i l'exposat aquí seria en un cas de màxims.

2. Les pastures

Un altre dels eixos més importants de la societat prepirinenca, i per tant a Sapeira també, ha estat la ramaderia. La ramaderia extensiva d'oví és i ha estat l'activitat econòmica més important de la vall. Aquesta va totalment lligada a un paisatge concret, amb grans extensions de pastures, de les que la ramaderia precisa. A Sapeira, la ramaderia extensiva tenia molt de pes en proporció als terrenys de pastura dels que disposava pel que es va intentar guanyar el màxim de terreny al bosc fins als anys 60, moment en què comença el despoblament i la dinàmica s'inverteix per arribar a la situació actual;

“Allavons, un comunal, el cumò d'allà als plans, ara tot és una rourera hi ha un tros que és comunal de Sapeira.”

Veí pastor

Els comunals on anaven a péixer els animals han estat sobretot el bosc o serra de les Escomes segons els registres que es tenen des de finals del segle XIX.

Taula 4. Reproducció de la taula on s'indiquen els aprofitaments realitzats pel poble de Sapeira dels forests públics (Bosch o Serra de les Escomes) segons els caps de bestiar i la tipologia. Anys forestals

<i>Pueblo de Sapeira</i>	<i>Número de Cabezas y clase de ganado total</i>					
	<i>Vacuno</i>	<i>Mular</i>	<i>Asnal</i>	<i>Cabrío</i>	<i>Lanar</i>	<i>Cerda</i>
1892 - 93	20	11	6	8	150	-
1893 - 94	15	4	5	8	150	-

Font: Fons de l'Ajuntament de Sapeira. ACPI.

Es pot observar com a finals del segle XIX, la majoria del ramat era ovella (*lanar*) i era principalment per la venda de moltons i ovelles (Tremosa, 1991). Això s'explica “per la seva adequació a l'agricultura del secà (...) al desplaçament estacional mitjançant els sistemes de transhumància i trasterminància, i, especialment, a la rendibilitat que s'obtenia d'aquesta espècie animal, basada en els «innombrables usos de la llana, a part dels grandíssims beneficis que rendeixen la carn, la pell, la llet, el greix i molts residus»”(Valle, 2011)²⁶.

La cabra, es controlava molt, pel dany que impartia als pocs boscos que hi havia, mentre que el bestiar gran; mules i ases eren molt utilitzats per al transport, i el vacum, més aviat per la feina al camp. En aquesta taula no hi apareix el bestiar de casa (conills, aviram i porcs) que podien

²⁶ La Ganadería española a finales del siglo xix.

arribar a ser molt nombrós i tenien un paper molt important per la sostenibilitat de l'hort d'autoconsum.

Malgrat aquests registres, cal considerar també que els informants ens expliquen que les ovelles anaven a pasturar per una zona més extensa que els denominats comunals. Tots els terrenys - malgrat ser privats- que en aquell moment no havien de ser conreats, podien ser pasturats pel ramat ja que d'aquesta manera també servia per l'abonament d'aquelles terres en un moment en què encara no s'havia difós l'ús de fertilitzants químics:

“Hi havia alguns trossets petits que no eren comunals que si passaves amb el ramat ningú s’hi aturava.”

Veí pastor

“Al rostoll cadascú teníva el seu però les finques es sembraven un any i l’any que ve es deixaven per rostoll, cada any no si sembrava es deixava descansar per aprofitar amb les ovelles.”

Veí pastor

Els “trossets petits” dels que parla poden ser les parcel·les que apareixen al *Mapa 1.*, i també les parcel·les privades que deixaven entra el ramat perquè pasturés i abonés.

A l'hora d'anar a pasturar i de tornar, hi havia també un ordre, hi havia unes dates marcades que coincidien amb els cicles biològics de creixement de les plantes i es feia de manera coordinada, ja que d'altra manera, les repercussions que tindria una sobreexplotació d'aquests terrenys afectarien de forma global a la comunitat de forma directa:

“(Per poder entrar a les pastures comunals? Com es decidia?) Normalment baixàvem per tots sants d'estar a la serra i al bosc, i baixàvem casi tots a l'hora. Cadascú triava un puesto al comú dels Plans o a la Solana, però tots baixàvem a la vegada”

Veí pastor

3. Les boïgues

Jo les boïgues les he vist de la roca cap avall. El tros aquell que anem a buscar bolets, tot allò, les boïgues. Per dalt, quan jo guardava a les ovelles, encara es notava les parcel·letes que cultivaven. Jo ja no he vist treballar, només les parcel·les marcades.

Ramon de la torre

Les boïgues són petites rompudes realitzades zones de matollar per tal de cultivar-les durant un temps. Es crema la zona a conrear amb els branquillons i les gleves es fan servir com fertilitzant de la terra. Es realitza d'aquesta manera quan no es disposa d'altres mitjans per fertilitzar ni per

cultivar, i per tant, era un mitjà de subsistència per la població més pobre que no disposava d'altres terres ni de bestiar per aportar fems i fertilitzar. Les boïgues es cultivaven durant un temps i després es deixava tornar a créixer el matollar o la vegetació arbòria quan deixava de ser productiu²⁷.

“I les famílies que no tenen fem, com refertilitzen la terra?

Amb llenya. Cremant, fent boïcs, que es tapaven, es cremaven, es tapaven, i després es tenia per tot el camp la cendra, per tal que és nitrogen. I això sortia dels matois de la muntanya”.

Arxiver

En el cas de Sapeira, allò que més es cultivava eren les patates i remolatxa, com es comenta al fragment, la zona on es realitzava era principalment “sota la roca” és a dir a la zona sota la roca Mosquera, a l'obac de Llepós, coincidint amb l'agrupació de parcel·les comunals del Bosc o Serra de les Escomes.

“Plantaves un bancal de patates i tenies patates, remolatxes, ara ja no hi viuria. En aquella època plovia i es feia, i sortien unes patates així de grosses.”

Veí Casa Mestre

El cultiu dels boïcs o boïgues és dels pocs cultius que es donen al comunal i són un complement essencial per a la subsistència d'aquelles persones que no tenen accés a la terra de cap altra manera. Es tracta d'un conreu en zones difícils i que es realitza per tal de subsistir i complementar la producció de la casa:

“És molt important perquè és un complement normalment fora de la fiscalitat de recursos per als familiars, conrear un tros de comunal.”

Arxiver

Taula 5. Promig del saldo monetaritzat de la producció segons el cultiu i propietat, amb la resta de l'autoconsum. (s'indiquen els possibles excedents).

Franja de propietat	SUTERRANYA			SAPEIRA		
	Cereal	Viña	Olivo	Cereal	Viña	Olivo
≥ 20 HA	1.558,13	586,10	234,33	1097,70	46,41	- 12,15
≥ 10 - < 20 HA	931,23	304,21	25,61	641,17	18,40	- 12,04
≥ 5 - < 10 HA	412,54	139,53	-18,93	372,79	- 36,58	- 26,43
≥ 1 - < 5 HA	42,50	-38,12	-38,19	59,56	- 78,69	- 41,16
< 1 HA	-108,13	-100,73	-45,01	-118,85	- 109,59	- 45,42
Saldo municipio	19.635,35	4.419,01	-1.312,20	19.297,88	- 2874,14	- 1952,71

Fuentes: AMPS, cartilla evaluadora de 1880 (aprox.); AMT, amillaramientos y mercurial. Nota: valor en libras.

Font: J. Bonales. Desamortització Conca tremp

²⁷ Boïga. A **enciclopèdia.cat**. Recuperat el 5 de setembre de 2025, de <https://www.enciclopedia.cat>

La taula ens serveix per posar en context la importància que tenia per una família a finals del segle XIX, l'exploració dels recursos del comunal. Si ho comparem amb la Taula 2., amb l'estructura de la propietat segons superfície i propietaris, ens trobem amb diferents aspectes:

- En primer lloc, a diferència de Suterranya, un poble de la plana agrícola a la Conca Dellà, on el cultiu és més favorable, Sapeira necessita de la importació d'oli fins i tot en els casos de les propietats més grans (>20 HA).
- Entre les 5 i les 20 ha (al voltant de la meitat de les propietats de Sapeira) presenten un excedent positiu pel que fa als valors calculats. És a dir, es produeix prou com per aconseguir tots aquests productes.
- En aquelles propietats de menys de 5 HA, l'excedent és negatiu, sobretot en aquelles propietats amb menys d'1 HA, on l'excedent és negatiu també de cereal.

Hem de tenir en consideració que aquestes dades es tracten d'un amirallament oficial, pel que cal tenir en consideració que no es tindran en compte la producció de les boïgues del comunal.

El recompte està enfocat sobretot als productes principals de comercialització agrícola, restant l'autoconsum. L'aspecte que cal remarcar aquí, en relació al cultiu de les boïgues, és com per aquelles petites propietats, que representen, prop de la meitat del poble de Sapeira (48,71 % al 1864), és totalment necessari complementar el treball que es realitza amb altres activitats econòmiques que permetin aconseguir els productes com el vi o l'oli que es consumeix.

En el cas de finques de menys 1 HA, l'excedent negatiu dels tres productes, que afecta també al cereal, sembla indicar que es necessitava d'un complement de cultiu per tal de poder satisfer les demandes d'aquestes cases. Aquest complement es trobava en el cultiu de zones comunals majoritàriament, les boïgues, consideració que no apareix a la taula i que provocava la precarització més o menys gran de la població. Un major accés a recursos comunals podia permetre no haver de dependre tant del jornal de les cases fortes²⁸.

4. El molí i el forn

En aquest apartat es parlarà dels diferents comunals que no són considerades parcel·les, sinó que eren infraestructures que oferien serveis al poble de Sapeira va construir i posseir de manera col·lectiva. Cal esmentar que no en queda cap d'aquests actualment. El molí i el forn es van perdre amb el despoblament, i el telèfon, que es va instal·lar al forn durant l'època de

²⁸ Cal tenir en compte els drets d'accés al comunal, que s'han d'aconseguir, i depenien principalment de les cases fortes, pel que en molts casos, es continuava depenent d'aquestes.

re poblament del poble, després dels 70, es va deixar d'utilitzar amb l'aparició i difusió dels telèfons mòbils.

El molí

El molí del poble (de farina i d'oli) queda documentat amb el Diccionario de Madoz. Després es documenta a través d'una de les informants com el poble feia servir diferents molins de particulars per tal de moldre la farina i premsar l'oli:

“Hi havia molí a casa Barreda. Era el molí. A casa Barreda tenien molí. Molien lo de Sapeira, el de la torre. Tot de la terreta anaven al molí de Barreda. Abans de Barreda, perquè el de Barreda va venir després. Abans de Barreda anàvem a casa el coix. Allà baix, al riu. A la gasolinera.”

Veïna Casa Eduardo

El forn

El forn era un espai comunitari important i ens indica la importància que tenia per totes les llars i pel poble en considerar que es mantenia sempre obert, perquè no es refredés, i així economitza també la llenya necessària que costaria tornar-ho a engegar, tenint en compte la situació limitada que hi havia respecte a aquesta, reservant la fusta més grossa per aquest ús comunitari, i reservant la fusta més menuda per als focs de cada casa:

“El forn de pa... Pastava tothom. No sé com anava, anava per tandes. Pastava un, pastava l'altre. D'aquesta manera el forn no s'enfredia. O sigui, a lo millor pastaven un parell cada dia. No ho sé, és que no me'n recordo exactament. Però el millor pastava en un parell cada dia. I fèiem pans, però fèiem pans per a dues o tres setmanes. Però el forn no era de ningú, era del poble. (...) Jo pastava, i havia que deixar pasta perquè vingués al darrere per fer el pa.”

Veïna Casa Eduardo

“Però també se necessitava pel forn, per menjar pa necessitava molta llenya.”

Arxiver

Veïna Casa Eduardo

En aquests fragments també ens trobem amb el caràcter comunitari que adquiria la gestió d'aquests recursos, des de la divisió en l'aprofitament de la llenya més grossa i més menuda, fins al manteniment del foc i la coordinació per tal de deixar pasta (la massa mare) per tal que els altres poguessin continuar fent pa.

5. Els camins

Fotografia 4. Camí empedrat a la sortida nord del poble al 1972.

S'observa la carretera al final del camí. A la banda esquerra comencen les feixes o bancals on s'havia cultivat.
Autoria: Jordi Mir i Parache. Font: ACPJ

Els camins constitueixen un dels béns amb més importància a nivell territorial fins al segle XX, amb la construcció de carreteres i l'ús de l'automòbil. Fins aquest moment, els camins, en la seva majoria camins de ferradura a les zones de muntanya, per on només es podia transitar amb animals de càrrega o a peu, servien d'eixos de comunicació entre els diferents pobles i ciutats i vertebraven l'estructura social del territori. L'existència de camins ha estat essencial per determinar les diferents relacions socioeconòmiques que s'establien, ja fos entre pobles, per anar als centres comercials o per anar a treballar al camp.

Per aquesta raó ens trobem que els camins apareixen com un fet recurrent a les entrevistes, potser no en parlar dels comunals directament, però sí en parlar del *fer cumó*, de les feines col·lectives que es realitzaven per un bé comú. La majoria d'aquests *cumós*, anaven enfocats a l'arranjament de camins, degut a la seva importància com a eix de comunicació amb la resta de la vall i del món.

Els camins eren utilitzats per anar buscar aigua, per anar al bosc a tallar llenya, per dur el ramat a les pastures, per anar l'hort o als conreus, perquè arribés el correu, per mantenir el contacte amb la resta de pobles i per poder comerciar. Aquests camins, eren també molt importants per

aquesta darrera raó, pel fet que valien per comerciar. Aquelles famílies que comerciaven eren les famílies més riques, aquelles que tenien excedents de producció, en el cas de Sapeira, en cereal o en cria de ramat oví. És per aquest motiu que també hi havia un interès molt gran de les cases velles perquè es realitzés aquesta feina.

Tanmateix, ens trobem també que aquestes feines eren convocades al segle XX per part de l'alcalde, i en seu inici per part del senyor,

“Tu ets del comú de veïns i no del particulars de la Pobla. Tu ets un membre de la comunitat i si diuen que s’ha d’arreglar el camí, doncs passi a arreglar-se. Però és que té un origen senyorial. Arreglar el castell, vinga, un per casa, un dia, arreglar el castell. De Barcelona, el capità general diu que s’ha d’arreglar el camí des de Sapeira a Areny. En el tram, on una terra privada toca el camí, el propietari de la terra privada i el tribunal van tots a comú a treballar a reparar el camí. És més una obligació peremptòria que no una regulació comunitària.”

Arxiver

“Jo no vaig sentir mai ningú que s’hi negués. Jo no recordo cap conflicte amb aquest tema perquè tothom estava interessat en que els camins estiguessin bé. Perquè eren bé de tots.”

Veí Casa Mestre

En aquest cas, observem com l'origen del *fer cumó*, segueix un camí diferent a les institucions com la Universitat o el Comú, les ordres no provenen des d'aquí en el seu origen com podem veure en la cita anterior.

Les jornades de feina comuna, a partir de les desamortitzacions i de la fi de l'estat liberal, evolucionen en un altre sentit. El fet que Sapeira quedés en un territori de frontera on aquests serveis no arribaven, fan que el municipi i el seu Ajuntament prenguessin el paper de continuació del Consell General d'una forma extraoficial²⁹. Això significa que les feines comunals que abans podien ser convocades pel senyor de manera obligatòria, ara eren convocades per l'alcaldia, que molts cops era governada per caps de família de les cases velles.

“Anàvem a arreglar els camins, cada any, dos o tres vegades, s’hi havia d’anar.”

Veí Casa Mestre

²⁹ Vid. pàg. 32

“Si algú no podia anar no passava res, ara un altre dia aquell home agafava i arreglava un tros de camí ell. No, multes no n’hi havia”

Veí pastor

En el cas de Sapeira, aquestes jornades de feina en comú no es van deixar de fer malgrat el despoblament. La població que hi pujava temporalment va haver de mantenir aquesta feina col·lectiva per la recuperació de camins, que l’administració no acabava d’arranjar i que d’altra manera no es podia accedir al poble. Ens trobem amb casos similar als pobles de la resta de la vall i al conjunt del Pirineu. Aquestes cites també ens denoten com hi havia un sentiment de pertinença i d’obligació amb i per la comunitat fruit de la necessitat. És a dir, no es donava una situació on no hi hagués algú que no hi anés a realitzar aquestes tasques, sinó que en un moment o altre les havia de fer³⁰. Eren jornades que es donaven de forma repetida i que molts cops implicaven molt esforç pel fet de necessitar empedrar per tal que poguessin passar animals de forma segura.

Actualment el camí a Sapeira des de Pont de Montanyana és la via principal per arribar al poble, des que es va construir als anys 50³¹ i la resta de camins han quedat inutilitzats en la seva gran majoria, tret de la pista que connecta amb Aulàs, resseguint des de Sapeira. El camí amb Trepmp, altra vegada la principal via de comunicació abans de la construcció de la carretera, actualment es troba en estat d’abandonament malgrat els intents per part de l’Associació de Veïns per tenir cura del manteniment d’aquest.

³⁰ No s’entrarà aquí a analitzar els mecanismes que articulen la societat en aquest sentit. Es podria seguir el fil de les estructures de poder i control que possibiliten aquesta situació. Cal destacar l’èmfasi en el “s’havia de fer” en un sentit d’una necessitat per la comunitat, més que no pas una obligació imposada per una autoritat

³¹ Coincideix amb la construcció del pantà de Canelles, al Montsec, i el d’Escalaes, entre Pont de Suert i Sopeira.

6. Les cases i el patrimoni

Fotografia 5. Plaça major de Sapeira l'any 1971

El despeniment del recobriment de calç de les façanes per tal de protegir-les de les inclemències ens indica el procés de despoblament i abandonament que ja havia patit Sapeira. Autoria: Jordi Mir i Parache. Font: ACPJ

La Casa Sullà, coneguda també com a Casa Nova o Cau, constitueix un element patrimonial per entendre l'evolució històrica de les formes d'organització social i política a Sapeira. Inicialment fou el casalici dels Sullà, senyors del Meüll i de Sapeira, i simbolitzava el manteniment de les relacions senyorials pròpies de l'Antic Règim. Amb la mort del darrer membre de la nissaga, l'any 1921, l'edifici passà a esdevenir seu de l'Ajuntament de Sapeira i posteriorment allotjà també les escoles del poble. Actualment, Sapeira no disposa ni d'ajuntament ni d'escoles, però és el centre de l'Associació de Veïns i el lloc de reunió pel poble.

El recorregut històric d'aquest immoble permet identificar la transformació de les institucions i la reconfiguració de la noció de propietat col·lectiva. Allò que en origen era un espai vinculat a una família senyorial, quedà transformat en un espai públic municipal i, finalment, en un bé gestionat per l'Associació de Veïns de Sapeira. Aquesta última reapropiació tingué lloc després que, arran del despoblament i la desestructuració administrativa del segle XX, la casa hagués passat a mans de l'Ajuntament de Tremp i s'arribés a un acord amb aquest per recuperar-lo.

La compra i recuperació per part de l'associació constitueix un acte de reapropiació col·lectiva. En aquest sentit, la Casa Sullà exemplifica la capacitat de la comunitat per preservar i resignificar els seus espais patrimonials davant l'abandonament institucional. Igual que ha succeït amb altres

elements —com l'església o el manteniment d'algunes cases—, ha estat la pròpia comunitat qui a través de l'associacionisme ha garantit la continuïtat d'usos socials i col·lectius.

“El secretari del poble em va fer una carta explicant-ho. El testament de Sullà posa el poble de Sapeira. Uns diners, no sé quant, que després els restaven amb coses del poble, per l'arriendo d'aquell local, perquè allà teníem l'Ajuntament. I després, els últims anys, hi va ser l'escola. La meva mare, estàvem aquí, van fer l'escola nova i després vam anar allà.”

Veí Casa Mestre

“I el dia que hi vaig tornar, em va dir, bueno, ja tenim la solució. Tio, com que no sabeu com fer-ho, farem un paper conforme hem fet una subhasta, encara que no s'hagi fet, i per 63.000 pesetes la poseu en nom de l'associació. I algú d'aquí, no cal nombrar, que va dir per què hem de pagar si és del poble? Què vols fer? Anar en judici amb l'Ajuntament? Per 63.000 pesetes que et vols anar al judici? Llavors es va posar una condició, la condició era tenir l'Estudi Vell.”

Veí Casa Mestre

En aquests fragments, el fill de la mestra del poble ens explica com es va aconseguir la Casa Nova pel poble i la manera en què es va fer, mostrant les pràctiques que es feien servir per tal de negociar amb l'administració pública que existien respecte a béns que, segons ells, els hi pertanyien. Molts cops aquestes negociacions entre administració i comunitat no s'han pogut adaptar a les normes estrictes existents pel fet que molts aspectes organitzatius d'aquestes no es contemplaven des de la instauració de l'estat liberal i es van anar arrossegant fins als nostres dies, sumat a problemàtiques com el despoblament i l'agregació municipal a ajuntaments mancats de recursos o del coneixement necessari.

7. L'aigua o les fonts.

De la mateixa manera que amb les cases i els camins, el manteniment i l'arribada de l'aigua es va dur a terme gràcies a l'organització dels veïns del poble. En un primer moment, per a la construcció de les diferents fonts que abastien d'aigua al poble, i més tard per fer arribar el clavegueram, ja a finals del segle XX. Actualment, al poble, la xarxa d'aigua es gestiona a través de l'Ajuntament de Tremp.

“Uns quants d'aquí, dels que pujaven més i dels que pensaven una mica van dir, bueno, hem de fer un clavegram i es va fem en comú, com si diguéssim, no? Perquè van fer unes aportacions de diners, llavors tots treballaven a fer a arribar a la seva casa.”

Veí de Casa Mestre

Les diferents fonts que abasteixen d'aigua a Sapeira i els seus horts són:

- Font de l'Obac: situada a la serra de les Escomes. Als anys 50 es va fer la canalització per fer arribar l'aigua fins la bassa, a la vora del poble. Abans d'això s'havia d'anar a buscar l'aigua a les fonts més properes situades a uns 10 minuts del poble caminant.
- Font de les Comes.
- Font de Pereta
- Font Vella o del Poble: Abans de la canalització, la font principal del poble.

L'any 2008, degut a la sequera que es va produir, quan es va assecar la Font de l'Obac, l'Ajuntament de Tremp es realitza la canalització d'un pou al Barranc de Llepós amb un dipòsit que alimenta Castellet i Sapeira per tenir un abastiment d'aigua més continu.

Encara ara, però, la gestió de l'aigua és un tema complex i que desperta inquietuds, per exemple amb la piscina instal·lada per part dels veïns. A les entrevistes es va parlar de com al poble no es poden fer piscines privades (per una qüestió urbanística i per la limitació del recurs) i és des de la mateixa Associació de Veïns que es mira de regular tota aquesta mena d'activitats.

c. La governança del comunal

1. El Comú de veïns

El Comú de Veïns era l'equivalent al poble de Sapeira fins al segle XIX. Després es converteix en l'Ajuntament, i posteriorment amb la desaparició d'aquest Ajuntament, torna a aparèixer sota la figura d'Associació de Veïns. El Comú de Veïns englobava a la totalitat dels veïns i veïnes de Sapeira, amb els seus béns i serveis comunals³².

En el cas de Sapeira, el que ens trobem és que aquells béns comunals passen a formar part del nou ajuntament al 1847, que és l'Ajuntament de Sapeira, però incorporant també la resta de termes que s'annexen. Pel cas del poble de Sapeira això és favorable, en haver-hi una major proximitat amb l'administració municipal i per la influència que es té a l'hora d'escollir els representants, ja que és el nucli amb més població del districte municipal.

Des de les entrevistes se'ns informa que hi ha documentació que en molts casos s'amagava a les propietats comunals a l'administració estatal, amb la connivència dels ajuntaments, per tal que aquestes no fossin subhastades³³.

³² Vid. El Comú o la Universitat.

³³ La superfície total no subastada com a resultat d'aquestes accions arriba fins a un 44% en el cas de la conca de Tremp (incloent la Terrea) sobre el total de terres comunals.

En el cas de Sapeira no hem trobat si això va ocórrer o no, però es té documentació de la reclamació per part dels veïns d'aquestes propietats davant notari³⁴. Cal esmentar això per comprendre com històricament, hi hagut unes demandes i defensa dels drets del comú o del poble, davant del senyor, durant l'edat moderna, i posteriorment, davant l'administració estatal i municipal durant l'època contemporània.

Aquesta defensa de la sobirania del poble de Sapeira sobre els seus béns s'observa també en les referències a les entrevistes respecte a l'Ajuntament de Tremp, on molts cops s'ha mostrat el desencís de la població vers les deficiències s'han donat des que va agregar-se.

“L'Associació de Veïns el que ha fet és venir a suplir totes aquelles mancances que l'administració local no podia executar.”

Usnea

“Crec que és important que no tinguessin ningú aquí, perquè no hi ha ni alcalde, sí que hi ha un alcalde pedani, la veritat és que ni se li veu ni se li sent. Aquí poques coses ha fet, de tots els anys que sabem que hi ha un alcalde s'ha preocupat normalment sol ser un que viu per la zona i que té uns interessos i llavors s'arregla els seus interessos. D'aquest poble no, llavors (l'Associació de Veïns) és l'interlocutor, el representant de tots els veïns enfront de l'Ajuntament penso que és molt important i que no s'ha de perdre.”

Ex-presidenta AVV Sapeira

L'AVV de Sapeira sorgeix degut a diferents aspectes:

- “1. Fomentar la convivència social i la cooperació mútua entre els veïns.*
- 2. Demanar la protecció dels organismes oficials, entitats i particulars, per a la conservació de l'arquitectura, espais públics, patrimoni propi i medi ambient de l'antic municipi de Sapeira.*
- 3. Col·laborar amb les institucions oficials, Ajuntament de Tremp, Departaments i Govern de la Generalitat de Catalunya, en tot el que sigui d'interès per al desenvolupament del poble.*
- 4. Defensar els interessos comuns de tot el veïnat de Sapeira.”*³⁵

Aquests s'emmarquen en el context següent:

- De la manca o buit administratiu en aquell poble a l'hora de gestionar els serveis més bàsics i la necessitat de tenir algun ens que ho pogués assumir (e.g. clavegueram).

³⁴ Còpia de l'acta notarial António López, 1871 sobre la possessió dels veïns de Sapeira dels monts Guardioles, Llapós, Obach, Teix i Comes. 1879. Fons de l'Ajuntament de Sapeira, ACPI.

³⁵ Finalitat AVV de Sapeira. Estatuts de l'entitat.

- Fruit d'un passat encara present en la memòria d'aquelles persones que van iniciar l'Associació de la feina comunal i de la comunitat existent prèvia al despoblament.
- Pel buit legal que es genera en agregar-se el municipi de Sapeira al municipi de Trepmp l'any 1970 respecte a la propietat dels béns i serveis comunals (e.g. la Casa Sullà, el bosc de les Escomes, etc.)
- Per la continuació d'una disputa encara present entre els veïns del poble (abans representats per l'Ajuntament de Sapeira) i l'administració estatal pel que fa a l'ús i gestió dels comunals.

L'AVV de Sapeira, de la que es pot establir una connexió amb l'antic Comú de Veïns, perdura i és possible degut a unes formes de governança sobre els comunals i sobre la comunitat que han anat més enllà de les formes administratives comunes degut als fets característics com: la situació de frontera autonòmica i municipal (actualment), la posició com a capital del partit municipal fins al 1970, l'abandonament per part de l'administració estatal de la satisfacció de les necessitats bàsiques del territori i de la seva població.

Els veïns i veïnes havien de recórrer als comunals i defensar-los per tal de poder continuar menjant i escalfar-se, però també per tal de poder accedir a l'aigua, per mantenir els camins, per poder sobreviure. En el moment de despoblament, quan es torna visitar el poble durant períodes intermitents, els veïns i veïnes, amb unes condicions socioeconòmiques molt diferents a les d'un inici³⁶ es constitueixen en aquesta Associació per tal de poder tenir un ens jurídic a través del qual ser representats.

Així, tot i poder esbossar una línia de seguiment des del Comú del segle XIX, fins l'Associació de Veïns cal tenir algunes consideracions:

- L'Associació de Veïns no disposa de poders fàctics legals a l'hora de gestionar el poble, si ho ha fet, ha estat de forma alegal. És un ens que actua a nivell representatiu del poble (tot i no ser la forma jurídica oficial per fer-ho, que seria l'alcalde pedani o una EMD) per intentar tenir veu a l'Ajuntament de Trepmp, però sense tenir una capacitat legal reconeguda més enllà de la de qualsevol altre associació.
- L'Associació de Veïns es mostra com l'ens que ha permès preservar el patrimoni comunal del poble en gran mesura, i al mateix temps des d'on s'ha impulsat l'accés als serveis més

³⁶ Es tracta sobretot del pas d'una societat basada en l'autoconsum, la producció primària i el treball no assalariat a una societat industrialitzada, amb una evolució cada cop més clara cap al sector terciari i basada en el treball assalariat. Això provoca que les necessitats que es tenen del territori canviïn molt, i la visió sobre aquest també. S'ha de considerar que es passa d'un analfabetisme del 75 % de la població de la Terreta al 1900, a un del 2,3% al 1980 (Tremosa, 1991)

bàsics, als que després l'administració municipal (amb un període de temps més o menys variable) hi ha donat suport.

2. L'Ajuntament

L'Ajuntament de Sapeira

Esmentem l'Ajuntament de Sapeira pel fet que és el principal organisme administratiu del poble a partir de mitjans del segle XIX. Creat el 1847, pren el lloc que ocupava el Comú de Sapeira, del qual encara queden vestigis en la documentació històrica i del registre de la propietat que han estat consultats³⁷.

És important fer notar el fet que el Comú, amb l'Assemblea o Consell General com a òrgans de decisió i polític no va desaparèixer de la nit al dia, donant lloc a l'ajuntament. Segons les entrevistes i la bibliografia, aquest comú de veïns es continuava reunint i el més probable és que hi hagués un traspàs dels poder que posseïa el Comú cap a la nova administració municipal.

Això es pot observar en el llibre d'actes de l'Ajuntament de Sapeira³⁸ amb la presència a la majoria de les reunions de la majoria de caps de família del poble, i d'altra banda, amb les entrevistes recollides on s'exposa que existien reunions i assemblees veïnals per tal de decidir sobre les pastures, però també sobre altres aspectes. Altres llocs on es pot observar aquest aspecte és amb les comunicacions realitzades entre l'alcaldia i l'administració estatal o els jutjats, on existeix un reconeixement del conjunt de veïns de Sapeira. Això se'ns mostra en els pleits que existeixen per la possessió dels comunals, però també en les decisions que pren l'alcalde, que la majoria dels cops estan mediades per aquesta comunitat.

“Però van fer la reunió perquè el lloc on es plantaven els pins era del poble. Tothom del poble va estar d'acord que hi possessin els pins.”

Veïna Casa Eduardo

L'Ajuntament de Tremp

³⁷ Al registre de propietat encara apareix el Comú de Veïns de Sapeira com a propietari de diferents parcel·les del terme, malgrat això, aquest no disposa de reconeixement jurídic propi, ni actualment hi ha persones que en siguin representants.

³⁸ *Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Sapeira (1880-1900)*, Fons de l'Ajuntament de Sapeira, ACPJ.

El municipi de Sapeira va ser agregat al de Tremp l'any 1970, "incorporados voluntariamente"³⁹ es diu al decret⁴⁰, molts municipis van ser agregats davant la davallada poblacional que es vivia al mon rural degut a l'èxode cap a les ciutats. Aquestes agregacions, la majoria dels cops, van significar al cap i a la fi, una desinversió molt forta en aquests territoris. Pel que fa a Sapeira, en el moment de l'agregació ja s'havia despoblat, tot i que hi havia gent que hi continuava pujant i mantenint el poble.

Des d'aleshores, hi hagut diferents punts de debat entre ajuntament i veïns pel que fa a la possessió d'edificis i propietats, com bé s'ha pogut veure en el repàs de béns i serveis. Des de l'Ajuntament de Tremp es va elaborar un Pla de Gestió per la Terreta l'any 2000, actualment no es tenen dades de si n'hi ha cap.

Del que ens expliquen les persones entrevistades se'ns mostra com l'AVV de Sapeira es va constituir als anys 90 per tal de poder ser escoltats a l'Ajuntament de Tremp, ja que d'altra manera, cada veí deia la seva i no es podia portar una veu que representés al conjunt del poble d'una forma més formal. Al llarg de les entrevistes i de les converses tingudes amb els veïns i veïnes s'ha explicat diverses vegades com de tot allò que ha fet l'AVV, l'Ajuntament ha anat a remolc, trigant més o menys. Són demandes que des de l'Ajuntament s'han respost explicant la seva dificultat per assumir la gestió de tots aquest nuclis agregats⁴¹. El Pla de Gestió de la Terreta i diferents línies d'accions coincideixen amb un moment de bonança econòmica durant els primers anys dels 2000, i al mateix temps, amb els primers anys de la creació de l'AVV de Sapeira, justament amb l'objectiu de realitzar aquestes demandes cap a l'Ajuntament.

Actualment existeixen inversions cap a la Terreta, com en l'arranjament de camins⁴², però també hi ha hagut queixes des de fa anys per la deixadesa d'aquests per part de l'ajuntament⁴³.

³⁹ Caldria revisar quin és el procés que es va seguir per aquesta incorporació, si va ser quelcom que es va demanar des de l'alcaldia de Sapeira un cop despoblat aquest municipi.

⁴⁰ Decreto 3494/1970, de 26 de noviembre, por el que se aprueba la incorporación de los Municipios de Figols de Tremp, Gorp, Sapeira y Espluga de Serra al de Tremp (Lérida). Boletín Oficial del Estado, nº 303, 19 de diciembre de 1970, 20145-20146. <https://www.boe.es/boe/dias/1970/12/19/pdfs/A20145-20146.pdf>

⁴¹ La gestió vers el desenvolupament de la Terreta duta a terme per l'Ajuntament de Tremp, Alert, J.A., 1996.

⁴² Tremp ha destinat 300.000 euros per condicionar camins de la Terreta. (2025, 17 de febrer). Pallars Digital. Recuperat el 6 de setembre de 2025, de <https://www.pallarsdigital.cat/politica-municipis/21094-tremp-destina-300000-euros-per-condicionar-camins-terreta>

⁴³ de Barreda, A. (2021, 12 de març). L'Ajuntament de Tremp es vanta que els veïns de de les masies de Sapeira "poden continuar fent ús de les pistes". Notícies de la Terreta. Recuperat el 6 de setembre de 2025, de <https://noticiesdelaterreta.com/lajuntament-de-tremp-es-vanta-que-els-veins-de-de-les-masies-de-sapeira-poden-continuar-fent-us-de-les-pistes/>

3. L'administració Estatal

Des de l'administració estatal, amb la creació de l'estat modern, hi hagut diverses figures que han interferit de maneres diferents en la governança dels comunals.

En un inici, el moment de màxima interferència és amb la creació de l'estat modern, a través de les desamortitzacions dels comunals que ja s'han desenvolupat al llarg del treball. En el cas de Sapeira, de la documentació que s'ha trobat a l'arxiu comarcal no s'han trobat casos de subhastes que tinguessin compradors. Dels comunals dels que es té constància, l'Obac de la Costa, la serra de les Escomes i les diferents parcel·les més petites que encara estan registrades com a Comú de Sapeira, només l'Obac de la Costa va passar a ser propietat estatal, catalogat com a "alienable", fet que va provocar que durant la repoblació i en ésser catalogat d'utilitat pública, aquest passés a ser gestionat per l'Estat i més tard, actualment, per la Generalitat de Catalunya. La Catalogació d'Utilitat Pública no implica que aquest passi a ser propietat de l'estat:

"La catalogació d'utilitat pública, del cos d'enginyers de l'estat. Existeix un catàleg d'una sèrie de boscos que es considerava que tenien un interès de tenir-se per un interès hidrogràfic. Es van catalogar i molta gent interpreta que passen a ser propietat de l'estat. L'estat va fer un control tècnic de l'administració dels boscos. És un tema jurídic de gestió, la potestat regulatòria és de l'estat."

Ex-Secretari

"Van venir uns senyors, van fer uns tractes, que per això us dic que totes les coses jo no sé com van. Que hi haguessin uns tractes de poc no sé."

Veïna Casa Eduardo

Aquest cas permet explicar quina ha sigut l'evolució i tensions entre la governança d'aquests comunals en relació amb l'estat. La catalogació dels monts d'utilitat pública és duta a terme per part del cos d'enginyers de l'estat, organisme que també és impulsat pel mateix Madoz, es dona de forma paral·lela amb les desamortitzacions i fa que molts forests quedin exceptuats per aquest motiu. Els dos grans terrenys que eren comunals a Sapeira tenen aquest tipus de catalogació. Ens trobem però, que un d'ells pertany a la Generalitat i l'altre és de l'Ajuntament de Tremp (tot i mantenir encara la propietat el poble de Sapeira de forma reconeguda).

En el cas del l'Obac de la Costa cal entendre els interessos econòmics canviants que existeixen al llarg del segle XX. Durant el segle XIX, no s'ha obtingut gaire informació d'aquest comunal, però a les entrevistes sí que ens hem trobat amb informació respecte a l'explotació de llenya, ja que

la Serra o Bosc de les Escomes era principalment per pastures. També s'ha trobat que la zona la parcel·la de la Solana corresponent a aquesta serra de la Costa també és anomenada com a comunal per diferents testimonis, tot i que només s'ha pogut detectar una parcel·la de proporcions gairebé emmirallada a l'Obac al cadastre i que les fotografies aèries del 1945 ens mostren també una zona no cultivada que encaixaria amb les característiques pròpies del comunal⁴⁴.

Ens trobem amb la zona de l'Obac i la Solana de la Costa, que van estar gestionades per la comunitat local, en el moment de catalogació, aquest apareix com a *alienable por parte del estado*, el que indica que és possible la seva expropiació. Tot i així, no s'ha trobat cap informe a l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà⁴⁵, únicament el document de repoblament⁴⁶ i el decret d'adscripció a l'estat⁴⁷ del BOE. La catalogació d'aquest mont com a alienable és degut a l'erosió que presenta la zona de l'obaga i de manera similar a la resta de repoblacions, es dona per la fixació del terreny en zones de capçalera de conques hidrogràfiques, per controlar que els embassaments que es construeixen durant aquesta etapa al Congost del Montsec, aigües avall del riu Noguera Ribagorçana.

És l'etapa del *Desarrollismo* a Espanya, coincideix amb la inauguració de molts pantans, sobretot per tal de poder abastir l'augment de consum en energia elèctrica que es produeix en el canvi de model cap a la industrialització i desenvolupament de les ciutats. Això es produeix de manera síncrona a l'èxode rural, la industrialització de les grans ciutats precisa de gran quantitat de mà d'obra i al món rural perdura una situació de precarietat i economia de subsistència encara no recuperada de la postguerra que fa que la majoria de la població busqui emigrar en veure que no hi ha cap inversió més enllà de la construcció de preses i el repoblament de pins, fent que el mode de vida que es portava seguint des de feia segles entri en perill. Els comunals, amb les pastures, les boïgues i els boscos són repoblats i controlats fortament pels guardes forestals, es fiscalitza qualsevol ús i explotació que se'n faci d'aquests, i si no està permès pel districte forestal,

⁴⁴ Més enllà d'aquesta hipòtesi, tant el cementiri com la carretera formen part d'aquesta parcel·la actualment al cadastre, pel que es pot assegurar amb certesa que el poble en feia un ús i gestionava de fet aquesta parcel·la, que sumat a les declaracions, fa molt plausible la hipòtesi.

⁴⁵ Caldria realitzar la consulta a l'Arxiu Històric de Lleida i a altres instàncies que ho puguin tenir, que degut a l'abast del present treball no s'ha pogut realitzar.

⁴⁶ *Carta sobre la repoblació dels Monts d'Utilitat Pública de Sapeira*. Ministerio de Agricultura, 1959. Fons Ajuntament de Sapeira, ACPI

⁴⁷ *Decreto 961/1969, de 8 de mayo, por el que se adscribe al Patrimonio Forestal del Estado el monte de cuarenta y tres hectáreas y cincuenta y ocho centiáreas denominado Costa de les Costes, sito en el término municipal de Sapeira, en la provincia de Lérida*. Boletín Oficial del Estado, nº 118, 16 de mayo de 1969, 7464-7465. <https://www.boe.es/boe/dias/1969/05/16/pdfs/A07464-07465.pdf>

se sanciona⁴⁸. Les terres pròpies on es cultiva es veuen cada cop més amenaçades per l'allau de construcció de pantans que es dona en aquestes zones⁴⁹.

Davant aquest context en què la població de Sapeira es veu cada cop més desposseïda dels seus mitjans de vida, es dona l'emigració cap a la ciutat:

“No hi havia manera d'arrencar. Els camps no hi treballes. No hi colleixes. Vaig ser la primera que vaig marxar del poble. La primera. L'any 63. El dia de Tots Sants. (...) Va anar bé. Molt contenta. A més, a més, va marxar tothom.”

Veïna Casa Eduardo

Aquesta emigració sense precedents que es dona a les zones rurals, sobretot a les zones de muntanya cal situar-la en aquest context de governança pel motiu que és la que provoca la desestructuració de tot allò que es ve explicant, tant dels comunals i de la seva governança com de la societat sencera. Sapeira es despobla al llarg dels anys 60, quedant només una persona als anys 70 que viurà aïllada a una cova:

“El Simon va tornar a Sapeira (...) amb unes idees molt novedoses de com plantejar l'agricultura i les noves tècniques que havia après a França. (...) Quan va tornar de França, venia amb aquestes idees. Després estava malament del cap.”

Veïna Casa Eduardo

El buit amb què ens trobem a nivell d'investigació és en com es dona aquest traspàs de propietat dels veïns de Sapeira, que són reconeguts com a propietaris l'Obac de la Costa (o de Barreda) segons les entrevistes quan es ve a fer a la repoblació per part del Districte Forestal, amb l'aparició posterior com a propietat de l'estat, fruit del despoblament.

En termes de governança, ens trobem que l'administració estatal té un pes molt important en la desestructuració dels comunals. Aquesta no es produeix per les subhastes fruit de la desamortització, que a Sapeira no se'n donen, sinó més aviat per la instauració d'un control i vigilància cada cop més estrictes sobre aquests comunals, com podem observar amb els

⁴⁸ Multes al bosc d'Espills.

⁴⁹ Cal entendre també el despoblament de tota aquesta zona en el context previ a la PAC (entrada d'Espanya al 1986), moments durant els quals el futur de l'agricultura a Espanya, sobretot aquells amb menys recursos, semblava molt difícil i amb cap perspectiva que hi hagués una aposta per part del govern. La liberalització econòmica del règim obre les portes amb els EE.UU. i la *revolució verda* impulsada des d'allà per tal d'industrialitzar l'agricultura i la ramaderia amb els fertilitzants químics, la mecanització, la reducció de la mà d'obra, la inversió de capital i l'enfocament cap a les exportacions. Tot aquest procés també implica la construcció de més preses i pantans per abastir amb canals de reg les zones de plana (amb més facilitat per mecanitzar i acumular terres), confrontant encara més la situació de les zones de muntanya (Vid. Vaccaro, I., Beltran, O., “La montaña frente al llano” a *Ecología política de los Pirineos*. Tremp, 2007. Garsineu Edicions)

diferents documents que en testimonien les sancions. En aquests documents sancionadors també trobem algunes de les respostes dels pastors que són sancionats per pasturar al Bosc d'Espill (pertanyent al partit municipal de Sapeira en aquell moment), on apareix el fet que *"el remate había quedado a favor del Ayuntamiento, como cada año venía haciendo"* a més d'estar amb el ramat on encara no havia crescut el past, mostrant així com d'inofensiva era l'acció que estava realitzant⁵⁰.

Es pot concloure que l'administració estatal exerceix un control i fiscalització cada cop més gran sobre els comunals fins als anys 70, provocant que les estructures de governança que havien perdurat de manera informal fins aquells anys, es veien sobrepassades pel poder estatal centralitzat sota la forma de l'enginyer de forests. El comú de veïns, que de la mà de l'ajuntament havia aconseguit mantenir la gestió i aprofitament dels comunals (amb l'ocultació de béns, servint de suport per la subhasta, reclamant la propietat) es topa amb els criteris del Cos d'Enginyers Forestals. Aquests són el repoblament forestal i el manteniment d'aquests per tal de poder controlar l'erosió de vessants, on la ramaderia i l'agricultura és quelcom que només afecta de manera negativa en aquest procés.

Actualment aquest forest és titularitat de la Generalitat.

"Però depèn de com teu mires millor no tenir res perquè a una mala set fot foc i encara et diran que això és del poble. Jo no hi entenc gaire però se ho agafen com tot."

Veí pastor

4. Allò comú i allò privat.

"Una persona entrava allà amb una vinya, s'agafava un raïm, ningú li deia res. Era un ambient totalment diferent."

Veí Casa Mestre

"Aquesta visió col·lectiva i la visió individual, individualista, han estat sempre interrelacionades i complementàries l'una de l'altra."

Catedràtic UB

Una qüestió que es repeteix al llarg de les entrevistes és que a més de l'existència de propietats comunals, també existia un llarg seguit de drets d'ús sobre la propietat privada. Això permet explicar l'herència d'una visió sobre la propietat molt diferent de la que tenim avui dia. Els ramats

⁵⁰ Sanció Bosc Espills 1960. Fons de l'Ajuntament de Sapeira, ACPJ.

podien pasturar sobre les terres que no eren conreades, per tal que les ovelles desbrossessin el tros i al mateix temps el fertilitzessin. S'observa com l'organització social i política existent s'articulava i adaptava de forma que els recursos i el medi es pogués explotar de forma sostenible⁵¹. Fins al segle XIX, la titularitat de les terres era del senyoriu, del senyor de Sullà, però qui tenia el control efectiu finalment era la comunitat, i aquesta era qui explotava les terres i en controlava la producció.

Al mateix temps, era el mateix Comú qui va decidir també de forma col·lectiva què es podia plantar i què no, perquè era necessari mantenir aquest control de cara a l'equilibri ecològic⁵² i la reproducció social sencera. A les entrevistes com es tractava d'un coneixement inherent al conjunt de la població (aquest saber-fer), que permetia un desenvolupament orgànic. Existien limitacions respecte als usos, sobre quan anar pasturar, etc. Però era sobretot una qüestió de necessitat comunitària d'uns amb els altres⁵³. Això es veu molt millor si ho comparem en l'actualitat, la comunitat (en un sentit de veïnatge) no té un pes decisiu a l'hora de sobreviure⁵⁴.

A la taula 5 podem observar aquesta dualitat que existia entre allò més individual conformat per les diferents cases, diferenciades en les cases velles i les nouvingudes, i la comunitat. Aquelles que no tenien dret de veïnatge, que no podien fer ple ús del comunal, eren les més pobres, havien de passar per l'*afillament* per tal de poder fer ús d'aquests. Amb el cas de Sapeira, no s'ha trobat exactament en què consistia aquest procés d'*afillament*, però és mostra com una estructura no gaire definida ja a mitjans del segle XX (moment també en què els comunals comencen a perdre pes), i es té constància que durant la primera meitat del segle XX arriba gent a Sapeira per viure i aquests tenen accés als drets d'aprofitaments més bàsics de llenya menuda es podien fer.

L'accés a les pastures, per altra banda, era només per aquells amb bestiar, per a les cases més grans, les cases velles, que eren al mateix temps les cases que més se'n podien aprofitar dels comunals, les que governaven (el Comú i més tard l'Ajuntament), i per tant aquelles que estaven més interessades en la defensa d'aquests drets comunals.

⁵¹ Sostenible ecològicament, com una forma de permetre que el medi es pugui reproduir al mateix ritme al que produeix i és consumit, sense produir trencaments metabòlics que alterin de forma permanent el cicle de l'aigua o del nitrogen.

⁵² Cal pensar que la població a Sapeira a mitjans del segle XIX va arribar a ser de més de 400 persones.

⁵³ El cas del forn de pa ens mostra com era necessari deixar un tros de la massa pel següent, perquè d'altra manera, ningú no podria fer pa, ja que no hi havia manera de mantenir la massa mare fresca.

⁵⁴ Si ho comparem amb l'exemple del forn de pa, avui dia podem anar a qualsevol forn de pa i comprar una barra sense cap mediació a través de la comunitat, i el mateix amb la resta de serveis. Es podria desenvolupar la necessitat de la comunitat dins la societat capitalista, la reproducció social i les cures com espai de treball no assalariat que possibilita la reproducció de la força de treball assalariada, però no és l'espai d'aquest treball el lloc per fer-ho.

Taula 6. Règim agrari de la Catalunya de muntanya a les acaballes de l'antic règim.

<i>grups socials característics</i>	<i>tipus de renda o ingrés</i>	<i>formes de domini o accés a la terra</i>
classe senyorial perceptora de rendes feudals	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block; background-color: #333; color: white; text-align: center;">delmes, quísties, peatges</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: top; margin-left: 20px;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">rendes de les heretats en domini complet</div> </div>	<ul style="list-style-type: none"> • possedors de senyories, i d'heretats que exploten amb masovers i jornalers • inexistència d'emfiteusi
cases velles amb drets de veïnatge sobre els comuns	<div style="border: 1px dashed black; padding: 5px; display: inline-block;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block; margin-bottom: 5px;">rendes de les terres de cultiu i els horts de les cases velles</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block; margin-left: 10px;">rendes de l'explotació pecuària i forestal dels béns comuns</div> </div>	<ul style="list-style-type: none"> • el veïnatge i el binomi casa-comunals regulen l'accés als alous agrícoles individuals, i als prats o boscos comuns
nouvinguts mancats de drets de veïnatge	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block; margin-right: 20px;">horts i terres pròpies</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">salaris</div>	<ul style="list-style-type: none"> • combinen el treball de terres pròpies amb jornals a les altres, als comuns, i la migració

- gairebé no hi ha emfiteusi, dominen els alous
- els béns i drets comuns regulen l'accés als aprofitaments pecuaris i forestals de la muntanya que organitzen l'espai agrari
- només el veïnatge obre l'accés a la comunitat, i als comuns
- la pagesia precària ha de recórrer sovint a la migració estacional, però gaudeix d'una certa empara de la comunitat per evitar la seva marxa definitiva
- gran importància de les estratègies matrimonials entre les cases velles (casaments hereu-pubilla, etc.), del control de les parròquies, i de l'afillament de nouvinguts

Font: Giralt, 2006

Amb la lenta desaparició d'aquest règim cap a un on s'imposava la propietat privada, també es van anar donant diferents conflictes i canvis socioeconòmics. L'explotació de les propietats ja no es determinava d'una forma tant comunitària, sinó que es va estendre la idea d'una llibertat d'explotació, pel que cadascú podia plantar el que volgués, independentment de les repercussions que pogués tenir per a que la resta hi puguin pasturar, de les necessitats reals de la comunitat etc.

“El bosc ara és de la Forestal. El bosc d’Escomes era comunal, era del poble, cumò de Sapeira però el que passa que ara no val res la fusta. Si es tallés fusta tindrien que dar algo al poble perquè és comunal.”

Veí pastor

Aquest testimoni ens permet entendre un aspecte clau: en el cas de Sapeira no es van arribar a desenvolupar amb la mateixa força que en altres pobles els drets comunals regulats. Al llarg del treball s’ha analitzat aquesta qüestió des de diferents perspectives, i la comparativa mostra que Sapeira presenta un cas particular. De fet, no s’ha localitzat documentació específica que permeti reconstruir quines eren les normes d’accés i aprofitament dels comunals. Per tant, la informació disponible prové fonamentalment de les entrevistes, que apunten a dos elements bàsics:

- Accés a les pastures comunals: només hi podien entrar les cases que disposaven de ramat.
- Accés general al comunal del poble: no es recorda cap limitació formal; més aviat, es diu que tothom podia utilitzar-lo sense problemes.⁵⁵

d. El comunal en el futur

En aquest apartat, a través de les entrevistes s’intenta esbossar quines són les visions de la gent que ha habitat o que viu en aquests territoris respecte als comunals. Sobretot se centra en poder explorar quins relats apareixen respecte al present i al futur, quines possibilitat veuen en aquests comunals.

Si s’ha volgut destinar un apartat per al futur dels comunals és per intentar explorar com aquests -degut a la importància històrica que han tingut- són vistos per la població local i per les persones que han treballat al voltant d’aquest tema al Pallars.

El despoblament

El despoblament és percebut com el principal repte estructural de Sapeira i de la Terreta. Sense habitants que hi resideixin de manera continuada, el manteniment del poble i la gestió dels comunals queda en entredit. Aquest punt és clau: sense gent, no hi ha comunitat capaç de sostenir aquests béns comuns ni les seves pràctiques.

⁵⁵ Únicament comencen a aparèixer problemes i discussions quan comença a arribar gent per la recol·lecció de la tòfona, i actualment, pel que fa als bolets i els caçadors. Molts veïns de Sapeira van fer diners amb la recol·lecció de la tòfona durant els darrers anys que hi van viure.

El neoruralisme

“A tothom ens agradaria que continués un poble amb l'aspecte que té ara o millor, i gent amb ganes que funcioni com a poble i si algú que hi vol viure tot l'any i s'hi vol guanyar la vida doncs encantats de la vida! I ajudar-lo amb el que convingui.”

Ex-presidenta AVV

“Al final, concebre els comuns com a algo del passat i no veure que poden ser una eina molt útil i molt real i a tenir en compte per resoldre problemàtiques del present i del futur. La gràcia del projecte és no adonar-se de la potència que tenen aquests espais autogestionats.”

Usnea

Aquí apareix una visió optimista pel que fa a l'acollida persones que vulguin arrelar-se, tant l'ex-presidenta de l'AVV com Usnea remarquen que els comunals poden ser una eina per a la revitalització del poble i no pas una relíquia del passat. Es plantegen com a espais d'oportunitat: tant per facilitar l'arribada de nous habitants amb projectes de vida al poble com per reforçar la seva dimensió d'autogestió, de resposta a necessitats actual i de conservació del patrimoni.

L'accés a la terra

“Doncs al meu entendre, si és comunal, tots els veïns que habiten a la terreta haurien de tindre accés a aquesta comunal. Però imagino que els que fan una activitat econòmica i que viuen d'ella tindrien que tindre.”

Ramader jove

“(Accedir als comunals seria una manera de que pogués establir-se ramaders nous?) No, crec que no (...) el problema d'això no són els comunals. El problema és que volguessin ser ramaders. Si hi hagués més ramaders ja podrien accedir als comunals. El problema que hi ha aquí no és que no hi hagi comunals bons, sinó que no hi hagi ramaders.”

Ramader gran

Per al ramader jove, els comunals haurien d'estar oberts a tots els veïns de la Terreta, tot i prioritzar els qui hi desenvolupen una activitat econòmica (ramaders, hortolans, viticultors). La seva visió apunta cap a un ús flexible i renovat dels comunals, on els drets i deures amb aquest siguin repensats, com per exemple el marc territorial des d'on articular-los. Parla de la Terreta i no pas dels termes, puix que tant la mobilitat com el context territorial han canviat totalment.

En canvi, el ramader gran considera que el problema no rau en la manca de comunals, sinó en l'absència de nous ramaders. La dificultat és de relleu generacional i d'un problema més estructural que relaciona amb la situació del sector primari a nivell global.

Habitatge

“Hi ha algunes cases algunes que no hi haurà continuïtat, llavors l'ideal seria que aquestes cases les possessin a l'abast de gent jove”

Ex-presidenta AVV

L'habitatge apareix com a factor clau per revertir el despoblament. La rehabilitació de cases en desús —ja sigui per a joves que volen viure-hi permanentment o per a famílies amb segona residència⁵⁶— és vista com una via per mantenir el poble amb vida. L'AVV es veu com una oportunitat en aquest procés de mediació i recuperació del patrimoni.

El patrimoni i la conservació

“Ara els comunals, més que la importància ramadera o agrícola, és l'ambiental, la de conservació.” Ex-secretari

“Els comunals són un problema. Per què? Perquè s'ha destruït la base de la seva existència. Són una reserva. La millor funció que fan els comunals i sobretot la repoblació forestal és evitar que els pantans s'omplin de fang.”

Arxiver

“Penso que tot se perdrà això d'aquí perquè aquí hi ha moltes cases que d'aquí deu anys no hi haurà ningú.. Perquè els joves que no han vingut mai quan venen, res fora. Costarà de mantindre el poble. “

Veí pastor

Hi ha, però, una visió més pessimista. Alguns entrevistats (Veí 1, l'Arxiver) alerten que la base de l'existència dels comunals s'ha afeblit, i que el futur passa més per la seva funció ambiental (conservació, prevenció de l'erosió, manteniment forestal) que no pas per la seva utilitat ramadera o agrícola, que avui dia és difícil de recuperar.

⁵⁶ No és objecte d'aquest treball la problemàtica amb les segones residències, però és una quelcom que no només afecta a la problemàtica d'habitatge actual, sinó que també afecta als drets comunals en tant que depenent de la normativa existent, aquests poden beneficiar més a la població que ha heretat segones residències o a la població que realment hi resideix. Si es tracta de societats veïnals propietàries de comunals, aquestes acostumaran a beneficiar als propietaris de les cases i no a qui hi viu, puix que la jurisdicció es basa en el dret civil, i no en el dret administratiu com sí ho fa en els casos de “comunals” municipals.

6. CONCLUSIONS

Les conclusions de l'estudi sobre Sapeira mostren que els comunals han estat una peça clau per entendre la vida econòmica i social de la comunitat pirinenca fins ben entrat el segle XX. La recerca documental confirma que aquests béns —pastures, boscos i terres— van ser fonamentals per a la subsistència pagesa i ramadera, i van assegurar la reproducció social del poble en un context social que va canviar totalment en només 100 anys, passant d'un territori poblat per gairebé 900 persones a despoblar-se.

Els comunals van continuar funcionant de facto fins als anys 60, quan la pressió estatal sobre el territori ja va adquirir un caire extractivista molt més potent. L'Estat franquista necessitava d'energia elèctrica i mà d'obra pel desenvolupament industrial a les ciutats.

Els comunals han sostingut l'economia local del Pirineu durant segles, i això ha estat gràcies a unes formes de governança i uns coneixements comuns sobre l'explotació dels recursos que eren compartits per tota la comunitat.

Tot i les mesures de l'estat liberal, moltes muntanyes van quedar fora del mercat gràcies a la connivència d'ajuntaments i veïns, i la propietat comunal es va mantenir més d'un segle després de l'inici de la desamortització malgrat tot. El veritable declivi arribaria amb el control cada vegada més estricte del Cos d'Enginyers forestals i amb l'èxode rural dels anys seixanta i setanta, que va provocar el despoblament del poble i la pèrdua de les pràctiques comunals.

Encara avui, malgrat el despoblament, s'han intentat mantenir algunes d'aquestes pràctiques fruit de la situació de frontera administrativa i mancances en serveis bàsics que ha patit el poble. Caldria revisar totes aquelles propietats que es troben com a "Comú de Veïns Sapeira", per tal de posar-les a disposició dels reptes que es presenten per aquestes; despoblament, pèrdua de patrimoni i gestió agroforestal.

Avui dia, el sector primari es troba en una situació difícil, sobretot, la petita pagesia i ramaderia, molt dependent dels ajuts de la PAC i en un context global que prioritza la importació de sud a nord en processos que es pot caracteritzar d'extractivisme (GRAIN, 2012). És per aquesta raó, que cal teixir una xarxa entre aquella pagesia i ramaderia més afectada per l'acumulació de terres i construir organitzacions que dotin d'eines a aquesta per poder subsistir i defensar el territori, algunes d'aquestes poden ser els bancs de terres i pastures, els obradors i infraestructures compartits i l'impuls de les cooperatives a les zones de muntanya.

Reflexions finals i línies a seguir

Avui dia ens trobem amb una concentració cada cop més gran de la població en les àrees urbanes a nivell global, no només al nostre país. Mentre cada cop més àrees rurals i sobretot aquelles de muntanya, menys productives per l'agroindústria, pateixen el despoblament i l'abandonament d'aquells territoris.

Les àrees de muntanya presenten una importància ecològica i social imprescindible pel que fa a la diversitat i als processos en què intervé, però avui dia només són pensades des dels paràmetres de rendibilitat capitalista, com a perifèria d'aquells llocs on es concentra el gran capital i depenent d'aquests, és a dir, de les ciutats.

Iniciatives com les d'Usnea RP, de defensa i custòdia del territori a través de les pràctiques agroecològiques apunten línies a seguir respecte a un canvi de model, ja no només en l'economia local, sinó en l'estructuració territorial i social sencera. El que ens mostra aquest estudi no és el fet que s'hagi perdut una comunitat primigènia que pot ser més o menys igualitària, sinó la subordinació de tot un territori als interessos del capital, al cost de la desestructuració de la comunitat que hi viu, i amb el perill (molt imminent) de fer desaparèixer els béns materials i immaterials que l'han constituït.

La recuperació de la memòria col·lectiva i repensar la gestió i ús d'aquests béns, que avui dia es poden percebre com a ròncs, des de les pastures i els comunals, fins al mateix dialecte del ribagorçà, ens ajuden a entendre, comprendre i visualitzar línies de futur a seguir per garantir uns equilibris territorials que no només són desitjables, sinó que són necessaris davant el context de crisi ecosocial en què ens trobem.

En aquest treball no s'ha pogut encabir totes les possibilitats i perspectives que han projectat les persones entrevistades i amb qui s'ha parlat, però la necessitat de recuperació d'un sector primari sostenible, de les pràctiques agroecològiques arrelades al medi, han estat un present al llarg del treball.

7. BIBLIOGRAFIA

- AGRAWAL, Arun (2001). "Common property institutions and sustainable governance of resources". *World Development* [Oxford], vol. 29, núm. 10, p. 1649–1672. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00063-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00063-8)
- ALERT, Josep Àngel (1999). *La gestió vers el desenvolupament de la Terreta duta a terme per l'Ajuntament de Tremp*. Tremp: Ajuntament de Tremp.
- ALGARRA BASCÓN, David (2015). *El comú català: la història dels que no surten a la història*. Barcelona: Potlatch.
- ALONSO LEAL, Nuria; Isabel ÁLVAREZ; Aurora ÁLVAREZ VEINGUER; José BELLVER; Àngel CALLE COLLADO; María de CASTRO DOMÍNGUEZ; Ariana S. COTA; Sandra EZQUERRA; Borja IÑIGO FERNÁNDEZ ALBERDI; José Luis FDEZ. CASADEVANTE KOIS; Rocío GARCÍA SOTO; David GALLAR; Luis GONZÁLEZ REYES; Yayo HERRERO; Rubén MARTÍNEZ; Chiara OLIVIERI; Antonia OLMOS ALCARAZ; Antonio ORTEGA SANTOS; María Eugenia R. PALOP; Concepción PIÑEIRO; Marta G. RIVERA FERRE; Luca SEBASTIANI; Yolanda SAMPEDRO ORTEGA; Rubén SURIÑACH; Isabel VARA; Carolina YACAMÁN OCHOA (2017). *Rebeldías en común. Sobre comunales, nuevos comunes y economías cooperativas*. Barcelona: Libros en Acción.
- ASSOCIACIÓ DE VEÏNS DE SAPEIRA (AVV DE SAPEIRA) (s.d.). *Estatuts de l'entitat*. Document intern.
- BELTRAN, Oriol (1996). "Economía doméstica y gestión comunal en el Pirineo Central", dins: Marie-Noëlle CHAMOIX; Jesús CONTRERAS [eds.]. *La gestión comunal de recursos. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*. Barcelona: Icaria, p. 67–86.
- BELTRAN, Oriol; COMAS D'ARGEMIR, Dolors; SOULET, Jean-François (1993). "El marc social de l'adaptació: Casa i organització comunal a l'Aran". *La Família als Pirineus: Aspectes jurídics, socials i culturals de la vida familiar: continuïtats i canvis* [Barcelona], p. 76–91. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7721733>
- BELTRAN, Oriol; VACCARO, Ismael (2017). "Los comunales en el Pirineo Central. Idealizando el pasado y reelaborando el presente". *Revista de Antropología Social* [Madrid], vol. 26, núm. 2, p. 235–237. <https://doi.org/10.5209/RASO.57605>

- BOÏGA (s.d.). Entrada “boïga”. *Gran Enciclopèdia Catalana*.
<https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/boiga-0> (consulta: 5 setembre 2025).
- BONALES CORTÉS, Jacinto (1996). “Aproximació a l’estudi de la desamortització de terres comunals a la Conca de Tremp (Lleida), 1856–1906”, dins: Joan Josep BUSQUETA I RIU; Enric VICEDO-RIUS [eds.]. *Béns comunals als Països Catalans i a l’Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, p. 325. ISBN 84-87029-83-3.
- BONALES, Jacinto (1999). *Les muntanyes en venda. La desamortització de terres comunals a la Conca de Tremp, 1855–1931*. Lleida: Diari de Ponent.
- BONALES, Jacinto (2003). *Comunidad rural y economía de mercado en la Conca de Tremp (siglos XVIII–XIX). Cambio económico y éxodo rural*. Lleida: Universitat de Lleida [tesi doctoral].
- BUENESTADO, Bartolomé Valle (2011). “La ganadería española a finales del siglo XIX. (Una aproximación geográfica a partir del Censo de 1865)”. *Investigaciones Geográficas* [Alicante], núm. 56, p. 7–30.
- CAMARERO, Luis (2021). RURAL GAP, socio-economic processes and regional disparities in Spain (2021). *Research Outreach*, núm. 122.
<https://doi.org/10.32907/RO-122-1289399137>
- COLOMÉS, Lluís (2025). “CASTELL DE SAPEIRA” – *El canut dels minairons* (2025, 11 abril). <https://elcanutdelsminairons.cat/2025/04/11/castell-de-sapeira/> (consulta: 2 setembre 2025).
- COMAS D’ARGEMIR, Dolors (1994). “La casa y el cambio económico”, dins: Joan Josep PUJADAS MUÑOZ; Dolors COMAS D’ARGEMIR [eds.]. *Estudios de antropología social en el Pirineo aragonés*. Zaragoza: Departamento de Educación y Cultura, p. [afegir]. ISBN 84-7753-486-1.
- DE ANGELIS, Massimo (2009). “The production of commons and the ‘explosion’ of the middle class”. *Antipode* [Oxford], vol. 41, núm. 1, p. 23–45.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2008.00660.x>

- DE BARREDA, A. (2021, 12 març). “L’Ajuntament de Tremp es vanta que els veïns de les masies de Sapeira ‘poden continuar fent ús de les pistes’”. *Notícies de la Terreta*. <https://noticiesdelaterreta.com/lajuntament-de-tremp-es-vanta-que-els-veins-de-de-les-masies-de-sapeira-poden-continuar-fent-us-de-les-pistes/> (consulta: 3 setembre 2025).
- DECRETO 3494/1970, de 26 de noviembre. Boletín Oficial del Estado, nº 303, p. 20145–20146. <https://www.boe.es/boe/dias/1970/12/19/pdfs/A20145-20146.pdf>
- DECRETO 961/1969, de 8 de mayo. Boletín Oficial del Estado, nº 118, p. 7464–7465. <https://www.boe.es/boe/dias/1969/05/16/pdfs/A07464-07465.pdf>
- GIBSON-GRAHAM, J. K.; CAMERON, Jenny; HEALY, Stephen (2016). “Commoning as postcapitalist politics”, dins: A. AMIN; P. HOWELL [eds.]. *Releasing the commons: Rethinking the futures of the commons*, p. 192–212. London: Routledge.
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili (Dir.); SALRACH, Josep M.; GARRABOU, Ramon (Coords.) (2006). *Història agrària dels Països Catalans. Volum IV: Segles XIX–XX*. València: Fundació Congrés de Cultura Catalana / Universitat de València.
- GRIÑÓ, Maria; Albert BONETA (2019). “El segle de la llum, mig Pallars a les fosques”. [En línia]. [Consulta: 24 novembre 2019].
- HARDIN, Garrett (1968). “The tragedy of the commons”. *Science* [Washington], vol. 162, núm. 3859, p. 1243–1248. <https://doi.org/10.1126/science.162.3859.1243>
- HARVEY, David (2011). “The future of the commons”. *Radical History Review* [Baltimore], núm. 109, p. 101–107. <https://doi.org/10.1215/01636545-2010-017>
- KOLIULIS, Alessio (2022). *Defining and discussing the notion of commoning*. Barcelona: United Cities and Local Governments, Global Observatory on Local Democracy and Decentralization (GOLD VI Working Paper Series; 14).
- LINEBAUGH, Peter (2010). *Some principles of the commons*. En *The Magna Carta Manifesto: Liberties and commons for all*, p. 279–300. Berkeley: University of California Press.
- MONTAGUT, E. (2022, gener 19). “Las clases dirigentes en el siglo XIX: aristocracia y burguesía”. *Historalia*. <https://elobrero.es/historalia/82063-las-clases-dirigentes-en-el-siglo-xix-aristocracia-y-burguesia.html>

- NIETO-ROMERO, M.; VALENTE, S.; FIGUEIREDO, E.; PARRA, C. (2019). “Historical commons as sites of transformation. A critical research agenda to study human and more-than-human communities”. *Geoforum* [Oxford], vol. 107, p. 113–123. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.10.004>
- OSTROM, Elinor (2011). *El gobierno de los bienes comunes: La evolución de las instituciones de acción colectiva*. México: Fondo de Cultura Económica.
- PALLARS DIGITAL (2025, 17 febrer). “Trempe ha destinat 300.000 euros per condicionar camins de la Terreta”. <https://www.pallarsdigital.cat/politica-municipis/21094-trempe-destina-300000-euros-per-condicionar-camins-terreta> (consulta: 6 setembre 2025).
- PLA, Eduard; BANQUÉ, Mireia (2023). “Boscos i canvi climàtic: reptes inajornables per repensar el país” *Directa*. <https://directa.cat/boscos-i-canvi-climatic-reptes-inajornables-per-repensar-el-pais/> (consulta: 9 setembre 2025).
- PUJOL ANDREU, Josep; COLOMÉ FERRER, Josep; GARRABOU I SEGURA, Ramon (1992). “Estabilidad y cambio de la explotación campesina (Cataluña, siglos XIX–XX)”, dins: R. GARRABOU I SEGURA [Coord.]. *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, p. 15–92. Barcelona: Crítica. ISBN 84-7479-921-X
- REINOSO, A. S. (2011). *Canvi rural, transformació del paisatge i polítiques territorials a la Terreta (Ribagorça, Catalunya/Aragó)*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. <http://www.tdx.cat>
- ROBBINS, Paul (2004). *Political ecology: A critical introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- ROSÀS REDONDO, Laia (2016). *El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta* (Tesi doctoral). Universitat de Barcelona. <http://hdl.handle.net/2445/107960>
- THOMPSON, E. P. (1989). *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Barcelona: Crític
- TREMOSA, Ramon (1991). *La demografía i l'economia de la Clotada d'Areny (1900–1980)*. Huesca: Diputació de Lleida.
- VACCARO, Ismael; Oriol BELTRAN (2007). *Ecología política de los Pirineos: estado, historia y paisaje*. Tremp: Garsineu Edicions. GARRABOU I SEGURA, Ramon; Josep

PUJOL ANDREU; Josep COLOMÉ FERRER; Enric SAGUER I HOM (1992). “La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya”. *Recerques: Història, economia i cultura* [Barcelona], núm. 26 (Exemplar dedicat a: Història i ecologia. Crisi agrària i canvi social a Europa), p. 107-132.

- (–) ;(–); Camila DEL MÁRMOL (2023). “Reimagining modern politics in the European mountains: confronting the traditional commons with the neo-rural conception of the common good”. *Theory and Society* [Dordrecht], vol. 53, p. 1-21.
<https://doi.org/10.1007/s11186-023-09528-1>

8. ANNEXOS

Annex 1. GUIÓ D'ENTREVISTA PER VEÏNS I VEÏNES

Introducció: Llegir el consentiment informat

1. Com et dius i quants anys tens?
2. On vas néixer?
3. De quina casa ets?

BLOC 1: CONTEXT PERSONAL

Fem dues preguntes obertes:

1. “Com va ser la teva infantesa al poble?”
2. “Quan vas tornar?”

Aquesta pregunta ha de ser fàcil i flexible perquè se sentin relaxats. Que parlen tranquil·lament i simplement abans de passar a la següent, assegurar-nos que les “subpreguntes” que volíem estan contestats i si no preguntar directament pels pares, etc.).

- Quan vas marxar del poble?
- Com vas tornar al poble? [evitar el “perquè”, ja que situa en posició de defensa a l'entrevistat, millor usar formes com “com és que”, “parla de la decisió de”, etc.]
- A que es dedicaven els teus pares abans de marxar?
- T'hi sents arrelat/da? Quin vincle tens amb el poble?

BLOC 2: HISTÒRIA DEL COMUNAL AL POBLE

3. Sobre els béns comunals
 - a. Has sentit parlar alguna vegada del terme “comunal” per “ben comunal”?
 - b. Què entens per això?
 - c. Recordes fer servir els “comunals”? Quins?
 - d. Recordes que te'n parlessin d'altres “comunals”? [Si veus que el/ella no diu cap pots preguntar-la per algun en concret: els boscos, el molí, les fonts, la taverna, el coto?, el forn, hostal, l'església i cementiri. Preguntar per quines coses es feien en comú o què podia fer servir tothom → e.g. camins]
4. Sobre la terra
 - a. Quins tipus de “propietat” terra hi havia? Era comprada o arrendada ? [Si veus que el/ella no diu cap pots preguntar-la per algun en concret: comunal, familiar...]
 - b. La teva família tenia terres, què hi plantàveu? Quants jornals teníeu? o Quina producció en treieu (per la família, després es repartia?) Tothom plantava el mateix o hi havia un repartiment?

- c. A banda de la propietat comunal, recordes usos o drets d'aprofitament comunals? (hi havia col·laboració a l'hora de fer la collita o quan hi havia molta feina? Com es feia? Es pagava, després es tornava d'alguna manera...?)
 - d. Recordes quan es van perdre els comunals? Recordes alguna vaga o revolta com a reacció? (vaga de les barretines revolta cantonal, col·lectivitzacions)
5. Sobre l'organització del comunal
- a. Saps qui gestionava aquests béns en el passat? [Si veus que el/ella no diu cap pots preguntar-la per algun en concret: ajuntament, veïns, associacions, etc...] i com?
 - b. Recordes si hi havia conflictes relacionats amb l'ús o la gestió del comunal? [Esperar resposta, si és sí:] Quins? Com es van resoldre?
 - c. Tots els veïns tenien accés als béns comunals? Com adquiries drets?
 - i. Si no: Per què?
 - ii. S'havia d'abonar algo?
 - d. Hi havia figures d'autoritat de gestió? / Qui ho gestionava? [Si veus que el/ella no diu cap pots preguntar-la per algun en concret: Junta de comuners, president/a, Jutge de pau, etc...]
 - e. Recordes anar o que te'n parlessin de l'Alzina del comú
6. Sobre el "cumò"
- a. Recordes fer jornades de treball comunal, fer "cumò"?
 - b. Ens pots explicar com funcionava?
 - c. Tothom havia de participar?
 - d. Hi havia algun tipus de multa si no es participava? Hi havia algun tipus de repercussió si no es participava?
 - e. Es feia alguna festa o dinar després?
7. Per terminar. Hi ha alguna anècdota o història que recordis relacionada amb el comunal?
8. Tot plegat, per tu quin paper diries que han tingut els béns comunals i els cumòs en la història del poble?

BLOC 3: PERCEPCIÓ I ÚS ACTUAL DEL COMUNAL

- 9. Actualment, quins espais o recursos del poble consideres que són comunals? [Si veus que el/ella no diu cap pots preguntar-la per algun en concret: boscos, terres, camins, fonts, instal·lació d'aigua, piscina, el cau, etc.]
- 10. Tu o la teva família feu servir algun d'aquests espais o recursos? Si sí: Com els feu servir?
- 11. Com es prenen les decisions sobre l'ús o la gestió del comunal al poble? És diferent de com es feia abans?

12. Qui gestiona els béns comunals actualment? [Si veus que el/ella no diu cap pots preguntar-la per algun en concret: ajuntament, veïns, associacions, etc.]
 13. Hi ha hagut conflictes relacionats amb l'ús o la gestió del comunal? Si sí: Quins? Com es van resoldre?
 14. Creus que tots els veïns tenen accés equitatiu als béns comunals? Si no: Per què?
-

BLOC 4: FUTUR DEL COMUNAL

4. Quin futur veus per als béns comunals al poble?
 5. T'imagines recuperant o fent algun nou ben comú pel poble?
 6. Creus que seria necessari canviar la manera com es gestionen? Si sí: Com?
 7. Hi ha algun model d'altres pobles o llocs que creus que podria ser inspirador?
-

CLOENDA

8. Hi ha alguna altra cosa que t'agradaria afegir o que creus que seria important saber sobre el comunal al poble?
 9. Tens alguna pregunta sobre l'entrevista o la investigació?
-

Finalització:

"Moltes gràcies pel teu temps i per compartir la teva experiència i opinió. La informació que m'has donat serà molt valuosa per a la investigació. Si vols, puc informar-te sobre els resultats quan finalitzi l'estudi."

Annex 2. Document consentiment informat

CONSENTIMENT INFORMAT (Format per llegir abans de començar l'entrevista*)

- S'ha de gravar a la persona que entrevista llegint-ho i a la persona entrevistada dient que està d'acord.

T'hem convidat a participar en la investigació que estem fent sobre el comunalisme a Sapeira i la Vall de la Terreta. L'objectiu és conèixer en profunditat la història i el present del comunal en aquest territori, així com les possibles pràctiques, serveis, infraestructures comunals futurs.

Aquesta investigació la fem des d'Usnea RP, un col·lectiu agroecològic amb base a Sapeira, i ho fem gràcies al premi Emprius 2024.

La teva participació consistirà en la realització d'una entrevista on parlarem sobre el comunal. La durada aproximada és d'una hora.

Si estàs d'acord, aquesta entrevista serà enregistrada en format sonor i visual. Si en qualsevol moment vols interrompre i/o reprendre la gravació ens ho pots dir.

L'àudio i vídeo que fem d'aquesta i altres entrevistes serviran per realitzar una peça audiovisual com a resultat de la investigació. Si ara o després de l'entrevista decideixes que no vols aparèixer o no vols que aparegui el teu nom, o algun altre detall, en aquesta peça audiovisual ens ho dius.

En finalitzar la present investigació la intenció és arxivar els àudios i vídeos de les entrevistes. Si ara o després de l'entrevista decideixes que no vols que arxivem la teva entrevista o no vols que aparegui el teu nom, o algun altre detall ens ho dius.

T'agraïm que hagi volgut participar voluntàriament en aquesta investigació, i et recordem que tens total llibertat de contestar les preguntes que vulguis, així com de detenir l'entrevista en qualsevol moment que ho desitgi, sense que això impliqui cap perjudici per a tu.

Si necessites més informació o vols comunicar-te per qualsevol motiu relacionat amb aquesta investigació, pot contactar amb qualsevol de nosaltres.

Annex 3. Codificacions entrevistes

A continuació presentem les codificacions utilitzades per cada categoria.

Context Coincideix amb el primer apartat d'anàlisi històric i de la societat prepirinenca que es realitza en aquest. Aquesta categoria ens permet diferenciar segons els codis associats l'estructura social i econòmica de la vall més enllà dels comunals, tot allò que l'envolta.

Category: Context o antecedents

- ... Code: + despoblament, Count: 5
- ... Code: Ajuntament / Administració, Count: 27
- ... Code: Desamortización, Count: 5
- ... Code: Despoblament 60-70, Count: 57
- ... Code: La vall, Count: 32
- ... Code: La vida a la ciutat, Count: 11
- ... Code: Legislació forestal, Count: 2
- ... Code: Propietat privada, Count: 16
- ... Code: Reforestació, Count: 2
- ... Code: Repoblament 80-90, Count: 18
- ... Code: Societat prepirineu, Count: 29

Béns comunals i serveis

S'ha codificat de forma diferència dels modes de participació i governança per una qüestió metodològica i de la pròpia de naturalesa dels comunals. Això es deu a la divisió entre l'existència dels béns i la governança d'aquests, és a dir, es tracta de mostrar l'evolució històrica diferenciada que han tingut aquests béns i les diferents pràctiques comunals, que han pogut seguir o no camins molt diferents.

Category: Béns comunals / serveis

- ... Code: Camins, Count: 5
- ... Code: CAU / Casa Sullà / Casa nova, Count: 3
- ... Code: del seyor, Count: 6
- ... Code: El forn / caseta de telefon, Count: 13
- ... Code: Els pins, forests, roureda i llenya , Count: 26

- ... Code: finques familiars, Count: 6
- ... Code: molí, Count: 1
- ... Code: Mont d'utilitat publica, Count: 7
- ... Code: Patrimoni, Count: 10
- ... Code: Propietats comunals, Count: 48
- ... Code: Propietats i usos comunals vinculats a la ramaderia, Count: 37
- ... Code: Serveis bàsics, Count: 10
- ... Code: Usos comunals vinculats a la recolecció (bolets i tòfuna), Count: 7
- ... Code: Xarxa d'aigua, Count: 8

Modes de participació / institució

Als modes de participació s'hi ha inclòs o codificat tot allò que tingués relació també amb les pràctiques comunals i amb les diferents formes de governança. Aquesta categoria coincideix amb l'apartat 3 del treball, sobre la governança del comunal.

Category: Modes participació / institució

- ... Code: Associació de veïns, Count: 19
- ... Code: Drets comunals, Count: 6
- ... Code: Feina comunal, Count: 42
- ... Code: Festa Major, Count: 26
- ... Code: Gegants i capgrossos, Count: 12
- ... Code: Gestió del comunal, Count: 38
- ... Code: Lo comú, lo individual/privat i lo public/municipal, Count: 32
- ... Code: Preparació, Count: 4
- ... Code: Trobades de la Terreta, Count: 5
- ... Code: Vetllades i altres festes, Count: 4

Visió comunal

En aquestes codificacions s'ha incorporat totes aquelles visions o projeccions més personals sobre el passat, present i futur. S'ha diferenciat en aquests tres temps entenent que en molts casos, la visió sobre el passat estava fortament influenciada sobre una perspectiva més àmplia que no únicament allò que havia passat o no. Per exemple, quan es comenta que "tot passat era millor" o perspectives sobre la unitat social que hi havia en aquell moment.

Category: Visió comunal

... Code: Futur, Count: 37

... Code: Passat, Count: 3

... Code: Present, Count: 25

Annex 4. Fons Ajuntament de Sapeira. Arxiu Comarcal de Tremp

Monte Saurimicabò desde el 1893 a 1894, acordada per el Ayuntamiento de Sapeira

Monte Saurimicabò desde el 1893 a 1894, acordada per el Ayuntamiento de Sapeira		Monte Saurimicabò desde el 1893 a 1894, acordada per el Ayuntamiento de Sapeira	
Quantitat	Quantitat	Quantitat	Quantitat
De l'any 1893	100 carges	De l'any 1893	100 carges
De l'any 1894	100 carges	De l'any 1894	100 carges
De l'any 1895	100 carges	De l'any 1895	100 carges
De l'any 1896	100 carges	De l'any 1896	100 carges
De l'any 1897	100 carges	De l'any 1897	100 carges
De l'any 1898	100 carges	De l'any 1898	100 carges
De l'any 1899	100 carges	De l'any 1899	100 carges
De l'any 1900	100 carges	De l'any 1900	100 carges
De l'any 1901	100 carges	De l'any 1901	100 carges
De l'any 1902	100 carges	De l'any 1902	100 carges
De l'any 1903	100 carges	De l'any 1903	100 carges
De l'any 1904	100 carges	De l'any 1904	100 carges
De l'any 1905	100 carges	De l'any 1905	100 carges
De l'any 1906	100 carges	De l'any 1906	100 carges
De l'any 1907	100 carges	De l'any 1907	100 carges
De l'any 1908	100 carges	De l'any 1908	100 carges
De l'any 1909	100 carges	De l'any 1909	100 carges
De l'any 1910	100 carges	De l'any 1910	100 carges
De l'any 1911	100 carges	De l'any 1911	100 carges
De l'any 1912	100 carges	De l'any 1912	100 carges
De l'any 1913	100 carges	De l'any 1913	100 carges
De l'any 1914	100 carges	De l'any 1914	100 carges
De l'any 1915	100 carges	De l'any 1915	100 carges
De l'any 1916	100 carges	De l'any 1916	100 carges
De l'any 1917	100 carges	De l'any 1917	100 carges
De l'any 1918	100 carges	De l'any 1918	100 carges
De l'any 1919	100 carges	De l'any 1919	100 carges
De l'any 1920	100 carges	De l'any 1920	100 carges

Annex 4. 1. Aprofitaments del Bosc d'Escomes del 1893.

Pueblo de Sapeira

Año forestal de 1893 a 1896

Veinos de los vecinos de dicho pueblo que durante el citado año forestal tienen derechos a ejercerlos en punto de venta
de ganado Doble o Simple de las Banderas, Cordeles y ganado de labor y de sus propios

Nombres de los vecinos	Número de cabezas y clase de ganado						Nombres de los vecinos	Número de cabezas y clase de ganado					
	Vacas	Mulas	Asnos	Caballos	Carros	D. caballos		Vacas	Mulas	Asnos	Caballos	Carros	D. caballos
Antonio de la Cruz	1	"	"	2	14	"	Antonio	15	4	5	8	150	"
Francisco de la Cruz	1	"	"	2	11	"	D. Silvestre Cruz	"	0	1	"	"	"
José de la Cruz	1	"	1	8	8	"	Antonio Peña	1	"	"	"	"	"
Juan de la Cruz	"	"	"	8	8	"	Antonio de la Cruz	1	"	"	"	"	"
Antonio de la Cruz	1	"	1	0	10	"	Antonio de la Cruz	1	"	"	"	"	"
Juan de la Cruz	1	"	"	"	3	"	Antonio de la Cruz	1	"	"	"	"	"
José de la Cruz	6	"	1	1	11	"	José de la Cruz	1	"	"	"	"	"
José de la Cruz	1	"	"	"	4	"	Total	20	4	6	8	150	"
José de la Cruz	"	2	"	"	23	"	<u>Animales de la Cruz</u>						
José de la Cruz	1	"	"	"	5	"	José de la Cruz	"	"	"	1	25	"
José de la Cruz	1	"	"	"	8	"	José de la Cruz	"	"	"	1	25	"
José de la Cruz	1	"	"	"	16	"	José de la Cruz	"	"	"	2	25	"
José de la Cruz	1	"	"	"	10	"	José de la Cruz	"	"	"	1	25	"
José de la Cruz	1	"	1	"	"	"	Total	11	0	0	5	100	"
José de la Cruz	1	"	"	"	"	"	<u>Animales de la Cruz</u>						
José de la Cruz	1	"	"	"	"	"	José de la Cruz	"	"	"	1	20	"
José de la Cruz	"	1	"	"	"	"	José de la Cruz	"	"	"	1	20	"
José de la Cruz	"	"	1	"	"	"	Total	0	0	0	2	40	"
José de la Cruz	1	"	"	"	"	"							
Total	15	4	5	8	150								

Annex 4. 2. Veíns i caps de bestiar 1893 al poble de Sapeira

MINISTERIO DE OBRAS PUBLICAS

CONFEDERACION HIDROGRAFICA DEL EBRO

EMPRESA NACIONAL HIDROELECTRICA DEL RIBAGORZANA

EXPEDIENTE

de expropiación forzosa, por causa de utilidad pública, declarada de urgencia, para la ejecución de las obras de

SALTO DE ESCALES (zona de embalse).

ACTA PREVIA A LA OCUPACION

de la finca señalada con el núm. **63**

PROVINCIA DE **LERIDA** PARTIDO JUDICIAL DE **TREMP**

TERMINO MUNICIPAL DE **ESPLUGA DE SERRA**

En **Espluga de Serra** a **22 de Diciembre de 1.954**

y en la finca señalada con el núm. **63**, que ha de ser expropiada en **parte** para la obra declarada de urgencia, que se cita, se reunen convocados por el Sr. Ingeniero Jefe Encargado del Servicio de Expropiaciones de la Confederación Hidrográfica del Ebro, en cumplimiento de lo ordenado por el Ilmo. Sr. Ingeniero Director de la misma, los señores que a continuación se expresan:

REPRESENTANTE DE LA ADMINISTRACION

Dn. Juan Iañaja Bel
PERITO DE LA EMPRESA EXPROPIANTE

Dn. Pedro Puig-Pey Escrivá
REPRESENTANTE DE DICHA EMPRESA

Dn. Ramón Puiggené Riba
POR EL MUNICIPIO DE **Espluga de Serra**

Dn. José Pascual Farré, Alcalde del mismo.
POR LA PROPIEDAD

D. José Pascual Farré, Alcalde del Ayuntamiento propietario del Comunal y Don José Cierco Llarás, Secretario del mismo, en representación -ambos de este Comunal .-

De acuerdo en lo dispuesto en la Ley de 7 de octubre de 1939, que pauta la expropiación forzosa por causa de utilidad pública, por el método de urgencia, se hace constar en esta acta previa a la ocupación de la finca arriba indicada, que los datos oficiales y particulares aportados por los comparecientes a este acto, con el fin de fijar los perjuicios dimanantes de la rápida ocupación del predio, impuesta por el Decreto de _____, son los siguientes:

DESCRIPCION DE LA FINCA

Finca núm. **63** sita en la partida denominada _____

Propietario **COMUNAL DE VECINOS DE CASTARNE DE LAS OLLAS**

Arrendatario o colono _____

Mad. 103-7-54-1.500 To.

Annex 4. 3. Expropiacions comunals pantà Escales.

DISTRITO FORESTAL DE LÉRIDA
SALIDA
 17. ENE. 1961
 Registrado al nº 2/827

MINISTERIO DE AGRICULTURA
 DIRECCION GENERAL DE MONTES, CAZA Y PESCA FLUVIAL
 SUBDIRECCION DE MONTES Y POLITICA FORESTAL

DISTRITO FORESTAL DE LÉRIDA

RAMBLA DE ARAGON, 35 - TELEFONOS 20140 Y 20141

SU REF. ASUNTO: Con esta fecha suscitó José Toló, José Tuhica, Ramón Puyanes y José Viu, lo que sigue:

Examinado el expediente de denuncia instruido por la Alcaldía de Sapeira, en virtud de la denuncia presentada ante la misma por los Guardas Forestales del Estado D. Juan Jaumot y D. Antonio Armengol, contra José Toló Llevot, José Tuhica Cerezo, Ramón Puyanes, y José Viu Viu, por pastoreo abusivo de un total de 160 cabezas de ganado lanar, en el monte nº 240, denominado "Bosch de Espills".

RESULTANDO: Que sobre las 17 horas del día 18 de Octubre de 1960, hallándose los Guardas Forestales D. Juan Jaumot y D. Antonio Armengol prestando los servicios de vigilancia propios de su cargo en el monte nº 240, denominado "Bosch de Espills", al llegar en la partida conocida por Obaga de Segaló, encontraron un rebaño que apacentaba un rebaño compuesto por 160 cabezas de ganado lanar, estando conducido por el pastor Ramón Viu Paloméa que carecía de la correspondiente licencia. Dicho ganado pertenecía a José Toló Llevot (45), José Tuhica Cerezo (50) Ramón Puyanes Llevot (45) y José Viu Viu (20).

RESULTANDO: que citados en debida forma los Guardas Forestales denunciadores por la Alcaldía de Sapeira, se ratificaron en todas sus partes de la denuncia formulada.

RESULTANDO: que citados también en debida forma los denunciados, al serles leída íntegramente la denuncia contra ellos formulada, manifestaron que estaban convencidos que el remate de la subasta había quedado a favor del Ayuntamiento, al igual que cada año viene haciendo, y que jamás se han negado a pagar la parte que les corresponde. Hacen constar además que los daños ocasionados no deben de tenerse en cuenta, porque el ganado se hallaba en una zona donde los pastos no llegan hasta el mes de Noviembre.

RESULTANDO: que el Ayuntamiento de Sapeira informa en el sentido de que es cierto cuanto exponen los denunciados en sus declaraciones.

RESULTANDO: que el expediente se ha seguido de acuerdo con lo preceptuado en el Reglamento General del Procedimiento Administrativo, puesto que oportunamente se dió vista al expediente, aunque los denunciados no aportaron ningún pliego de descargos.

RESULTANDO: que la Condición 83 del Pliego de Condiciones Facultativas del Distrito Forestal de Lérida del año forestal 1959-60, dispone que: Los coneccionarios que iniciaran los aprovechamientos sin estar provistos de la correspondiente licencia, perderán lo aprovechado si está en el monte, abonando además su importe como multa, y en caso de haber desaparecido los productos, el doble de su valor. Si el aprovechamiento consistiera en pastos, se impondrá una multa de 7,50 ptas., cuando fuera lanar. La misma Condición dispone, que además de las multas se abonará el importe de los daños y perjuicios ocasionados (Arts 26 del R.D. de 8 de Mayo de 1884. y 1º de la Ley de 13 de Diciembre de 1943.)

CONSIDERANDO: que las alegaciones formuladas por los denunciados ante la Alcaldía de Sapeira, no desvirtúa cuanto hacen constar los Guardas Forestales en la denuncia formulada, cuyas declaraciones hacen fé, salvo prueba en contrario,

Annex 4. 4. Multa ramat

ante la Alcaldía de Sapeira y lo expuesto en el Pliego de descargos aportado, no desvirtúan cuanto hacen constar los Guardas denunciados, cuyas declaraciones hacen fé, salvo prueba en contrario, aparte de que toda la documentación expedida con respecto al aprovechamiento de leñas por subasta, especifica claramente que debía efectuarse en la partida "Plá de la Rota" y no en la de "Llau del Hort de Casetà".

Esta Jefatura, teniendo en cuenta lo que dispone la Condición 83 del Pliego de Condiciones Facultativas del Distrito Forestal de Lérida del año forestal 1959-60, que determina que: Los concesionarios que iniciaran los aprovechamientos sin estar provistos de la correspondiente licencia o sin que se les haya hecho entrega del mismo, perderá lo aprovechado si está en el monte, abonando además su importe como multa, y en caso de haber desaparecido los productos, el doble de su valor. La misma Condición dispone que además de las multas deberán abonarse en importe de los daños y perjuicios aprovechados "digo" ocasionados (Artículo 26 del R.D. de 8 de Mayo de 1884), acuerda imponer al denunciado Antonio Secoró Miret, vecino de Figols de Tremp, las siguientes responsabilidades:

En concepto de multa: TRESCIENTAS VEINTE PESETAS (320,00) a satisfacer en papel de pagos al Estado y a presentar ante esta Jefatura.

En concepto de daños y perjuicios: TRESCIENTAS VEINTE PESETAS (320,00) a abonar en Arcas Municipales de Sapeira.

En concepto del valor de los productos: TRESCIENTAS VEINTE PESETAS (320,00) a ingresar en dichas Arcas Municipales de Sapeira.

Gestión Técnica y gastos materiales del expediente: CIENTO OCHENTA Y SIETE PESETAS con SESENTA CENTIMOS (187,60) y QUINCE PESETAS (15,-) respectivamente, a satisfacer en la Habilitación de este Distrito.

Abonadas las responsabilidades citadas, el denunciado podrá aprovechar los productos intervenidos.

Al propio tiempo se dispone:

1ª.- Todas las responsabilidades se harán efectivas en el plazo de 15 días hábiles, contados a partir del recibo de la presente Providencia.

2ª.- Esta Providencia es apelable solamente ante la Dirección General de Montes, Caza y Pesca Fluvial, según dispone el artículo 87 de la Ley de Montes de 8 de Junio de 1957, por conducto de esta Jefatura y previo ingreso en la Caja de Depósitos de la Delegación de Hacienda de esta provincia.

3ª.- Todas las responsabilidades serán exigibles por el procedimiento judicial en vía de apremio, una vez sean firmes en vía gubernativa, las resoluciones que las hubieran impuesto."

Lo que traslado a V. para su conocimiento, y para manifestarle que deberá comunicar a esta Jefatura, la fecha en que el denunciado ingresa importe leñas y daños y perjuicios, para proceder en consecuencia. Por su parte, ese Ayuntamiento deberá ingresar en la Habilitación, la cantidad de 64,00 ptas, 10% de aquéllos, para su abono en la cuenta de mejoras del monte nº 240, denominado "Bosch de Espills".

Dios guarde a V. muchos años.
Lérida, 11 de Enero de 1961.

Sr. Alcalde del Ayuntamiento de

SAPEIRA

DISTRITO FORESTAL
DE LERIDA

DISTRITO FORESTAL DE LERIDA

RAMBLA DE ARAGON, 35 - TELEFONOS 20140 Y 20141
Registrado al n.º 2185

SU REF.
ASUNTO:

SU ESCRITO

N.º REF.

Con esta fecha digo a D. Antonio Socoró Miret, lo que sigue:

"Examinado el expediente de denuncia instruido por la Alcaldía de Sapeira, en virtud de la denuncia formulada ante la misma, por los Guardas Forestales D. Juan Jaumot y D. Antonio Armengol, contra Antonio Socoró Miret, por la corta fraudulenta de 32 estéreos de leñas de roble y encina del monte nº 240, denominado "Bosch de Espills".

RESULTANDO: Que sobre las 13 horas del día 18 de Octubre de 1960, hallándose los Guardas Forestales D. Juan Jaumot y D. Antonio Armengol, prestando los servicios de vigilancia propios de su cargo en el monte nº 240, denominado "Bosch de Espills", al llegar en la partida conocida por "Llau del Hort de Caxeta" encontraron al carbonero Jesús Salvador Masana, que había aprovechado fraudulentamente 32 estéreos de leña de roble de encina, de los cuales 12 los había convertido en carbón, 10 sin elaborar y otros 10 esparcidos por la citada partida. Hechas las oportunas averiguaciones, resultó que dicho carbonero trabaja por cuenta de Antonio Socoró Miret.

RESULTANDO: Que citados en debida forma los Guardas Forestales denunciadores por la Alcaldía de Sapeira, se ratificaron en todas sus partes de la denuncia ante aquella presentada.

RESULTANDO: Que citado también en debida forma el denunciante, al serle leída íntegramente la denuncia contra él formulada, manifestó que poseía la correspondiente licencia expedida por la Jefatura de Montes del día 8 de Octubre de 1959, nº 20, y que los productos denunciados afectaban a la susodicha licencia, aunque no los había sacado del monte debido a las incesantes lluvias. Añade, que los productos se cortaron a la Llau del Hort de Casetá, debido a la confusión interpretada por el Sr. Alcalde de Espills, al dar los nombres para el logro de la autorización, ya que en ella se especifica que la corta debía de efectuarse en la partida "Plá de la Rota".

RESULTANDO: Que al darse vista al expediente conforme disponen las Leyes vigentes, el denunciado aportó un Pliego de descargos en el que hace constar, que los 32 estéreos de leñas, objeto de la denuncia, estaban comprendidos a los 250 autorizados en la licencia de la Jefatura de Montes nº 20 que adjunta, los cuales fueron cortados antes del día 30 de Septiembre, aunque no retirados del monte, debido a la inclemencias del tiempo.

RESULTANDO: Que examinado el expediente de leñas por subasta del monte nº 240, denominado "Bosch de Espills", resulta que figura en el mismo, copia de una licencia expedida a favor del Ayuntamiento de Sapeira autorizando el aprovechamiento de 250 estéreos de leñas en la partida "Plá de la Rota". También figura el Acta de señalamiento y Acta de entrega del aprovechamiento, debidamente firmada por el Guarda Forestal D. Pedro Jaumot y Comisión del Ayuntamiento, especificando en ambos documentos de que el aprovechamiento debía efectuarse en la partida "Plá de la Rota".

RESULTANDO: Que el expediente se ha seguido conforme preceptúa el Reglamento General de Procedimiento Administrativo.

CONSIDERANDO: Que las alegaciones formuladas por el denunciado

Annex 4. 5. Multa extracció lletya.

Ajt. Sapeira

Còpia de l'acta Notarial Antoniò López 1871, sobre possessió
pels veïns de Sapeira dels monts Guardiolet, Harós, Obach,
Teix i comel
1879, 13 de gener

Don Carlos Felin Notario publico de
esta Villa de Lloret.

Verifico: Que en el protocolo de escritu-
ras publicas del difunto Notario D. Anto-
nio Lopez correspondiente al año mil ochocientos setenta y uno que obra en el archivo de
mi cargo se halla protocolizado un expe-
diente que copiado á la letra es como sigue.

= Señor Juez de 1.ª instancia. = El Ayuntamiento del pueblo de Sapeira distrito municipal del mismo nombre, en representacion de los vecinos de dicho pueblo, ante V. señoría, y como mejor proceda en derecho digo: que conve-
ne á los intereses de mis representados, que
ante el juzgado de su digno cargo, se reciba in-
formacion de testigos en justificacion de las es-
trechas siguientes = Que es cierto, que los vecinos
del pueblo de Sapeira, desde tiempo inmemorial,
han estado y estan en la quietud y pacifica posesion
de un monte denominado Guardiola, lindante
á oriente con termino de Castellet, á medio dia
con el monte Canas, á poniente con el denomina-
do Bois, y á norte con el titulado Hayos de
cubida los parnules, sin que nunca hayan sido
interrumpidos en dicha posesion. = Que espuse

Annex4. 6. Còpia de l'acta notarial de la possessió dels comuns Guardiola, Llapós, Obach, Teix i Comes.

1ª

DIVISION HIDROLOGICO FORESTAL

(SEÑAS INCLUSO TELEFONO)

Gerona, 2, 3ª, 2ª. Tel. 26-14-08

SU REF.
ASUNTO:

SU ESCRITO

N. REF. 4,21

Con fecha 5 de los corrientes le fueron entregados al Secretario de ese Ayuntamiento las Bases de los Consorcios a realizar en los montes de Utilidad Pública de ese término municipal para que sean aprobadas, y firmadas por Vd. en representación de esa Entidad municipal, concediéndoles un plazo de 15 días, que terminará inexorablemente el día 26 de los corrientes, para que en esta Jefatura obren los citados Consorcios debidamente firmados.

En caso de no aprobarse por ese Ayuntamiento las Bases de los Consorcios citados, deberá devolver a esta Jefatura los mismos sin firmar acompañados del acuerdo del Ayuntamiento desestimando las citadas Bases.

Pasado el plazo de los 15 días sin haber sido aprobados los mencionados Consorcios y sin más aviso, se procederá a efectuar por este Servicio el Estudio de todos los montes públicos de ese término, con sus cabidas totales, para proceder, mediante Decreto del Ministerio de Agricultura, a declararlos de repoblación obligatoria, previa la declaración de utilidad pública y necesidad y urgencia de su ocupación a efectos de su repoblación forestal.

A los efectos de la toma de datos en los citados montes, en breve pasará por los mismos un encargado nuestro, recabando de su Autoridad le sean facilitados los datos que solicite, como así mismo se ponga a sus órdenes a un práctico del terreno que conozca perfectamente los linderos de dichos montes de utilidad pública.

Dios guarde a Vd. muchos años.
Barcelona, 9 Noviembre de 1959.
EL INGENIERO JEFE,

Sr. Alcalde del Ayuntamiento de SAPEIRA (Lérida)

Annex 4. 7. Document repoblació obligatòria als monts d'utilitat pública de Sapeira (1959).

Annex 5. Certificat de l'Organisme Autònom de Gestió i Recaptació de Tributs Locals de la Diputació de Lleida sobre la propietat del COMÚ DE VEÏNS DE SAPEIRA.

07/02/1997 09:41 650752

RECAPTACIÓ TREMP

PAG. 01

O.A.G.R.T.L.

7/02/97 8:19:59

Manteniment Padró de Rústica-Detall parcel·les
Nom Propietari COMU DE VEÏNS DE SAPEIRA

Zo Polí Parce na gon la	Tipus par.	Paratge	Titu lar	Superfície	Valor catastral
28 394	R	PLA ESTES	PR	3,2557	
28 414	R	PLA ESTES	PR	87,1630	
29 90	R	CLOT SERRA	PR	3,4115	
29 91	R	CLOT SERRA	PR	1,7190	
29 96	R	CLOT SERRA	PR	1,2128	
29 97	R	CLOT SERRA	PR	3,0772	
29 128	R	BOSC I SERRA	PR	4,6120	
29 129	R	BOSC I SERRA	PR	-55,0032	
29 153	R	ESPLUGAFREDA	PR	2,9012	

07/02/1997 09:41 650752

RECAPTACIÓ TREMP

PAG. 02

O.A.G.R.T.L.

7/02/97 8:19:59

Manteniment Padró de Rústica-Detall parcel·les
Nom Propietari COMU DE VEÏNS DE SAPEIRA

Zo Polí Parce na gon la	Tipus par.	Paratge	Titu lar	Superfície'	Valor catastral
28 104	R	SOLA	PR	3,4843	
28 111	R	SOLA	PR	2,1664	
28 120	R	PLA ESTES	PR	1,0698	
28 140	R	PLA ESTES	PR	0,1277	
28 141	R	PLA ESTES	PR	2,4405	
28 151	R	PLA ESTES	PR	5,6714	
28 152	R	PLA ESTES	PR	3,3359	
28 171	R	PLA ESTES	PR	3,0562	
28 183	R	PLA ESTES	PR	2,3886	
28 185	R	BARRANC MOSOS	PR	1,6084	
28 191	R	PLA ESTES	PR	1,3803	
28 206	R	PLA ESTES	PR	0,5558	
28 207	R	PLA ESTES	PR	17,5556	
28 265	R	PLA ESTES	PR	0,7540	
28 268	R	PLA ESTES	PR	1,2682	